

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРУГЛЮК ГРИГОРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.3/.7 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ
НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Г. В. Круглюк**

Науковий керівник **Павловська Анна Анатоліївна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального права комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, у якому обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України і правозастосовної практики.

Проведено систематизацію наукових доробків наукових доробків щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва; проблем кримінальної відповідальності проти безпеки виробництва та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

Здійснено періодизацію становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві в Україні з виокремленням звичаєво-імперського (IX ст. – 1917 р.), радянського (1918–2001 рр.) та незалежного (з 2001 р. – дотепер) етапів й визначенням особливостей нормативного забезпечення охорони праці, формування правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та еволюції кримінально-правових засобів охорони життя, здоров'я і безпеки особи у сфері будівництва на кожному з них.

Узагальнено наукові підходи до практики криміналізації порушень вимог безпеки праці у законодавстві зарубіжних країн, відповідно до яких кримінальна відповідальність устанавлюється за: а) спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини із закріпленням спеціальних обставин, зокрема необережності чи порушення правил, норм і стандартів безпеки; б) спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини без спеціальної конкретизації таких обставин; в) спричинення

з необережності смерті чи тілесного ушкодження або поставлення в небезпеку настання таких наслідків унаслідок дії джерела підвищеної безпеки.

На основі зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації відповідальності за порушення вимог безпеки праці та правил виконання робіт з підвищеною небезпекою теоретично обґрунтовано практичну доцільність удосконалення системи кримінально-правових норм України у сфері охорони праці та безпеки виробництва шляхом посилення їх структурної узгодженості шляхом зміни назви розділу X Особливої частини КК України на «Кримінальні правопорушення проти охорони праці та безпеки виробництва», що зумовлено ширшим змістом родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, порівняно з чинною назвою цього розділу, та сприятиме формуванню сучасного кримінально-правового інституту охорони праці й підвищенню ефективності запобігання порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

Сформульоване теоретичне розуміння об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, шляхом обґрунтування того, що в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва така норма має узагальнюючий характер, її видовим об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують підвищений рівень безпеки виробництва, основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є суспільні відносини, що забезпечують безпечне виконання будівельних і монтажних робіт, додатковим безпосереднім об'єктом – життя і здоров'я людини, а додатковими факультативними об'єктами – безпека власності, екологічна безпека та встановлений порядок здійснення будівельної діяльності.

Надано поняття «кримінальне правопорушення проти безпеки виробництва» як суспільно небезпечне винне діяння, що посягає на врегульовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами суспільні відносини щодо гарантування безпеки виробництва в різних його сферах, створюючи загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи заподіюючи

шкоду здоров'ю потерпілих; «безпека виробництва» як технічний стан, що зводить до мінімуму ризик негативного впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів на людей, майно та навколишнє середовище.

Наведені аргументи щодо встановлення у ст. 272 КК України кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, якщо воно спричинило загибель дитини або було вчинене службовою особою шляхом порушення правил техніки безпеки, виробничої санітарії чи інших правил охорони праці, що призвело до нещасних випадків з людьми або інших тяжких наслідків.

Запропоновано модель об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, відповідно до якої її обов'язковими кримінально-правовими елементами є діяння, наслідки, причинний зв'язок і обстановка вчинення кримінального правопорушення, причому останню визначено як самостійну конструктивну ознаку складу, що охоплює просторово-технологічні, організаційно-правові та нормативно-регулятивні умови здійснення будівельних робіт, а також систематизовано основні способи вчинення такого кримінального правопорушення залежно від характеру порушення вимог охорони праці та безпеки на будівництві.

Аргументовані наукові позиції щодо спеціального суб'єкта та суб'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві шляхом визнання того, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є лише фізична осудна особа, на яку покладено обов'язок забезпечувати або додержуватися відповідних правил безпеки під час виконання будівельних робіт, а суб'єктивна сторона характеризується необережною або змішаною формою вини, при цьому виключено можливість визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, через відсутність у неї психічного ставлення до вчинюваного діяння та його наслідків.

Сформульовано комплексний підхід до відмежування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві від

суміжних складів кримінальних правопорушень, відповідно до якого розмежування ст. 272 КК України зі ст. 271, 273, 275 і 367 КК України має здійснюватися за сукупністю ознак основного та додаткового безпосередніх об'єктів, кола потерпілих, характеру порушених правил безпеки, особливостей спеціального суб'єкта, специфіки джерела підвищеної небезпеки та стадії здійснення будівельної діяльності з необхідністю виключення у ст. 272 КК України словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві», заміни формулювання «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» на «порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою», а також уточнення ознак учинення такого діяння службовою особою.

Запропоновано удосконалення системи покарань за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві шляхом встановлення за ч. 1 ст. 272 КК України основних покарань у виді штрафу, пробаційного нагляду або обмеження волі з можливістю застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, за ч. 2 – основних покарань у виді обмеження волі або позбавлення волі з можливістю застосування додаткових покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а за запропованою ч. 3 – основного покарання у виді позбавлення волі з додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Загалом, здійснено комплексне кримінально-правове дослідження відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві як самостійної наукової проблеми, з урахуванням положень чинного КК України, Закону України «Про охорону праці», відомчого і міжвідомчого законодавства у сфері будівництва, судової та правоохоронної практики, а також умов дії воєнного стану та повоєнної відбудови країни.

Ключові слова: безпека виробництва, порушення правил безпеки, підвищена небезпека, будівництво, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, предмет кримінального правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, воєнний стан, кваліфікація кримінальних правопорушень, покарання.

SUMMARY

Kruglyuk G. Criminal Liability for Violating Safety Rules During the Performance of High-Risk Construction Work. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in Ukrainian criminal law devoted to criminal liability for violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work, in which proposals for improving the provisions of Ukrainian criminal legislation and law enforcement practice have been substantiated.

The study systematises scholarly works on combating criminal offences in the field of construction, on the problems of criminal liability for offences against industrial safety, and on violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work.

The dissertation proposes a periodisation of the formation and development of legislation on criminal liability for violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work in Ukraine, distinguishing the customary-imperial period (9th century to 1917), the Soviet period (1918–2001), and the period of independence (from 2001 to the present), while identifying the specific features of occupational safety regulation, the formation of safety requirements for high-risk work, and the evolution of criminal law protection of life, health, and human safety in the construction sector at each stage.

The study generalises scholarly approaches to the criminalisation of occupational safety violations in foreign legislation, according to which criminal liability is established for: (a) causing death or bodily harm with the indication of specific circumstances, including negligence or violation of safety rules, norms, and standards; (b) causing death or bodily harm without any special specification of such circumstances; (c) negligently causing death or bodily injury, or creating a danger of such consequences, as a result of the operation of a source of increased danger.

On the basis of foreign experience in the criminal-law regulation of liability for violations of occupational safety requirements and rules governing high-risk work, the practical expediency of improving the system of Ukrainian criminal-law provisions in the field of occupational safety and industrial safety by strengthening their structural coherence is theoretically substantiated. In particular, it is proposed to change the title of Section X of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine to «Criminal Offences against Occupational Safety and Industrial Safety», since the generic object of the criminal offence provided for in Article 272 of the Criminal Code of Ukraine is broader than that reflected in the current title of this section. Such an amendment would contribute to the development of a modern criminal-law institution of occupational safety and improve the effectiveness of preventing violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work.

A theoretical understanding of the object of the criminal offence under Article 272 of the Criminal Code of Ukraine is formulated by substantiating that, within the system of criminal offences against industrial safety, this provision has a generalising character. Its specific object is formed by social relations ensuring an increased level of industrial safety; the principal direct object of violating safety requirements during the performance of high-risk construction work consists of social relations ensuring the safe performance of construction and installation works; the additional direct object is human life and health; and the additional optional objects are property safety, environmental safety, and the established procedure for carrying out construction activities.

The dissertation offers a definition of a «criminal offence against industrial safety» as a socially dangerous culpable act encroaching upon social relations regulated by legislative and other normative legal acts aimed at ensuring industrial safety in its various spheres, thereby creating a threat of death or other grave consequences, or causing harm to the health of victims. It also defines «industrial safety» as a technical condition that minimises the risk of the negative impact of hazardous and harmful production factors on people, property, and the environment.

Arguments are advanced in favour of establishing criminal liability under Article 272 of the Criminal Code of Ukraine for violations of safety requirements during the performance of high-risk work where such violations result in the death of a child or are committed by an official through the breach of technical safety rules, industrial sanitation rules, or other occupational safety requirements, causing accidents involving people or other grave consequences.

The dissertation proposes a model of the objective element of violating safety requirements during the performance of high-risk construction work, according to which its mandatory criminal-law elements are the act, consequences, causal link, and the circumstances of the commission of the criminal offence. The latter are defined as an independent constitutive feature of the *corpus delicti* encompassing the spatial, technological, organisational-legal, and regulatory conditions of carrying out construction work. In addition, the main methods of committing this criminal offence are systematised depending on the nature of violations of occupational safety and construction safety requirements.

Reasoned scholarly positions are developed concerning the special subject and the subjective element of violating safety requirements during the performance of high-risk construction work. It is substantiated that the subject of this criminal offence may only be a sane natural person upon whom the duty to ensure or comply with the relevant safety requirements in construction work has been imposed. The subjective element is characterised by negligence or a mixed form of guilt. At the same time, the possibility of recognising a legal entity as the subject of the criminal offence provided for in Article 272 of the Criminal Code of Ukraine is rejected due to the absence of a mental attitude toward the act and its consequences.

A comprehensive approach to distinguishing violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work from related criminal offences is formulated. According to this approach, Article 272 of the Criminal Code of Ukraine should be distinguished from Articles 271, 273, 275, and 367 of the Criminal Code of Ukraine on the basis of the totality of the following features: the principal and additional direct objects, the range of victims, the nature of the violated safety

requirements, the characteristics of the special subject, the specifics of the source of increased danger, and the stage of construction activity. It is also argued that Article 272 of the Criminal Code of Ukraine should be amended by excluding the phrase «in production or at any enterprise», replacing the wording «violation of safety rules during the performance of high-risk work» with «violation of safety requirements relating to the performance of high-risk work», and clarifying the features of the commission of such an act by an official.

The dissertation also proposes improvement of the system of punishments for violating safety requirements during the performance of high-risk construction work. In particular, Part 1 of Article 272 of the Criminal Code of Ukraine should provide for principal punishments in the form of a fine, probation supervision, or restraint of liberty, with the possibility of an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities; Part 2 should provide for principal punishments in the form of restraint of liberty or imprisonment, with the possibility of additional punishments in the form of a fine and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities; and the proposed Part 3 should establish imprisonment as the principal punishment, with deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities as an additional punishment.

Overall, the dissertation provides a comprehensive criminal-law study of liability for violations of safety requirements during the performance of high-risk construction work as an independent scholarly problem, taking into account the provisions of the current Criminal Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Occupational Safety», departmental and interdepartmental legislation in the field of construction, judicial and law enforcement practice, as well as the conditions of martial law and post-war reconstruction.

Keywords: industrial safety, violation of safety requirements, increased danger, construction, criminal offence, criminal liability, subject matter of a criminal offence, object of a criminal offence, objective element of a criminal offence, subject of a criminal offence, martial law, classification of criminal offences, punishment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Проблемні питання щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Академічні Візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–7.

URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/829>.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10457681>

2. Круглюк Г. В. Дискусійні аспекти визначення об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Академічні Візії*. 2024. Вип. 38. С. 1–6.

URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/35>.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14843397>

3. Круглюк Г. В. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury*. 2025. № 6 (49). С. 98–104.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/25464>

DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6\(49\)-98-104](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6(49)-98-104)

4. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та окремих держав Європейського Союзу. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 268–277.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/39101/39111>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-268-27](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-268-27)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Безпека виробництва як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 239–241.

6. Круглюк Г. В. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 34–37.

7. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Особливості визначення конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Science in the modern world: innovations and challenges: The 5th International scientific and practical conference* (Toronto, Canada, Jan. 23-25, 2025). Toronto, 2025. С. 612–617.

8. Круглюк Г. В. До питання суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів: матеріали наук.-практ. конф.* (Полтава, 13-14 черв. 2025 р.). Одеса: «Молодий вчений», 2025. С. 80–84.

9. Круглюк Г. В. Суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого статтею 272 КК України «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 26 листоп. 2025 р.). С. 239–241.

10. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у державах Європейського Союзу. *International experience in scientific research: The 8th International scientific and practical conference* (Chicago, USA, Mar. 19-21, 2026). Chicago, 2026. С. 421–426.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ	28
1.1. Стан наукових досліджень проблем порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	28
1.2. Генеза кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	51
1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	71
Висновки до підрозділу 1	83
РОЗДІЛ 2. ОБ’ЄКТИВНІ ТА СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ	87
2.1. Об’єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	87
2.2. Об’єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	112
2.3. Суб’єкт та суб’єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	135
Висновки до розділу 2	162
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ.....	167

3.1. Особливості кваліфікації порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та відмежування від інших кримінальних правопорушень	167
3.2. Покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві	199
Висновки до підрозділу 3	217
ВИСНОВКИ.....	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	228
ДОДАТКИ.....	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави особливого значення набуває забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці. Відповідно до ст. 3 Конституції України життя і здоров'я людини, її безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а згідно зі ст. 43 Конституції України кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці. У зв'язку з цим охорона праці, особливо у сферах із підвищеним рівнем виробничого ризику, є одним із пріоритетних напрямів правового регулювання та кримінально-правової охорони.

Будівництво належить до стратегічно важливих галузей національної економіки, оскільки забезпечує потреби суспільства у житлі, об'єктах інфраструктури, транспортному сполученні та виробничих комплексах. Водночас ця сфера традиційно пов'язана з виконанням робіт з підвищеною небезпекою, що зумовлює високий рівень ризику заподіяння шкоди життю та здоров'ю працівників у разі недодержання спеціальних правил безпеки. В умовах дії воєнного стану в Україні, запровадженого Указом Президента України № 64/2022 та неодноразово продовженого, значення безпечної організації будівельних робіт ще більше зростає, оскільки будівельна галузь виконує не лише економічну, а й відновлювальну функцію, будучи безпосередньо залученою до відбудови пошкоджених і зруйнованих об'єктів житлової, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури.

Про гостроту цієї проблеми свідчать і статистичні показники кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України, які є найбільш поширеним різновидом посягань у сфері порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Так, якщо у 2023 р. було обліковано 965 таких кримінальних правопорушень, то у 2024 р. їх кількість становила 580, а у 2025 р. – 1501, що вказує на нестабільну, але загалом загрозливу динаміку порушень правил безпеки у відповідній сфері. Такі показники засвідчують, що питання

кримінально-правової охорони безпеки праці, зокрема у будівництві, не втрачає своєї практичної значущості та потребує належного наукового осмислення.

Специфіка будівельної діяльності полягає в тому, що значна частина робіт у цій галузі виконується в умовах дії небезпечних виробничих чинників, із використанням техніки, механізмів, висотних конструкцій, вантажопідіймального обладнання, електроустановок та інших джерел підвищеної небезпеки. За таких умов навіть окремі порушення вимог охорони праці, технічної експлуатації устаткування, порядку проведення інструктажів, організації робочих місць чи контролю за дотриманням технологічної дисципліни можуть призвести до нещасних випадків, аварій, травмування людей або інших тяжких наслідків. Саме тому додержання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві виступає необхідною передумовою забезпечення життя і здоров'я працівників, а їх порушення – підставою для застосування заходів кримінальної відповідальності.

Отже, дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є своєчасним і необхідним як з огляду на конституційний обов'язок держави щодо охорони життя і здоров'я людини, так і з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом, відновленням інфраструктури та потребами вдосконалення правозастосовної практики.

Кримінально-правовим проблемам забезпечення безпеки виробництва присвятили свої праці такі вчені, як П. П. Андрушко, В. І. Антіпов, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, В. К. Грищук, В. П. Ємельянов, М. І. Коржанський, В. В. Кузнецов, В. М. Куц, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та ін. Окремі питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва висвітлено у працях К. М. Бруссо, С. О. Журби, А. П. Запотоцького, М. Я. Панчишина, К. О. Спасенка, О. Ю. Таран, Н. В. Тимофєєвої, Д. М. Тичини та ін. Проблемні аспекти кримінальної

відповідальності за кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва досліджували Р. В. Вітюк, М. І. Іншин, М. В. Куцевич, В. І. Павликівський, А. А. Павловська, П. Д. Пилипенко. Водночас питання кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві порушувалися у працях С. В. Бабаніна, О. О. Бахуринської, Г. С. Крайника, І. О. Харь.

У результаті наукових досліджень, здійснених такими та іншими вченими, у вітчизняній кримінально-правовій доктрині сформовано теоретичне підґрунтя для розуміння змісту кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. Разом із тим наявні наукові праці переважно стосуються загальних проблем кримінально-правової охорони безпеки виробництва або лише окремих аспектів протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва, унаслідок чого комплексне дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою саме на будівництві фактично відсутнє. У значній частині наукових розробок не дістали належного висвітлення питання сучасного стану та методології дослідження цієї проблематики, історичного розвитку кримінальної відповідальності за таке діяння, порівняльно-правового аналізу законодавства зарубіжних країн, характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього кримінального правопорушення, його відмежування від суміжних складів, особливостей кваліфікації та призначення покарання. Крім того, потребують додаткового наукового осмислення проблеми застосування положень ст. 272 КК України у правозастосовній практиці, з урахуванням сучасних умов функціонування будівельної галузі, зокрема в період дії воєнного стану та відбудови об'єктів критичної й цивільної інфраструктури. Саме такі обставини зумовили обрання теми дисертації, визначили її об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента

України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. Тема дисертації відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки, затвердженій наказом МВС України від 21 травня 2024 р. № 326, Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р, а також Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки, схваленим рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 грудня 2024 р., протокол № 25. Обрана проблематика спрямована на вдосконалення кримінально-правової охорони життя і здоров'я особи, права на безпечні умови праці та практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві в сучасних умовах розвитку держави.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є комплексне дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та розроблення на цій основі теоретичних положень і науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового регулювання й правозастосовної практики.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

– з'ясувати сучасний стан наукової розробленості проблем кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– провести історичну ретроспективу кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– здійснити порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн щодо відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– визначити об'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– розкрити зміст об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– охарактеризувати суб'єкта та суб'єктивну сторону порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– провести відмежування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві від суміжних кримінальних правопорушень;

– з'ясувати особливості призначення покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та на основі узагальнення судової і правоохоронної практики розробити рекомендації щодо його вдосконалення.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань у дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, *діалектичний* метод застосовано для дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві у взаємозв'язку із соціальними, економічними, виробничими, технічними та правовими чинниками, які зумовлюють суспільну небезпечність такого діяння, його криміналізацію та особливості правового регулювання у сфері будівництва (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *системно-функціональний* метод – при визначенні місця складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, у системі кримінальних правопорушень проти безпеки

виробництва, а також для з'ясування взаємозв'язку його об'єктивних і суб'єктивних ознак, особливостей кваліфікації та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1); *історико-правовий* метод – для дослідження генези кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, виявлення основних етапів розвитку відповідного кримінального законодавства, а також з'ясування стану наукової розробленості цієї проблематики (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* (компаративістський) метод – для встановлення особливостей кримінально-правового регулювання відповідальності за аналогічні діяння у законодавстві зарубіжних країн, виокремлення позитивного зарубіжного досвіду та обґрунтування можливостей його врахування у вітчизняному кримінальному законодавстві (підрозділ 1.3, а також підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); *формально-догматичний* і *логіко-юридичний* методи – під час аналізу змісту диспозиції ст. 272 КК України, тлумачення її окремих ознак, з'ясування змісту понять, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону досліджуваного кримінального правопорушення, а також при дослідженні особливостей його кваліфікації та призначення покарання (розділи 2–3); *герменевтичний* метод – для тлумачення норм кримінального, трудового, будівельного та спеціального законодавства, що регламентує правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та визначає підстави кримінальної відповідальності за їх порушення (розділи 1–3); *статистичний* метод – під час опрацювання офіційних статистичних даних, матеріалів судової практики та інших емпіричних джерел з метою виявлення тенденцій поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України, а також особливостей їх кваліфікації й призначення покарання (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); метод *документального аналізу* – у процесі вивчення матеріалів судової практики, нормативно-правових актів, наукових джерел і правозастосовних документів, що стосуються предмета дослідження (розділи 1–3); метод *узагальнення* – для формулювання теоретичних висновків, науково обґрунтованих положень і

практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правового регулювання та правозастосовної практики у сфері забезпечення безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора за 2021–2025 рр. щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України; результати вивчення 300 судових рішень, постановлених за цей період судами всіх областей України у кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, у тому числі на будівництві; результати опитування 74 прокурорів та 90 слідчих Національної поліції України з м. Києва, Івано-Франківська, Львова, Одеси.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального права комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, у якому обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України і правозастосовної практики, зокрема:

вперше:

– здійснено комплексне кримінально-правове дослідження відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві як самостійної наукової проблеми, з урахуванням положень чинного КК України, Закону України «Про охорону праці», відомчого і міжвідомчого законодавства у сфері будівництва, судової та правоохоронної практики, а також умов дії воєнного стану та повоєнної відбудови країни;

– на основі зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації відповідальності за порушення вимог безпеки праці та правил виконання робіт з підвищеною небезпекою теоретично обґрунтовано практичну доцільність удосконалення системи кримінально-правових норм України у сфері охорони праці та безпеки виробництва шляхом посилення їх структурної узгодженості

шляхом зміни назви розділу X Особливої частини КК України на «Кримінальні правопорушення проти охорони праці та безпеки виробництва», що зумовлено ширшим змістом родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, порівняно з чинною назвою цього розділу, та сприятиме формуванню сучасного кримінально-правового інституту охорони праці й підвищенню ефективності запобігання порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– запропоновано модель об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, відповідно до якої її обов'язковими кримінально-правовими елементами є діяння, наслідки, причинний зв'язок і обстановка вчинення кримінального правопорушення, причому останню визначено як самостійну конструктивну ознаку складу, що охоплює просторово-технологічні, організаційно-правові та нормативно-регулятивні умови здійснення будівельних робіт, а також систематизовано основні способи вчинення такого кримінального правопорушення залежно від характеру порушення вимог охорони праці та безпеки на будівництві;

– сформульовано комплексний підхід до відмежування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві від суміжних складів кримінальних правопорушень, відповідно до якого розмежування ст. 272 КК України зі ст. 271, 273, 275 і 367 КК України має здійснюватися за сукупністю ознак основного та додаткового безпосередніх об'єктів, кола потерпілих, характеру порушених правил безпеки, особливостей спеціального суб'єкта, специфіки джерела підвищеної небезпеки та стадії здійснення будівельної діяльності з необхідністю виключення у ст. 272 КК України словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві», заміни формулювання «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» на «порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою», а також уточнення ознак учинення такого діяння службовою особою;

удосконалено:

– періодизацію становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві в Україні з виокремленням звичаєво-імперського (IX ст. – 1917 р.), радянського (1918–2001 рр.) та незалежного (з 2001 р. – дотепер) етапів й визначенням особливостей нормативного забезпечення охорони праці, формування правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та еволюції кримінально-правових засобів охорони життя, здоров'я і безпеки особи у сфері будівництва на кожному з них;

– теоретичне розуміння об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, шляхом обґрунтування того, що в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва така норма має узагальнюючий характер, її видовим об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують підвищений рівень безпеки виробництва, основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є суспільні відносини, що забезпечують безпечне виконання будівельних і монтажних робіт, додатковим безпосереднім об'єктом – життя і здоров'я людини, а додатковими факультативними об'єктами – безпека власності, екологічна безпека та встановлений порядок здійснення будівельної діяльності;

– поняття «кримінальне правопорушення проти безпеки виробництва» як суспільно небезпечне винне діяння, що посягає на врегульовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами суспільні відносини щодо гарантування безпеки виробництва в різних його сферах, створюючи загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи заподіюючи шкоду здоров'ю потерпілих; «безпека виробництва» як технічний стан, що зводить до мінімуму ризик негативного впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів на людей, майно та навколишнє середовище;

– наукові позиції щодо спеціального суб'єкта та суб'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на

будівництві шляхом визнання того, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є лише фізична осудна особа, на яку покладено обов'язок забезпечувати або додержуватися відповідних правил безпеки під час виконання будівельних робіт, а суб'єктивна сторона характеризується необережною або змішаною формою вини, при цьому виключено можливість визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, через відсутність у неї психічного ставлення до вчинюваного діяння та його наслідків;

дістало подальшого розвитку:

– систематизація наукових доробків щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва; проблем кримінальної відповідальності проти безпеки виробництва та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві;

– наукові підходи до узагальнення і оцінки практики криміналізації порушень вимог безпеки праці у законодавстві зарубіжних країн, відповідно до яких кримінальна відповідальність устанавлюється за: а) спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини із закріпленням спеціальних обставин, зокрема необережності чи порушення правил, норм і стандартів безпеки; б) спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини без спеціальної конкретизації таких обставин; в) спричинення з необережності смерті чи тілесного ушкодження або поставлення в небезпеку настання таких наслідків унаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;

– аргументи щодо встановлення у ст. 272 КК України кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, якщо воно спричинило загибель дитини або було вчинене службовою особою шляхом порушення правил техніки безпеки, виробничої санітарії чи інших правил охорони праці, що призвело до нещасних випадків з людьми або інших тяжких наслідків;

– унормування реалізації системи покарань за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві шляхом

встановлення за ч. 1 ст. 272 КК України основних покарань у виді штрафу, пробаційного нагляду або обмеження волі з можливістю застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, за ч. 2 – основних покарань у виді обмеження волі або позбавлення волі з можливістю застосування додаткових покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а за пропонованою ч. 3 – основного покарання у виді позбавлення волі з додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку теоретичних положень щодо кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, а також удосконалення кримінально-правової охорони безпеки виробництва (акт Національної академії внутрішніх справ від 18.05.2026 р. № 162-НД);

– *практичній діяльності* – у правозастосовній діяльності суду, органів досудового розслідування, прокуратури та інших уповноважених суб'єктів під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України, їх відмежування від суміжних складів, а також у процесі підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування у сфері забезпечення безпеки будівельних робіт;

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також викладання й вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень» (акт Національної академії внутрішніх справ від 18.05.2026 р. № 161-ОС).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 30 листопада 2022 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 23 листопада 2023 р.); «Science in the modern world: innovations and challenges» (м. Торонто, 23-25 січня 2025 р.); «Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів» (м. Полтава, 13-14 червня 2025 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 26 листопада 2025 р.); «International experience in scientific research» (м. Чикаго, 19-21 березня 2026 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 10 наукових публікаціях, серед яких три статті – у наукових фахових виданнях України, одна – у зарубіжному виданні, шість тез доповідей оприлюднених на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота структурно включає анотації українською та англійською мовами, вступ, перелік умовних позначень, три розділи, що містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (258 найменувань на 26 сторінках) і додатків (на 11 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки, із них обсяг основного тексту – 212 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ

1.1. Стан наукових досліджень проблем порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

В умовах розвитку України, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, однією із гарантій становлення української державності є забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці. Відповідно до ст. 3 Конституції України, життя і здоров'я людини, її безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а ст. 43 закріпила положення відповідно до якого – кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці [74].

Будівництво як одна зі стратегічних галузей економіки має важливе соціальне значення, адже забезпечує основні потреби населення, серед яких житло, інфраструктурна мережа, транспортне сполучення. Тому порушення та зловживання в будівництві, передусім такі, що призвели до людських жертв, завдали значних збитків громадянам та інтересам держави, завжди викликають занепокоєння та стурбованість у суспільстві.

Варто наголосити – будівельна галузь України щороку набирає обертів. Незважаючи на складну воєнну та економічну ситуацію загалом, сфера будівництва крокує вперед, надаючи нові робочі місця, стимулюючи розвиток різних галузей економіки та промисловості, зміцнюючи економіку держави. Щороку в Україні вводять в експлуатацію нові підприємства, установи, житлові будинки, комплекси [26]. В економіці України будівельна індустрія посідає одне з ключових місць за темпами розвитку і капіталізації, порівняно з іншими її сегментами. Згідно з офіційною статистикою, у будівельному комплексі зайнято

понад 30 тис. підприємств, на яких працюють майже 700 тис. осіб. Упродовж 2015–2024 рр. організації відповідного профілю збільшили обсяги робіт, порівняно з 2022 р, більш ніж на 35,0 % (151,1 млрд грн), зокрема будівництво інженерних споруд зросло на 26,3 %, а житла – на 18,1 % [193].

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, що відбувається протягом останніх десятиліть супроводжується актуалізацією низки правових проблем, пов'язаних із реалізацією конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, за яких умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовується працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам, встановленим законодавством [222, с. 5].

Незважаючи на високотехнологічність будівельних процесів, останні пов'язані із підвищеною небезпекою. Адже, зокрема, нерідко службові особи забудовника: не проводять робітникам інструктажі з техніки безпеки; не забезпечують робочі місця знаками безпеки; не здійснюють контроль за дотриманням робітниками технологічної дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку; не забезпечують своєчасний огляд технічного стану монтажних та вантажозахоплювальних пристроїв, обладнання, інструменту і засобів індивідуального захисту працюючих; не забезпечують постійну відповідність правилам охорони праці робочих місць, проходів та проїздів, справність механізмів, інструментів, огорожень. В свою чергу нерідко робітники нехтують правилами охорони праці, правилами особистої безпеки тощо. Все вищенаведене призводить до нещасних випадків, внаслідок яких гинуть люди або настають інші тяжкі наслідки.

Особливе місце у системі зазначених гарантій належить забезпеченню безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Робота з підвищеною небезпекою – це робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних чинників або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням,

управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю [177]. Відтак, до виконання робіт з підвищеною небезпекою висувається низка додаткових спеціальних умов, додержання яких має забезпечити безпеку життя і здоров'я осіб, які працюють.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці» охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Звернення до ст. 6 Закону України «Про охорону праці» засвідчило, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного і індивідуального захисту, що використовується працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства [179]. Незважаючи на те, що захист безпеки людини у сфері виробництва є одним із основних напрямів соціальної політики держави, виробничий травматизм в Україні залишається значним. У випадку порушення охорони праці створюється загроза життю, здоров'ю і працездатності людини. Вкрай важливим є забезпечення охорони праці у сфері будівництва, де виконуються роботи з підвищеною небезпекою, оскільки небезпека життю, здоров'ю і працездатності робітників є дуже високою.

Як є важливим забезпечення правил безпеки у сфері будівництва, так не менш важливим є притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які зобов'язані дотримуватися відповідних правил безпеки. Ознайомлення зі слідчою та судовою практикою свідчить про численні проблеми, пов'язані з кваліфікацією та розслідуванням кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 271–275 КК України [97]. Відтак, важливим убачається кримінально-правовий аналіз таких кримінальних правопорушень, що дозволить сформулювати системне уявлення про них,

визначити місце передбачених ст. 272 КК України у системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. У такій кримінально-правовій нормі встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, а також кримінальна відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Варто наголосити на кількісних показниках кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, зокрема після зменшення у 2014 р. кількості кримінальних правопорушень *проти безпеки виробництва* з 1457 до 1084 (-25,6 %) у наступні чотири роки вона коливалася, але загалом зросла у 1,5 раза до 1600 у 2018 р. У 2019–2020 рр. цей показник скоротився на 22,0 % до 1250, 2021 р. залишився без змін і дорівнював 1 254, а в 2022 р. було встановлено тільки 719 кримінальних правопорушень цієї спрямованості, що менше торішнього показника у 1,7 раза. Питома вага зазначених діянь серед усіх кримінальних правопорушень становила в середньому 0,3%. У 2022 р. більшість цих посягань (396; 55,1 %) кваліфікувалися як злочини та відповідно 323 (44,9 %) – як кримінальні проступки.

Характер динаміки всіх посягань цієї спрямованості визначався змінами кількості найбільш поширеного кримінального правопорушення розглядуваної групи – випадків *порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою* (ст. 272 КК України) (середня частка серед кримінальних правопорушень зазначеної категорії – 62,1 %). Їх кількість також спочатку знизилася з 898 у 2013 р. до 525 у 2015 р. (-41,5 %), у наступні три роки збільшилася майже у 2 рази до 1010 у 2018 р., а надалі знизилася у 2,3 раза та в 2022 р. дорівнювала 448 (-48,7 % до попереднього року). Однак, у 2023 р. їх кількість різко зросла до 965 (+58,5 %).

Кількість установлених фактів другого за поширеністю посягання цієї спрямованості – *порушення вимог законодавства про охорону праці* (ст. 271 КК

України) після зменшення у 2014 р. із 487 до 389 (-20,1 %) у наступні чотири роки зросла на 19,3 % до 464 у 2018 р., а в 2019–2023 рр. знизилася у 2,1 раза до 217. Вони склали в середньому 32,3 % кримінальних правопорушень розглядуваної спрямованості.

Випадків *порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд* (ст. 275 КК України) було мало. Найменше їх було у 2014 р. – 23, найбільше – у 2021 р. (70 діянь), а у 2022 р. дорівнювало 42, у 2023 р. – 68.

Зовсім низькими були показники виявлених фактів *порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах* (ст. 273 КК України). Їх кількість коливалася від 5 у 2014 р. до 69 у 2018 р., а у 2022 р. дорівнювала 12 [171].

Варто наголосити, що в контексті відновлення України від наслідків війни. правовою основою такого відновлення є Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022, яким створено Національну раду з відновлення України, яка в рамках робочих груп розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України й представила на розгляд українському суспільству й європейській спільноті [159]. Таким чином, актуальність дослідження не викликає жодних сумнівів.

Наявні наукові напрацювання доцільно згрупувати за такими блоками:

- 1) у яких розглянуто проблеми протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва;
- 2) у яких досліджено проблемні питання кримінальної відповідальності проти безпеки виробництва;
- 3) у яких порушено проблему порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

Характеристику тіньових процесів досліджено в численних працях українських учених, оглядах іноземної літератури та публікаціях у періодичних виданнях [229; 228; 167]. У контексті розгляду наукових доробків *за першим напрямом* – проблеми вчинення кримінальних правопорушень у сфері

будівництва, варто підтримати А. П. Запотоцького в тому, що: «...сфера будівництва в результаті розвитку будівельної галузі, збільшення кількості об'єктів промислової та соціальної інфраструктури, відтворення ринку житла протягом останнього десятиліття посідає важливе місце у структурі кримінальних правопорушень економічного спрямування. Великий обіг у будівельній галузі матеріальних цінностей, будівельної техніки, інструменту, комплектуючих, а також значних обсягів готівки є однією з головних причин, що зумовлює підвищену увагу до цієї сфери економічної діяльності як окремих зловмисників, корумпованих чиновників різного рівня, так й організованих злочинних угруповань» [59, с. 18].

Комплексним дослідженням адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері будівництва в Україні є дисертація К. Р. Резворович «Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері будівництва» (2016 р.), в якій авторкою визначено ключові елементи державної політики у сфері будівельної діяльності, проаналізовано ознаки адміністративно-правових відносин у сфері будівництва, з'ясовано питання правового регулювання, в тому числі нормативно-правових засад державної політики у сфері будівельної діяльності, здійснено аналіз нормативно-правового регулювання повноважень та компетенції органів виконавчої влади у сфері будівництва, розглянуто зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері будівництва тощо. Крім цього, в дисертації розкриті концептуальні положення забезпечення державного контролю у сфері будівництва як необхідного елемента системи адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності [184].

В. В. Буга у своїй монографії «Запобігання правопорушенням у сфері будівництва в Україні: адміністративно-правові засади» (2024 р.) [22] на основі комплексного наукового аналізу доктрин вітчизняних і зарубіжних учених у галузі публічного адміністрування, національного законодавства та правозастосовної практики за умов воєнного стану запропонував адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушення у сфері

будівництва в Україні. Упорядковано наукові підходи до визначення сфери будівництва та її ознак. Надано адміністративно-деліктну характеристику правопорушень у сфері будівництва в умовах реформування національного законодавства. Систематизовано суб'єкти та визначено їх повноваження й завдання з урахуванням комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів впливу та тенденцій розвитку такого стратегічного напрямку економіки. Окреслено концептуальні засади забезпечення безпеки у сфері будівництва, розроблено і впроваджено адміністративно-правові заходи попередження та припинення протиправних дій, а також шляхи вдосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення запобігання. Сукупність положень, висновків і рекомендацій створює новий напрям в адміністративному праві, що має важливе значення для безпеки у сфері будівництва.

Важливу роль у запобіганні правопорушенням у сфері будівництва і забезпеченні ефективного виконання будівельних проєктів відіграє фінансовий контроль. Особливу увагу варто зупинити на роботі А. В. Вавриша «Запобігання злочинам проти власності у сфері будівництва» (2018 р.), у якій окреслено місце недержавних суб'єктів сектору безпеки в системі запобігання цим злочинам. Обґрунтовано напрями використання зарубіжного досвіду забезпечення безпеки будівництва. Здійснено кримінологічну характеристику їх кількісних та якісних показників, розкрито природу детермінантів, наведено типологію осіб, які причетні до правопорушень, та потерпілих від злочинів. Розроблено пропозиції щодо удосконалення загальносоціальних, спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам проти власності у сфері будівництва, у тому числі стосовно взаємодії правоохоронних органів та недержавних суб'єктів сектору безпеки. Автором виокремлено кримінологічні ознаки злочинів проти власності у сфері будівництва як однорідної групи суспільно небезпечних діянь, зокрема відомості про зв'язок з будівельною сферою (пов'язані з організаційними, вишукувальними, проєктними, будівельно-монтажними та пусконаладжувальними роботами; вчинені на етапах створення, зміни, завершення процесу будівництва та здачі об'єктів в експлуатацію); об'єкт

(посягають на суспільні відносини у сфері державної, колективної та приватної власності); предмет злочинного посягання (кошти, виділені на виконання будівельних робіт, об'єкти незавершеного будівництва, будівельні матеріали, будівельне обладнання та інструмент); місце їх учинення (об'єкти будівництва з прилеглою територією або будівельні організації); суспільно небезпечні наслідки (залежно від характеру та розміру завданої шкоди); рівень латентності (високий та середній); зв'язок з іншими суспільно небезпечними діяннями (у сфері господарської діяльності, проти безпеки виробництва, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг), з визначенням на цій основі пріоритетів запобігання злочинам. На основі аналізу досвіду зарубіжних країн виокремлено найбільш важливі для України напрями удосконалення форм і методів запобігання злочинам проти власності у сфері будівництва шляхом створення єдиної системи забезпечення безпеки та охорони об'єктів будівництва державними і недержавними суб'єктами; запровадження окремих видів страхування, інформаційних ресурсів; застосування сучасних методик перевірки репутації суб'єктів, які беруть участь у процесі будівництва; використання новітніх засобів охорони території об'єктів будівництва й маркування майна [26].

Встановлено, що за незалежності України періодично розроблялися і видавалися наукові праці, що стосувалися загальних напрямів розслідування злочинів у будівельній галузі вже в умовах формування ринкової економіки (І. В. Веренич, А. Ф. Волобуєв, С. В. Задерако, О. В. Курман, В. В. Лисенко, С. С. Чернявський, О. В. Яскевич), у тому числі вчинених шляхом шахрайства з застосуванням раніше невідомих способів (Х. М. Михайлова, Н. Ю. Макарова, І. М. Попова, А. Н. Розін, Г. М. Чернишов та ін.), дослідження організації та забезпечення безпеки об'єктів будівництва (Ю. М. Беліков, Ю. В. Бондарчук, Д. В. Козир, В. В. Крутов, В. Л. Ортинський, В. Г. Пилипчук, А. В. Світличний та ін.).

Праці, у яких досліджено проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень у будівельній галузі, значну кількість робіт за цим напрямом

присвячено проблематиці шахрайства (О. В. Курман [117], Х. М. Михайлова [133], І. М. Попова [163], Г. М. Чернишова [244], С. С. Чернявський [245]).

У посібнику «Розслідування шахрайств у сфері фінансування будівництва житла» (2009 р.), підготовленого авторським колективом Київського національного університету внутрішніх справ, проаналізовано загальні тенденції криміналізації ринку будівництва житла в Україні, розкрито характеристику правовідносин у сфері фінансування будівництва житла та їх вплив на криміногенну ситуацію, а також надано характеристику окремих видів шахрайств. Виокремлено особливості здійснення дослідчих перевірок, організації і тактики проведення окремих слідчих дій та напрями запобігання цій категорії корисливих злочинів [246].

У дисертації «Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва» (Х. М. Михайлова, 2009 р.) комплексно розглянуто питання щодо подолання протидії розслідування шахрайства у сфері інвестування будівництва, типові способи і прийоми шахрайства у сфері інвестування будівництва, обставини, що підлягають встановленню по даній категорії кримінальних проваджень, джерела доказової інформації у провадженнях про шахрайство у сфері пайового будівництва та типові способи і прийоми протидії розслідуванню кримінальних проваджень даної категорії, а також ознаки і методи подолання протидії розслідуванню злочинів. Зазначено, що такі злочини вчиняються через активні дії злочинців, пов'язані з підготовкою до злочину, заволодінням грошовими коштами довірителів і приховування слідів [133].

У дисертації «Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла» (І. М. Попова, 2011 р.) сформульовано поняття «шахрайство, пов'язане із залученням коштів громадян на будівництво житла», визначено його взаємозв'язок з близькими за змістом категоріями: «шахрайство», «фінансове шахрайство», «злочини у сфері фінансування будівництва житла», а також здійснено класифікацію шахрайств та інших споріднених злочинів за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками; встановлено зміст

елементів криміналістичної характеристики шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла, зокрема способу та обстановки вчинення злочинів, предмета злочинного посягання, особи злочинця та потерпілого, слідів та ознак злочинів, визначено взаємозв'язок окремих елементів та їх значення для розслідування; виокремлено й деталізовано перелік обставин, що підлягають доказуванню у справах цієї категорії, з урахуванням даних про спосіб учинення злочину та інших елементів криміналістичної характеристики; охарактеризовано специфіку збирання доказів на різних етапах розслідування [163].

У контексті предмету дослідження варто виокремити роботи:

М. Я. Панчишина «Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016 р.) в якій розкрито теоретичні засади та практичні питання розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Визначено місце цих злочинів у системі злочинів проти безпеки виробництва, досліджено генезис становлення та розвитку наукового знання щодо їх розслідування, виокремлено періодизацію. Визначено поняття криміналістичної характеристики порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та зміст її елементів. Сформульовано перелік обставин, що підлягають доказуванню з урахуванням специфіки цих злочинів. Виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та запропоновано алгоритми (програми) дій слідчого для кожної з них. Конкретизовано форми використання спеціальних знань. Запропоновано практичні рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій [156];

К. О. Спасенко «Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016 р.). Наукова праця присвячена розробленню методики розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Досліджуються криміналістична характеристика порушення правил безпеки при виконанні таких робіт, організація і планування розслідування, зокрема, особливості початку кримінального провадження щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, обставини, що підлягають

з'ясуванню, типові слідчі ситуації, версії і програми дій слідчого стосовно їх вирішення, форми й засоби взаємодії слідчих та інших органів при розслідуванні порушення правил безпеки під час виконання таких робіт. Розкриваються особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні цієї категорії злочинів: огляду місця події, огляду документів, допиту, залучення експертів і призначення судових експертиз у перебігу розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою [194];

Н. В. Тимофєєвої «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» (2018 р.). Дисертацію присвячено дослідженню низки актуальних питань використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. Проаналізовано генезу наукового знання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на виробництві у різні історичні періоди. Визначено теоретичні засади поняття та форм використання спеціальних знань і розкрито їх особливості для розслідування злочинів проти безпеки виробництва. З криміналістичних позицій охарактеризовано поняття і види спеціальних технічних знань, що використовуються у відповідних кримінальних провадженнях. Запропоновано рекомендації щодо використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, що є найбільш поширеними у практиці розслідування злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України. Розкрито особливості проведення експертиз, конкретизовано предмет, об'єкти та перелік запитань для проведення експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва [227];

А. П. Запотоцького «Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва» (2019 р.) [60] у якій висвітлено чотири блоки проблем: по-перше, ґрунтуючись на чинному законодавстві, правозастосовній практиці та зарубіжному досвіді, розкрито теоретично-методологічні засади розслідування злочинів у сфері будівництва; по-друге, проаналізовано зміст і зв'язки елементів криміналістичної характеристики злочинів та відповідних

технологій злочинної діяльності; по-третє, виокремлено наукові засади формування методики розслідування злочинів у сфері будівництва, визначено систему й окреслено перспективи розроблення окремих (спеціальних і групових) методик; по-четверте, досліджено діяльність з виявлення та розслідування злочинів з виокремленням доцільних та ефективних у практичному застосуванні засобів, прийомів і методів збирання специфічних доказів;

С. О. Журби на тему: «Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата, майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» (2020 р.). У дисертації здійснено комплексне дослідження правових, теоретичних та організаційно-тактичних засад криміналістичного забезпечення розслідування привласнення, розтрата, майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства. На основі застосування міждисциплінарного підходу (аналізу теоретичних положень криміналістики, кримінального процесу, блоку економіко-правових дисциплін) визначено криміналістичну категорію «кримінальні правопорушення у сфері житлово-комунального господарства», що становлять однорідну групу суспільно-небезпечних діянь проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної із наданням житлово-побутових послуг, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, проти безпеки виробництва. В основу їх систематизації покладено комплекс спільних ознак особи правопорушника, обстановки і предмета посягання, слідоутворення та специфічних засобів збирання і використання доказів [55];

К. М. Бруссо «Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва» (2021 р.). У роботі було визначено структуру комплексної криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері житлового будівництва, яка включає загальні положення (основи) розслідування корисливих посягань на

власність і службових зловживань, та окремі напрями розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань) (привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні; розтрата такого майна службовою особою; привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем; різні види зловживань у сфері службової діяльності пов'язаної з наданням публічних житлово-будівельних послуг), а також предикатних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190, 197-1, 206, 358, 361, 364, 364-1, 365-2, 366–368, 369-2 КК України та запропоновано криміналістичний порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва шляхом проведення комплексу слідчих (розшукових) і інших процесуальних дій та організаційних (контрольних) заходів, у тому числі вилучення (шляхом тимчасового доступу або обшуку) й огляду житлово-будівельної документації; обшуку; призначення і проведення ревізії (аудиту, службових та інших перевірок); допиту свідків, потерпілих і підозрюваних; призначення та проведення окремих видів експертиз [20].

Щодо другого напрямку, а саме проблемних питань кримінальної відповідальності проти безпеки виробництва, то варто наголосити, що вивчення наукового масиву надало нам можливість констатувати майже повну відсутність наукових праць, у яких розглядалося б вказане кримінальне правопорушення. Такий стан справ є не повною мірою аргументованим, оскільки саме діяння має значення для законодавця та держави, що підтверджується його нещодавною редакцією, відповідно до якої було внесено зміни до ч. 1 ст. 270 КК України та посилено санкцію норми [54].

По-перше варт о звернути увагу на роботу В. І. Павликівського, який досліджував кримінальну відповідальність за порушення законодавства про працю, що не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я. Учений розглядав лише кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення трудових прав працівників, які містяться у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових

та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» КК України, фактично залишаючи поза увагою кримінально карані діяння за порушення у сфері охорони праці [152, с. 9-13]. Науковцем було розглянуто історичний генезис становлення та розвитку кримінально-правової охорони трудових прав людини. Автор у хронологічній послідовності докладно аналізує такі пам'ятки кримінального права. Однак, автором не було сформовано чіткої періодизації становлення та розвитку трудових прав і засобів їх кримінально-правового захисту. Фактично автор використовував підхід, який полягав у виділенні конкретних особливостей історії кримінально-правової охорони трудових прав [122].

П. Д. Пилипенко в підручнику «Охорона праці в галузі юриспруденції» зазначає, що систему заходів пожежної безпеки утворюють організаційні, інженерно-технічні та інші заходи. До них автор відносить: організацію пожежної охорони, навчання, інструктажів з питань пожежної безпеки; запровадження нових засобів протипожежної автоматики і пожежогасіння, підвищення вогнестійкості будівельних конструкцій; своєчасне проведення профілактичних оглядів та ремонтів устаткування; встановлення відповідного протипожежного режиму (відведення місць для паління, можливість застосування побутових нагрівальних приладів, встановлення правил стоянки транспортних засобів тощо); вивчення правил пожежної безпеки та навчання персоналу; забезпечення приміщень планами (схемами) евакуації осіб в разі виникнення пожежі [150]. Дані заходи спрямовані на забезпечення трудових прав працівників у сфері пожежної безпеки, а також на запобігання виникненню пожеж. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Кодексу цивільного захисту України (2012 р.) діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій [70]. Зазначена вимога відображається у трудових договорах (контрактах), статутах та положеннях. Забезпечення пожежної безпеки суб'єкта господарювання покладається на власників та керівників таких суб'єктів господарювання. Варто вказати, що посадові особи та працівники проходять навчання та перевірку знань

з питань пожежної безпеки в порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» [176]. Таким чином, пожежна безпека гарантується кожному працівнику та має забезпечуватись спеціально уповноваженими особами.

Саме тому ст. 270 КК України є невід'ємною частиною кримінально-правової охорони трудових прав працівників, оскільки від пожежної безпеки безпосередньо залежать гарантії трудових прав працівників, передбачених трудовим законодавством України. Варто також зауважити, що останнє справджується незалежно від того, хто саме може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 270 КК України. Це обумовлюється тим, що в будь-якому випадку ставляться під загрозу трудові права працівників, залучених до виробничого процесу на підприємстві. Кінцевою метою, на яку спрямована дія ст. 270 КК України, є належна організація охорони праці на підприємстві, що забезпечить безпечні умови роботи всіх працівників.

У цьому аспекті М. І. Іншин дослідив правову природу захисту трудових прав працівників, аналізуючи національне законодавство про працю. Право працівника на захист своїх трудових прав, на думку вченого, є правовою можливістю працівника використовувати з метою захисту своїх трудових прав встановлені в нормативно-правових актах примусові дії або звернутися до відповідних компетентних державних чи міжнародних органів, інституцій та осіб щодо подальшої реалізації свого права на захист із метою відновлення порушених трудових прав [62, с. 132]; М. В. Куцевич дійшов висновку, що підвищення ефективності захисту трудових прав працівників у сфері пожежної безпеки повинно базуватись на наступних принципах: 1) забезпечення об'єктивного й повного розслідування пожежних випадків на виробництві, зокрема встановлення на підприємстві винних осіб, які умисно або з необережності допустили виникнення пожежних ризиків; 2) запобігання корупційним випадкам приховування пожежних випадків на виробництві від розслідування й обліку уповноваженими державними органами; 3) посилення

кримінальної відповідальності за порушення трудових прав працівників на безпечні умови праці; 4) формування системи медичної та професійної реабілітації потерпілих на виробництві працівників, їх медична та професійна реабілітація, повернення до професійної діяльності; 5) удосконалення державою концепції пожежних стандартів на підприємстві в залежності від характеру трудової діяльності на ньому працівників, зокрема запровадження позачергових перевірок на об'єктах, де проводяться роботи із підвищеною небезпекою; 6) впровадження на підприємстві сучасних ефективних систем автоматичного протипожежного захисту; 7) запровадження на підприємствах кращої практики управління ризиками у сфері пожежної безпеки, а також розроблення методики оцінювання пожежних ризиків [121]. На сьогодні розглядуване кримінальне правопорушення порушує низку суспільних відносин. Збільшення кількості таких суспільно небезпечних випадків дає законодавцю поштовх для регулярного перегляду статті із внесенням відповідних змін. Враховуючи таку тенденцію, на нашу думку, наукові пошуки в царині кримінально-правових та кримінологічних особливостей порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки мають стати більш активними.

Здебільшого порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки розглядається в роботах М. В. Куцевича, який вказує, що, досліджуючи трудові права працівника як об'єкт злочинів, передбачених ст. 270 КК України, потрібно проаналізувати законодавство України, яке регламентує суспільні відносини у сфері забезпечення пожежної безпеки. У Кодексі цивільного захисту України (2012 р.), поняття «пожежна безпека» визначається як відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям або довкіллю [70]. Виходячи з наведеного, вчений доходить до висновку, що пожежна безпека працівників повинна передбачати комплекс необхідних заходів та засобів роботодавця, які направлені на завчасне запобігання запалюванню, пожежам та вибухам на підприємствах, в установах, організаціях, у роботодавців фізичних осіб, а також на мінімізацію деструктивної

дії небезпечних чинників, які утворюються в разі їх виникнення. Стан пожежної безпеки праці на підприємствах, в установах, організаціях визначається частотою та повторюваністю небезпечних ситуацій, що виникають у процесі праці, а також часом їх існування і кількістю людей, що підпадають під їх вплив. Роботодавець зобов'язаний розробити ефективну протипожежну систему, яка здатна вчасно виявляти або розпізнавати небезпечні виробничі фактори [122; 120]. Отже, порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, має наслідками: 1) порушення трудових прав працівника; 2) загрозу життю та здоров'ю працівника; 3) дестабілізацію механізму трудових правовідносин та їх нормативно-правового регулювання; 4) дестабілізацію роботи підприємства (організації, установи тощо).

У дослідженні Р. В. Вітюка «Кримінально-правова характеристика та запобігання порушенням вимог законодавства про охорону праці» (2021 р.) наведено доцільність внесення змін до ч. 1 ст. 271 КК України, що стосується суб'єктного складу кримінального правопорушення, зокрема його конкретизації в частині обов'язків службової особи щодо забезпечення виконання, організації чи дотримання вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також розширення наслідків кримінально протиправного діяння у формах: реальної загрози заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого або/та спричинення професійного захворювання особи; сформульовано авторське визначення потерпілого від порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці та науково доведено необхідність доповнення ст. 271 КК України двома примітками: 1) щодо тлумачення розуміння вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці; 2) щодо конкретизації визначення потерпілих від цього кримінального правопорушення; запропоновано доповнити ст. 271 КК України особливо кваліфікуючою ознакою, а саме додати ч. 3 ст. 271 КК України, яка міститиме наслідки кримінально протиправного діяння у вигляді спричинення загибелі неповнолітньої особи; обґрунтовано необхідність внесення змін до КК України, а саме перенести статтю 271 КК України з розділу Х «Кримінальні

правопорушення проти безпеки виробництва» до розділу V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», доповнивши його статтею 173-1 «Порушення вимог законодавчих та інших підзаконних нормативно-правових актів про охорону праці» [31].

Щодо третього напрямку наукових досліджень, то варто наголосити, що наявні наукові праці присвячені розгляду особливостей кримінальних правопорушень передбачених ст. 272 КК України є поодинокими, окремі питання розглядалися ремарочно в межах наукових статей на іншу тематику або в тезах науково-практичних конференцій.

Тут варто зупинити увагу впершу чергу на роботі О. О. Бахуринської, яка здійснила кримінально-правову характеристику порушення вимог законодавства про охорону праці на прикладі лише однієї 271 статті КК України. Дисертація є першим в Україні з моменту набрання чинності КК України 2001 р. монографічним дослідженням ознак юридичних складів порушення вимог законодавства про охорону праці. У дисертації здійснений комплексний юридичний аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочину, передбаченого ст. 271 КК України. Розглядаються основні підходи до нормативного закріплення вказаних юридичних ознак у чинному національному кримінальному законодавстві та законодавстві окремих зарубіжних країн. Досліджується специфічний кримінально-правовий зміст порушення вимог законодавства про охорону праці та його співвідношення з іншими злочинами; запропоноване авторське визначення об'єкта цього злочину. На підставі отриманих у ході дослідження результатів розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування [6].

У подальшому Г. С. Крайник «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2011 р.) з позицій поділу об'єктів злочину за «вертикаллю» щодо злочину, передбаченого ст. 272 КК, виокремлено *видовий* об'єкт: суспільні відносини, що забезпечують

підвищений рівень безпеки виробництва; з позицій поділу об'єктів злочину «за горизонталлю» запропоновано поняття *подальших* об'єктів для злочину, передбаченого ст. 272 КК України. Це інші суспільні відносини, заподіяння шкоди яким не впливає на факт наявності складу цього злочину. Такими є суспільні відносини у сфері трудових та інших особистих прав і свобод людини, безпеки руху та експлуатації транспорту, громадської безпеки тощо. Заподіяння їм шкоди має значення для визначення суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 272 КК України, та призначення покарання за нього; здійснено *системно-структурний аналіз основного безпосереднього об'єкту*, яким є суспільні відносини, що забезпечують безпеку виконання робіт з підвищеною небезпекою; визначено механізм заподіяння їм шкоди; на підставі дослідження нормативно-технічних актів, якими убезпечуються роботи з підвищеною небезпекою, доведено, що потерпілими від злочину, передбаченого ст. 272 КК України, можуть бути також *сторонні особи*; запропоновано *матеріальною шкодою у великих розмірах*, як різновиду тяжких наслідків, передбачених ст. 272 КК України, визнавати випадки її заподіяння власності або навколишньому середовищу, поєднані із загрозою життю або здоров'ю людей або заподіянням їм різних за ступенем тяжкості тілесних ушкоджень, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; визнано доцільним із диспозиції ч. 1 ст. 272 КК України вилучити вказівку на наслідок: «якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків»; доведено необхідність доповнення ст. 272 КК України ч. 3 із вказівкою на особливо тяжкі наслідки що можуть мати місце внаслідок вчинення діяння: «якщо воно спричинило смерть кількох потерпілих»; запропоновано доповнити санкцію ч. 2 ст. 272 КК додатковим покаранням у виді «штрафу від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [78, с. 5–6].

Далі, І. О. Харь присвятила своє дослідження проблемі визначення суб'єкта складів злочинів проти безпеки виробництва. Вчена вказує, що суб'єктом злочинів проти безпеки виробництва можуть бути: за ст. 271 КК України – фізична осудна службова особа підприємства, установи, організації

або громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, та такі, які зобов'язані забезпечити вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці; за ст. 272 КК України – фізична, осудна, службова, неслужбова особа (України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, тобто особа, яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві; за ст. 273 КК України – фізична осудна, приватна, службова особа, суб'єкт підприємницької діяльності (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах та якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності; за ст. 274 КК України – фізична, осудна, службова, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, тобто особа, яка зобов'язана дотримуватися на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки; за ст. 275 КК України – фізична осудна, службова, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, тобто особа, яка зобов'язана дотримуватися під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечного її використання, а також порушення під час проектування чи будівництва правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд [239]. Таким чином, норми мають майже необмежений перелік суб'єктного складу та передбачають можливість вчинення таких кримінальних правопорушень як службовими, так і неслужбовими особами.

С. В. Бабанін у науковій статті «Суспільно небезпечні наслідки порушення

правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» зазначає, що відсутність визначення мінімального розміру майнової шкоди, унаслідок завдання якої настає кримінальна відповідальність за ст. 272 КК України, є недоліком цієї норми. Учений указує, що якщо звернутися до розділу VI КК України «Кримінальні правопорушення проти власності», ми не знайдемо в ньому норми, що встановлювала б відповідальність за необережне пошкодження майна без завдання будь-яких інших тяжких наслідків. Майнова шкода не повинна визнаватись тим суспільно небезпечним наслідком, у разі настання якого має виникати кримінальна відповідальність за ст. 272 КК України. Проте треба зазначити, що, оскільки практика визнає майнову шкоду суспільно небезпечним наслідком злочину, передбаченого ст. 272 КК України, необхідно в кожному конкретному випадку настання такого наслідку вирішувати, зважаючи на всі обставини, чи великого розміру завдана підприємству, установі, організації або громадянам шкода, чи є простій підприємств, цехів або їхніх виробничих дільниць тривалим тощо. Частина 2 ст. 272 КК України встановлює відповідальність за суттєво різні за ступенем суспільної небезпеки наслідки (від матеріальної шкоди у великих розмірах, тривалого простою підприємства, цехів або їхніх виробничих дільниць, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам до загибелі багатьох людей), що не є цілковито виправданим, оскільки втрачається орієнтир для застосування такої норми і взагалі набагато зменшується її загально-превентивна функція [4]. Насправді, зважаючи на роз'яснення, запропоновані в постанові Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», можна підсумувати, що цінність матеріальної шкоди для кваліфікації даного кримінального правопорушення на пряму корелюється із заподіянням шкоди здоров'ю потерпілого та інших тяжких наслідків (під якими законодавець розуміє, наприклад, втрату працездатності). Причому, як така матеріальна шкода, дійсно не передбачена в нормі, а тому і відсутні її межі. Саме це вказує на актуальність та своєчасність запропонованої вченим роботи та розглядуваної в ній тематики.

Таким чином, після припинення існування СРСР за часів незалежності України, у зв'язку із кардинальними змінами суспільно-політичного устрою країн, які раніше належали до його складу, спостерігається зміни у структурі злочинності, з'являються нові види злочинних посягань. Зростання приватного сектору економіки супроводжується актуалізацією питань безпеки виробництва. Проте, незважаючи на збільшення показників виробничого травматизму, із одночасним погіршенням стану охорони праці та послабленням державного контролю за додержанням роботодавцями вимог щодо забезпечення безпечних та здорових умов праці, активності у наукових пошуках щодо кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві не спостерігається, а надто у порівнянні з іншими видами кримінальних правопорушень, наприклад, проти власності, у сфері економіки, екологічних кримінальних правопорушень та ін.

Незважаючи на те, що праці цих учених становлять значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, залишилися дискусійними, а деякі недостатньо чи взагалі не дослідженими, зокрема висвітлені лише в коментарях до чинного КК України, підручниках з кримінального права, статтях у періодичних виданнях тощо.

Відсутність якісної нормативно-правової бази зумовлює допущення помилок під час кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень, сприяє уникненню тими, хто їх учиняє, справедливої відповідальності та загалом ускладнює протидію кримінальним правопорушенням у сфері безпеки виробництва.

Нерідко під час досудового слідства, а також під час судового розгляду каменем спотикання стають питання, пов'язані із встановленням осіб, які були б зобов'язані дотримуватись правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві. Адже, дуже важливим є питання визначення рамок відповідальності директора будівельної компанії, спеціаліста з охорони праці, виконавця робіт (виконроба) згідно посадових інструкцій, наказів про

призначення відповідальних осіб на будівельному майданчику, правил охорони праці тощо. Також, нерідко причинами нещасного випадку стають порушення самим потерпілим вимог законодавства та інших нормативно-правових актів з охорони праці. У зв'язку з цим, чи не найактуальнішим питанням в розслідуванні злочину, передбаченого ст. 272 КК України, є встановлення особи, яка вчинила цей злочин, а також встановлення дотримання самим потерпілим вимог законодавства та інших нормативно-правових актів з охорони праці.

Актуальним є встановлення наслідків у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 272 КК України. Згідно ч. 1 ст. 272 КК України діяння, яке призвело до настання такого наслідку, як створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, вже являється кримінально караним. На мій погляд, для того, щоб бути злочином, передбаченим ч. 1 ст. 272 КК України, потрібні реальні наслідки у вигляді заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей, а не можливість їх настання. На практиці існують випадки помилкового пред'явлення обвинувачення, адже важко знайти причинно-наслідковий зв'язок і зрозуміти, чи була реальна загроза настання наслідків, чи можливо вона була абстрактною.

Наприклад, *вироком Краматорського міського суду Донецької області від 02.03.2020 року, який залишений без змін постановою Верховного Суду від 16.11.2021 року у справі № 234/8805/18 (провадження № 51-2318км21), особи були визнані невинуватими у пред'явленому обвинуваченні за частиною 1 ст. 272 КК України та виправдані [201].* Згідно з вказаним вирокі особи обвинувачувалися органом досудового розслідування в порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримуватись, оскільки це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 272 КК України.

Проте суди не допустили судової помилки і звернули увагу на зміст ч. 1 ст. 272 КК України, якою встановлено, що створення загрози загибелі людей повинне бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному виробничому

процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з необхідністю можуть настати передбачені законом наслідки. Ненастання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення як самим порушником, так і іншими особами, або за «щасливої випадковості» (наприклад, при заваленні конструкції в зоні її падіння нікого не виявилось).

Викладене свідчить про різне розуміння положень ст. 272 КК України стороною обвинувачення, стороною захисту та судом, що підтверджує актуальність обраної теми та зумовлює потребу поглибленого теоретичного аналізу кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві. Дослідження дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність за ст. 272 КК України.

1.2. Генеза кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

Існування людини безпосередньо пов'язано із її працею. Адже лише працюючи, людина може здобути різні засоби для існування. А. С. Бочарникова зазначає, що характер трудової діяльності формується під впливом необхідності спрямування зусиль учасників трудового процесу на досягнення кінцевої мети виробництва, витрачаючи при цьому якомога менше енергії суб'єкта праці та забезпечуючи безпеку в цьому процесі [18, с. 235]. Виконуючи ту чи іншу роботу, людина схильна покращувати умови праці, забезпечуючи безпеку і належне середовище собі та оточуючим. Тому, на думку В. Б. Пасічнюк, виникнення охорони праці людини безпосередньо пов'язане із виникненням її трудової діяльності [157, с. 108], яка є одним з найбільш давніх видів суспільної діяльності людей, вдосконалювалася протягом практично усього розвитку людини і була зумовлена її появою.

Упродовж відповідних історичних проміжків трудова діяльність набувала

різних форм – від рабства до сучасного її вигляду. Як і будь-яка сфера суспільного життя, трудова діяльність вимагала нормативно-правової регламентації. Тривалий час на законодавчому рівні закріплювалися права, свободи та гарантії працівників, які забезпечували їх захист та гарантували нормальне виконання своїх трудових обов'язків. Трудова діяльність становить соціальну цінність, пов'язану із усіма сферами життєдіяльності людини і суспільства [119, с. 147].

Історично введення норм про кримінальну відповідальність за порушення вимог з охорони праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою стало результатом комплексу детермінантів, зокрема розвиток системи охорони прав і свобод людини, у тому числі й на працю; смертність та травматизм на виробництві стали досить поширені; порушення вимог письмового оформлення роботодавцями трудових договорів; включення до трудових договорів умов, що погіршують становище працівників всупереч вимог законодавства; необґрунтоване залучення працівників до понаднормових робіт, й саме головне – розвиток науково-технічного прогресу й поява нових видів небезпечних робіт, а нове устаткування, обладнання та інші джерела підвищеної небезпеки сприяли ризикам виникнення виробничого травматизму; порушення дотримання нормативно-правових вимог, що встановлюють порядок розслідування, оформлення та обліку нещасних випадків на виробництві тощо.

Як вірно наголошує з цього приводу Р. В. Вітюк: «...слідом за еволюцією виробничих сил, зміною характеру праці еволюціонували і підходи до охорони праці, чому сприяли: зацікавленість роботодавця в збереженні здоров'я працівника; збільшення продуктивності його праці; розвиток гуманістичних ідей; визнання прав і свобод працівника; зміни ставлення до нього як самої по собі цінності. Певну роль відіграли також і наполягання самих працівників на забезпеченні права на охорону праці, поява профспілок і підвищення їх ролі в організації праці» [32, с. 31].

Найбільш суворими засобами захисту трудових прав працівників є кримінально-правові, які також пройшли історію свого становлення та розвитку.

Формування усієї системи національного кримінального законодавства здійснювалося з метою захисту держави у цілому, кожного суспільно-правового інституту й безпосередньо суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. У зв'язку з активізацією процесів реформування національного законодавства у сфері праці важливо проаналізувати історію становлення та розвитку трудових прав працівників, а також механізмів їх кримінально-правового захисту задля формування уявлення про тенденцію їх еволюції, а також виділення перспектив подальшого їх розвитку та удосконалення [119, с. 148].

Насамперед, для правильного та цілісного розуміння поняття охорони праці, яке є системо утворюючим для кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, необхідно проаналізувати його визначення в законодавстві та юридичній літературі.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці» [179], охорона праці визначається як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Це визначення відповідає наведеному в Державному стандарті України «Охорона праці» (ДСТУ 2293-99). Варто зазначити, що терміни, встановлені цим стандартом обов'язкові для використання у всіх видах нормативної документації, підручниках, навчальних посібниках, науковій, технічній та довідковій літературі, в комп'ютерних, інформаційних системах. Вимоги стандартів чинні для використання в роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств).

Зі змісту законодавчого визначення поняття охорони праці убачається, що до структури охорони праці належать невід'ємні її складові: нормативно-правові акти, техніка безпеки, виробнича санітарія, гігієнічні умови праці.

Для правильного уявлення та розуміння охорони праці як системи, коротко охарактеризуємо зміст згаданих складових.

Правові заходи – це сукупність нормативно-правових та нормативно-технічних актів та документів, якими закріплюються та регулюються стандарти безпечних умов праці.

Соціально-економічні заходи спрямовані на забезпечення законодавчо визначеного рівня соціальних та економічних гарантій насамперед у разі нещасного випадку та отриманого внаслідок нього травмування або настання смерті працівника; стимулювання роботодавців та працівників до підвищення рівня охорони праці.

Техніка безпеки, як основа організаційно-технічних заходів являє систему організаційних заходів та технічних засобів, що запобігає впливу небезпечних виробничих факторів на працівника під час виконання трудових обов'язків. Організаційно-технічними заходами з охорони праці є створення та забезпечення функціонування служби з охорони праці; забезпечення дотримання працівниками правил охорони праці; організація навчання, перевірки знань та інструктажу працівників; усунення або зменшення ступеню впливу шкідливих та небезпечних виробничих факторів; застосування безпечного обладнання, машин, механізмів, матеріалів та технологій; підвищення трудової, виробничої та технологічної дисципліни праці тощо.

Санітарно-гігієнічні заходи спрямовані на зниження шкідливих виробничих чинників, з метою запобігання професійним захворюванням; поліпшенню умов праці та підвищенню культури виробництва за рахунок обладнання та утримання у відповідності до санітарно-гігієнічних норм і вимог місць особистої гігієни, місць (приміщень) для харчування та відпочинку тощо.

Лікувально-профілактичні заходи включають організацію первинних та періодичних медичних оглядів, організацію лікувально-профілактичного харчування та ін.

Отже, охорону праці можна визначити як цілісну систему, безперервний процес, метою яких є забезпечення збереження життя і здоров'я людини у

процесі трудової діяльності. Трудова діяльність відбувається в умовах конкретного середовища (виробничого або невиробничого характеру), у якому встановлено певний правовий режим, котрим передбачено обов'язкові для виконання правила, вимоги, заходи щодо безпечного функціонування такого середовища.

Досліджуючи правову природу захисту трудових прав працівників на основі аналізу національного законодавства про працю, М. І. Іншин зазначав, що «...право працівника на захист своїх трудових прав є правовою його можливістю щодо використання з метою захисту своїх трудових права встановлених в нормативно-правових актах примусових дій або звертатися до відповідних компетентних державних чи міжнародних органів, інституцій та осіб щодо подальшої реалізації свого права на захист із метою відновлення порушених трудових прав. Реалізувати своє право на захист порушених трудових прав працівник може абсолютно в різних формах та шляхом використання різних правових засобів захисту» [62, с. 132].

Аналіз розділу Х КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» [97] свідчить про те, що ст. 271 КК України охоплюється порушення загальних правил охорони праці, а порушення спеціальних правил безпеки, які стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою, діють на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, ядерної або радіаційної безпеки, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд передбачені ст. 272–275 КК України. Відтак розмежування таких кримінальних правопорушень відбувається за характером порушених правил. Для встановлення у діянні складу кримінального правопорушення, передбачених ст. 271–275 КК України потрібно звернутись до законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, спеціальних правил, які регулюють безпеку праці. Такі правила є частиною інституту охорони праці і регламентують порядок ведення окремих видів робіт, а також пов'язані з цим порядком правила безпеки праці. Деякі види виробництва у зв'язку зі специфікою технологічних процесів мають потенційно високий

рівень небезпеки спричинення шкоди життю та здоров'ю людини, а тому потребують дотримання особливих заходів безпеки під час їх виконання. Точне виконання таких спеціальних заходів є необхідною умовою запобігання настанню суспільно небезпечних наслідків. Тож, очевидно, що порушення спеціальних правил безпеки не можна розглядати окремо від загальної системи охорони праці, оскільки вони не лише тісно пов'язані між собою, а і є спеціальними нормами (про що власне і свідчить їх назва) по відношенню до більш загальних. Вивчення змісту згаданих правил дозволяє дійти висновку, що їх природа є подібною, вони взаємопов'язані і покликані слугувати збереженню життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності.

Зважаючи на тернистий історичний шлях системи забезпечення охорони праці, генеза становлення та розвитку кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві отримала таку періодизацію:

I-й етап (звичайно-імперський IX ст. – 1917 р.).

В Україні перші норми права про охорону праці регулювали суспільні відносини в позитивному аспекті, не носили кримінально-правова характеру. Їх поява пов'язана зі становленням вітчизняної промисловості, створенням виробництв і заводів, що викликало необхідність врегулювання відносин між роботодавцями і працівниками.

З кінця V ст. величезна й монолітна слов'янська етнокультурна спільнота почала розколюватися та розселятися з території, розташованої між Віслою та Дніпром, з просторів Східної, Центральної та Південної Європи. Розселення слов'ян спричинив розпад родового ладу, виникнення соціальної та майнової нерівності, стрімке зростання чисельності населення, викликане суспільно-економічним розвитком. Фахівці з теорії держави і права, історії держави і права, вивчаючи розмаїтість першопричин утворення й розвитку держав і права, особливого значення надають зміні організаційно-виробничої структури суспільства, зазначаючи, що кардинально ускладнилося в період розкладання первіснообщинного ладу буття суспільства, нависла загроза його ослаблення,

розпаду й навіть загибелі, що породжувало розуміння необхідності в особливій силі, що забезпечить життєздатність і цілісність людства. Цей тривалий і складний процес поступово здобував усе більш чітко виражений політичний характер [225; 182].

Мабуть, першою кримінально-правовою нормою, що забезпечувала охорону праці була Права Руська, в якій зазначено «8. А це про княжих отроків, чи про конюха, чи про повара, – то 40 гривень, а за тіуна огнищного [11] 11, і за конюшого – 80 гривень, а за сільського тіуна, княжого чи землевласникового, то 12 гривень; а за рядового (нечиновну, просту людину. – В.Я.) 5 гривень, так само і за боярського. 9. А за ремісника і за ремісницю, то 12 гривень, і за кормилицю, хоч би була й із холопів чи рабів» [165].

Однак, розглянувши первісні джерела, в яких міститься історичний опис буття українського народу, необхідно зазначити, що прямого свідчення про наявність будь-якої діяльності щодо охорони праці та, взагалі, визначення такого поняття, як трудова діяльність, не існувало, при тому що потреба у захисті була, вона здійснювалася, але не систематично і безконтрольно. При цьому було закладено всі умови для становлення у найближчому майбутньому кримінально-правового чинника захисту охорони праці.

І, звичайно, неможливо оминати дослідження предмета наукового дослідження без аналізу норм однієї з найважливіших пам'яток того періоду – Судебника 1497 р., у статті якого маємо норму такого змісту: «А государскому убойце, и коромолнику, церковному татю, и головному, и подметчику, и зажигалнику, ведомому лихому человеку, живота не дати казнити его смертною казньою» [104].

У Литовських статутах уперше встановлюються норми, спрямовані на регулювання інституту праці [213]. На думку окремих вчених-праників, основним середньовічним фактором розвитку законодавства про охорону праці на той час, виступала не «освіченість» князя, а класова боротьба, боротьба найманих працівників за свої права й роль самої держави в організації охорони праці [186, с. 228].

Досить довгий час в законодавстві були закріплені рівні свободи та права і гарантії працівників, які дозволяли їм нормально виконувати свої трудові обов'язки та гарантували їх дотримання і виконання. Трудова діяльність громадян пов'язана абсолютно з усіма сферами життєдіяльності, тому є досить соціально цінною. Аналіз пам'яток вітчизняного законодавства дозволив стверджувати, що охорона праці дотично простежується з часів Київської Русі у Правді Руській, однак реальне нормативне закріплення основ правового регулювання трудових прав працівників, які забезпечували надання їм права на належну й гідну безпеку відбулося лише пізніше. Саме тому в сучасних умовах глобалізаційних, воєнних та євроінтеграційних процесів України, історичний аналіз генезису розвитку трудових прав працівників загалом та права на охорону праці зокрема, і дослідження напрямів їх кримінально-правового захисту є необхідним та важливим [32, с. 38].

Як відомо з історії, період існування Козаччини та Гетьманської держави припадає на XV–XVIII ст. Процес охорони праці загалом не проходив, що залежно від розвитку політичних, економічних та інших подій, які відбувалися в Україні. Зокрема, суттєво на розвиток цієї сфери впливали численні повстання та війни на території України, які перевернули існуючий політичний і соціальний порядок в Україні [256].

Надалі розвиток кримінально-правового чинника охорони праці знайшов своє відображення в Указах «Про гірничу справу» (1724 р.), «Про видобувну справу благонадійним людям» (1724 р.) і в Наказі Сенату «Про морську справу» (1724 р.). Такими нормативно-правовими актами була створена, наприклад, Гірнича колегія, в частині забезпечення розвитку гірничої справи, а також керівництво та нагляд за гірничозаводською промисловістю. З цього часу почалося формування вітчизняної гірничої адміністрації з її власними місцевими органами, які контролювали діяльність казенних та приватних заводів [63]. Далі, було, наприклад, започатковано дотримання норм безпечного використання драбин та покращив умови праці робітників.

Щодо наступних історичних нормативних актів галузі охорони праці, то ними стали Положення «Про відносини між господарями фабричних закладів і робочими людьми» (1835 р.) – стосувалося селян, яких господар відпускав працювати на фабрику «Про заборону фабрикантам призначати трудові роботи працівникам молодше 12 років» (1845 р.) – забороняв призначати роботу з 12 години ночі до 6 години ранку для працюючих на фабриках малолітніх осіб [18, с. 16]; «Про шкільне навчання малолітніх, які працюють на фабриках, заводах і мануфактурах» (1884 р.) – рекомендував і зобов'язував господарів відкривати школи при фабриках і заводах для підвищення освітнього рівня малолітніх працівників; «Про заборону нічної роботи неповнолітніх і жінок на фабриках» (1885 р.) – прописував обмеження щодо застосування праці неповнолітніх і жінок в нічний період часу. Далі такі нормативно-правові акти були імплементовані до Статуту промислової праці [40, с. 32].

На початку ХХ ст. розпочинається новий етап формування кримінально-правової системи охорони праці, оскільки саме в цей час було розгорнуто діяльність зі створення та реформування вищих і центральних органів державного управління. Цей період за своєю тривалістю незначний, але, на наше переконання, діяльність по формуванню кримінально-правової системи кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві стала базою для сучасної кримінально-правової системи охорони, оскільки саме в цей період почалося формування відповідних органів на основі законодавства та у структурі правоохоронних органів держави. Все це свідчить про спроби створити централізовану систему охорони праці. Крім того, формувалися так би мовити допоміжні державні органи, які не тільки керували та контролювали процесом трудової діяльності, але й мали на меті організувати це питання належним чином.

Перші спроби створення централізованої кримінально-правової системи охорони державної таємниці показали усі мінуси діяльності відповідних органів та досвіду у цій сфері. Цьому сприяв брак відповідних кадрів і прорахування усіх

можливих сфер діяльності та впливу органів, які займалися захистом інформації на рівні державного управління.

II етап (радянський – 1918–2001 рр.).

Подальше становлення та розвиток трудових прав і системи їх кримінально-правової охорони зумовлено прийняттям основ правового регулювання трудових прав працівників, які забезпечували надання їм права на належну й гідну винагороду, безпеку праці (формування законодавчих основ правового регулювання захисту працівників та його становлення). У цей час приймаються:

Закон «Про восьмигодинний робочий день» (1918 р.), який став одним із перших у світі нормативно-правових актів, що закріпив максимальну тривалість робочого часу. У цьому Законі не тільки визначалась тривалість робочого часу – 48 годин на тиждень, а й регламентувалися особливості найму жінок і неповнолітніх, понаднормова і нічна праця;

Положенням «Про порядок затвердження колективних договорів (тарифів), що встановлюють ставки заробітної плати й умови праці» (1918 р.) було врегульовано питання змісту колективного договору, порядку прийому та звільнення робітників, нормування робочого часу й оплати праці працівників з обов'язковим урахуванням їх кваліфікації, складності роботи й інших умов праці. Безпосередню участь в укладанні колективних договорів, у розробці положень про оплату праці, тарифи й ставки заробітної плати брали профспілки [45, с. 13];

КЗпП – реалізована спроба об'єднати всі акти про працю, видані за рік існування радянської влади, привести їх у відповідну систему. Такий нормативно-правовий акт встановлював восьмигодинний робочий день, визначив, що умови праці в державних установах регламентуються тарифними положеннями, а умови праці на всіх підприємствах і в усіх господарствах регламентуються тарифними положеннями, що розробляються професійними спілками за погодженням з керівниками або власниками підприємств і господарств. Такі положення по суті були колективними договорами, однак

самого терміна «колективний договір» не було [45, с. 13]. Передбачалось скорочення робочого дня при роботі в нічній час. Чітко закріплювався порядок понаднормових робіт, перерви в роботі, адміністративні повноваження інспекції праці, технічної інспекції і представників санітарного нагляду. Даючи в цілому оцінку Кодексу законів про працю 1918 року, безумовно, треба відзначити, що це був на той час один із самих передових правових актів в галузі праці у всьому світі. Тут отримали свій розвиток по суті всі основні інститути трудового права. Головним недоліком було те, що більша частина його положень носила на практиці декларативний характер. Це було пов'язано з початком Громадянської війни, а також самої природи більшовицької влади, яка передбачала створення і реалізації доктрини «військового комунізму» при якому головними ставали директиви партійних, державних та військових органів [157, с. 109].

Нагляд за дотриманням трудового законодавства відповідно до ст. 128 Кодексу законів про працю 1918 р. здійснювала інспекція праці, що перебувала у віданні Народного комісаріату праці та його місцевих органів (відділів праці). Інспектори праці обиралися відповідними радами професійних спілок. При цьому ст. 131 наділяла інспекторів праці правом притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні трудового законодавства [28, с. 19]. Спеціально утворений орган нагляду за дотриманням законодавства у сфері праці був уповноважений виявляти порушення трудових прав працівників та притягувати порушників до відповідальності, в тому числі й до кримінальної [119, с. 150].

З 1922 та 1927 рр. в Україні після введення в дію першого та другого Кримінального кодексу був забезпечений кримінально-правовий захист трудових прав людини. Окремі заходи кримінально-правової охорони трудових прав передбачалися у розділі, який був присвячений злочинам проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи (ст. 142-179) [127, с. 224].

В Україні з 1922 р. після введення в дію першого КК забезпечувалася кримінально-правова охорона трудових прав людини. Певні заходи кримінально-правового захисту передбачалися у розділі, який стосувався

злочинів проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи, однак пріоритетним об'єктом кримінально-правової охорони був захист держави, а не громадянина. У тому ж році були затверджені «Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» – акт, що доповнював Загальну частину. Це був загальносоюзний кримінальний закон, але принципових змін до політики в галузі кримінального права він не вніс. Влада, як і раніше відмежовувала злочини спрямовані проти основ радянського ладу та усі інші [148, с. 76-77].

У КК 1927 р. містились важливі норми з охорони праці, зокрема, відповідно до ст. 83 – передбачалося притягнення робітника до матеріальної відповідальності, урегульовувався порядок утримань із заробітної плати і будь-яких інших сум, що належать працівникові, і право працівника оскаржити це утримання; ст. 138 – ні одне підприємство не могло почати працювати без санкції інспекції праці; ст. 139 – встановлювала обов'язок всіх підприємств встановлювати всі необхідні умови задля зменшення шкідливих умов праці, попереджувати нещасні випадки, і забезпечувати місця роботи працівників в необхідному санітарному стані. На роботах із шкідливими умовами праці працівникам повинні бути видані спеціальний одяг та взуття, а також маски, распіратори, мило і інші захисні засоби за рахунок цих підприємств; ст. 142 – на виробництвах, пов'язаних із небезпекою професійного отруєння працівникам в якості протиотруйних засобів повинні видаватись жири або нейтралізуючі субстанції. Такі видачі фінансуються за рахунок роботодавця [189].

Тут варто звернути увагу на те, що кримінально-правова політика радянщини в Україні здійснювалась під суворим контролем «центру» та й загалом була орієнтована на застосування суворих видів покарання. Це призводило до того, що майже більша половина вироків, що виносились судами, призначались покарання у вигляді позбавлення волі. Про що зауважує І. Я. Терлюк [226, с. 79]. Однак, у той час досить значна приділялася захисту трудових прав неповнолітніх працівників. Так були встановлені забороняючі норми, за порушення яких винні притягалися до адміністративної відповідальності, а у 1956 р. видано Указ «Про посилення охорони праці

підлітків», що заборонив приймати на роботу підлітків, яким не виповнилося 16 років. Відповідні зміни були внесені до Кодексу законів про працю УРСР [123, с. 26].

Кримінально-правові засоби захисту трудових правовідносин застосовувалися переважно з метою захисту прав і законних інтересів роботодавців, заперечуючи та не враховуючи трудові права саме працівників. Характерною рисою аналізованого етапу є те, що кримінально-правові засоби захисту трудових правовідносин були скоріше направлені не на захист трудових прав працівників, а на захист прав й інтересів роботодавців, встановлюючи кримінальну відповідальність за «дармоїдство», що могла застосовуватися як засіб спекуляції та зловживань роботодавця стосовно працівників [119, с. 150].

Доленосним рішенням у контексті предмету дослідження стало прийняття КК 1960 р., в якому містилися конкретні кримінально-правові засоби захисту трудових прав працівників. Розширювалися трудові права працівників, поряд із жорстким централізованим врегулюванням трудових правовідносин на виробництвах [98]. Зокрема у ст. 135 «Порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів» даного нормативно-правового акту закріплювалася кримінальна відповідальність за порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці посадовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення створювало небезпеку для життя або здоров'я громадян про охорону праці посадовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянином - суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення створювало небезпеку для життя або здоров'я громадян. У свою чергу, ч. 2 такої норми містила кримінальну відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило нещасні випадки з людьми. Що стосується кримінальної відповідальності за вказаний злочин, то за вчинення діяння, передбаченого у ч. 1 ст. 135 КК УРСР передбачене покарання у вигляді виправних робіт на строк до одного року або штраф до п'ятнадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, а

за ч. 2. ст. 135 КК УРСР позбавлення волі на строк до чотирьох років [98].

Варто зауважити, що в ч. 1 ст. 135 КК України 1960 р. зазначалось «...якщо це порушення створювало небезпеку для життя або здоров'я громадян...»; в ч. 1 ст. 272 чинного КК України зазначено «...якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого...». Видається, таке формулювання в кримінальному законі ознаки потерпілого призводить до надто широкого розуміння кола потерпілих.

У подальшому, 1971 р. був прийнятий КЗпП УРСР [69], нормами якого дещо розширювалися права робітників і службовців. Крім того, у КЗпП були збережені положення, перевірені багаторічною практикою. Зокрема, це стосувалося участі робітників і службовців в управлінні виробництвом, матеріального стимулювання, робочого часу. Були закріплені нові юридичні гарантії прав робітників і службовців [45, с. 27].

Прийняття Основ законодавства СРСР і союзних республік про працю, КЗпП УРСР, який є чинним і нині, а також встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці у КК 1960 р., що стало реальною основою кримінально-правового захисту прав людини під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Надалі варто наголосити, що була прийнята низка законів України, спрямованих на регулювання трудових відносин, зокрема: «Про зайнятість населення» (1991 р.), «Про охорону праці» (1992 р.), «Про державну службу» (1993 р.), «Про оплату праці» (1995 р.), «Про відпустки» (1996 р.) та ін., які гарантували нормальну реалізацію трудової діяльності працівників. У свою чергу, спеціальні нормативно-правові акти визначали різні аспекти трудової діяльності, зокрема у сфері охорони праці й забезпечення працівників належними умовами. У них також встановлювалася система забезпечення безпеки на виробництві [120].

Згідно з ч. 3 ст. 1 Закону «Про охорону праці» працівник – особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом). У преамбулі до Закону України «Про

охорону праці» зазначено, що даний Закон визначає основні положення реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя та здоров'я в процесі трудової діяльності на належні, безпечні та здорові умови праці. Стаття 2 цього Закону регламентує положення, відповідно до якого його дія поширюється на усіх юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та на всіх працюючих (вбачається певна неузгодженість у термінології на рівні одного і того ж нормативно-правового акта, яку бажано було б усунути, зазначивши у всіх відповідних формулюваннях термін «працівники»).

Окрім того, прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України затвердила основоположні засади та спрямування державної політики, зокрема, в галузі забезпечення працівників трудовими правами та гарантіями їх реалізації. Згідно з Основним законом, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці [74], а відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону праці» пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці є одним із основних принципів державної політики в галузі охорони праці [179].

У 2001 р. кримінально-правова регламентація порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, знайшла своє безпосереднє відображення у Розділі X Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» у ст. 272 з назвою «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». У ній закріплена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1) та те

саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2) [97].

Як вірно зауважує Г. Д. Луцик: «...у чинному КК охорона трудових прав посилена, встановлені додаткові гарантії та кримінально-правові засоби захисту трудових прав працівників, зокрема за порушення у сфері охорони праці. Крім того, закріплені види діянь, які вважаються злочинними шляхом збільшення кількості норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення трудових прав, посилено санкції, а також присвячено злочинам проти трудових прав людини два розділи Особливої частини КК України» [127, с. 224].

У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва судам необхідно підвищити вимогливість до якості досудового слідства з тим, щоб були вжиті всі передбачені законом заходи до всебічного, повного й об'єктивного розслідування всіх обставин провадження, встановлення причинного зв'язку між допущеними порушеннями вимог законодавства про охорону праці та наслідками, що настали або могли настати. У кожному провадженні належить з'ясувати обставини, пов'язані із заподіянням завданої злочином шкоди, і в установленому законом порядку вирішувати питання про її відшкодування. З такими завданнями прийнята Постанова Пленуму Верховного суду України від 12 червня 2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» [180].

Однак, варто наголосити, що сучасний період характеризується недостатньою кримінально-правовою захищеністю відносин у сфері охорони праці громадян, недосконалістю техніко-юридичних конструкції норми про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, суперечливістю і колізійністю галузевих норм й відомчого законодавств, що регулюють відносини у сфері реалізації трудових прав громадян, а також відсутністю єдиної системи заходів по охороні праці, необхідністю забезпечення захисту конституційних прав і свобод громадян у сфері реалізації їх здібностей до праці [192, с. 31].

Конституційне право людини та громадянина на охорону праці й забезпечення безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у кримінальному законі забезпечується положеннями ст. 272 КК України, яка за період існування чинного КК України зазнала редакційного виправлення три рази (зміни внесені згідно із Законами № 4837-VI від 24.05.2012, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023) [97].

Систематизація норм в Особливій частині КК повинна відбуватися не лише для «зручності» пошуку відповідної норми, а, в першу чергу, в основу такої систематизації повинен бути покладений змістовно-юридичний критерій. Розділи Особливої частини КК України як окремі підсистеми утворюються шляхом виділення законодавцем відносно самостійної соціальної цінності, яка є родовим об'єктом певної групи злочинів [91, с. 21; 101, с. 530]. Групування статей, що передбачають відповідальність за злочини певних видів, в межах окремих розділів Особливої частини КК, як правило, здійснюються з урахуванням спільності рис безпосередніх об'єктів, на які посягають зазначені злочини [91, с. 22]. Родове поняття «покликане зафіксувати загальне та особливе тієї чи іншої групи об'єктів посягань, що об'єднує та відрізняє їх від об'єктів інших груп злочинів» [8, с. 67].

Тростюк З. А. наголошує: «...Називаючи певним чином розділи Особливої частини КК та при цьому вказуючи родовий об'єкт посягань, законодавець повинен об'єднувати у них статті, які відповідно співвідносяться з назвою розділів (тобто, зміст статей повинен відповідати заголовку розділу і не може виходити за його межі). Така вимога співвідносності назв розділів і змісту статей обов'язково повинна враховуватися при внесенні змін та доповнень до КК. Неприпустимо, щоб у розділи включалися статті, зміст яких не відповідає його назві. ...За такої ситуації ускладнюється пошук відповідної кримінально-правової норми, яка вміщується у цьому розділі, оскільки така назва не виконує інформативної функції» [230, с. 65].

Враховуючи те, що зміст безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, є ширшим за зміст родового

об'єкту кримінальних правопорушень, розміщених у розділі X Особливої частини КК України, вважаємо за доцільне запропонувати змінити назву даного розділу, сформулювавши її наступним чином: «Кримінальні правопорушення проти охорони праці та безпеки виробництва». Відповідно, зміст ст. 272 КК України відповідатиме назві розділу і не буде виходити за його межі.

Більше того, варто наголосити, що КЗпП та Закон України «Про охорону праці» встановлюють низку вимог щодо забезпечення безпечних та сприятливих умов праці й ці вимоги мають виконуватися в повному обсязі, а з метою захисту працівників, за порушення, умов охорони праці було встановлено відповідальність. Відповідно до ст. 49 Закону України «Про охорону праці» за порушення законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, створення перешкод для діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці та представників професійних спілок винні працівники притягуються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності відповідно до законодавством. Матеріальна відповідальність включає відповідальність як працівника, і власника (підприємства). Відповідно до КЗпП за порушення законодавства про охорону праці та невиконання приписів (розпоряджень) посадових осіб органів виконавчої влади з нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, залучаються органами виконавчої влади з нагляду за охороною праці до сплати штрафу. При цьому максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю. У ст. 130 КЗпП зазначається, що працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству (установі) за порушення покладених на них обов'язків, у тому числі й унаслідок порушення законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці. Матеріальна відповідальність встановлюється лише за пряму дійсну шкоду та за умови, що така шкода заподіяна підприємству протиправними діями (бездіяльністю) працівника. Відповідальність, як правило,

обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди. Матеріальна відповідальність може бути накладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [69; 179; 33].

У 2005 р. затверджено Перелік робіт з підвищеною небезпекою, який складається з 137 пунктів. К ньому серед робіт з підвищеною небезпекою вказано на будівництві вказано: 1. Електрозварювальні, газополум'яні, наплавочні і паяльні роботи. Контроль за зварювальними з'єднаннями; 2. Роботи в охоронних зонах ліній електропередач. 3. Роботи на кабельних лініях і діючих електроустановках. 4. Електропрогрів бетону та електророзморожування ґрунтів. 5. Обслуговування, ремонт та наладка обладнання для плазменно-дугової зварки, різання, напилювання, нанесення покриттів та іншого електрозварювального устаткування. 6. Роботи в термічних цехах та дільницях на електротермічних установках підвищеної та високої частоти. 7. Роботи, пов'язані з будівництвом, обслуговуванням і ремонтом газопроводів, газорозподільних пунктів, які використовують природні, нафтові, штучні, змішані і зріджені вуглеводневі гази. 8. Підземні та відкриті гірничі роботи при будівництві, реконструкції і ремонті метрополітенів, підземних споруд спеціального призначення. 9. Роботи по ремонту, фарбуванню, очистці від снігу та пилу дахів будівель при відсутності огорож. 10. Транспортування негабаритних та важких вантажів на під'їзних коліях будівельних майданчиків та ін. [158].

Також, до нормативно-правового забезпечення охорони праці в частині порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві необхідно віднести Перелік видів робіт підвищеної небезпеки (додатки 2, 6 до Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1107 [174], що включає 26 (Додаток 2) та 8 (Додаток 6) видів робіт підвищеної небезпеки; Перелік робіт, у яких існує потреба у

професійному доборі, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України та Держнаглядохоронпраці від 23 вересня 1994 р. № 263/121 (13 видів робіт) [172], а також законодавчим або нормативно-правовим актом (галузевим або міжгалузевим), у якому встановлено правила безпеки під час проведення відповідних робіт, що входять до згаданого Переліку, враховуючи, що в цьому випадку має значення не галузь виробництва, а характер таких робіт. До організації проведення робіт з підвищеною небезпекою з метою та в інтересах забезпечення безпеки осіб, які працюють, висувається низка додаткових вимог, додержання яких має забезпечити належний стан безпеки. Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що відповідні вимоги насамперед поширюються на організацію робочих місць, правильну розстановку працівників відповідно до кваліфікації та виробничої характеристики, обов'язкове проведення інструктажів тощо. Графік виконання робіт і технологічних процесів має виключати концентрацію впливу на працюючих шкідливих і небезпечних чинників. Так, наприклад, будівельні роботи і технологічні процеси, що характеризуються виділенням на будівельному майданчику чи у приміщеннях дільниць пилу, тепла, газів чи шуму, мають виконуватись з розподіленням їх у часі і просторі. За безпечним виконанням сільськогосподарських робіт має бути організований систематичний нагляд і контроль за технологічним станом машин, агрегатів, обладнання і інструментів для запобігання порушень у їх роботі [151; 156].

Таким чином, підводячи підсумки зазначимо, що в умовах становлення ринкових відносин у державі, переходу від адміністративно-командних методів управління суспільними відносинами у сфері застосування праці до ринкових, плюралізму форм власності на засоби виробництва, правове регулювання охорони праці потребує нового концептуального підходу. Це зумовлено тим, що головною цінністю будь-якої цивілізованої правової держави є її громадяни і через це безумовний пріоритет життя та здоров'я працівника порівняно з результатами виробничої діяльності. Трудові відносини постійно трансформуються та розширюються, що зумовлено загальною тенденцією до

трансформації виробництва, а тому й правове забезпечення функціонування режиму охорони праці, правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві в сучасних умовах потребує постійного вивчення, дослідження та удосконалення на законодавчому і відомчому рівнях.

1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

Сучасні процеси глобалізації, інтернаціоналізації та триваючої конвергенції потребують глибшого знання не тільки власного законодавства, а й законодавства, в тому числі кримінального, зарубіжних країн. Тим паче, що сьогодні Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, а тому має привести своє законодавство у відповідність до встановлених європейських стандартів. Стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору проголошено в Конституції України.

Як свідчить практика розвинутих країн, ефективне виконання державою своїх функцій дає потужний стимул розвитку будівництва [71], а сама правоохоронна політика відіграє вирішальну роль у цьому процесі. На сьогодні найбільш вразливими до вчинення кримінальних правопорушень в Україні є сфери державного та недержавного будівництва, на які виділяються найбільші обсяги коштів, що приваблює злочинців [56]. Крім того, кримінальні правопорушення в цій сфері спричиняють значні збитки національним економікам, про що відзначено міжнародними правоохоронними організаціями [258; 59, с. 47].

Розширення соціально-економічних та політичних зв'язків між різними країнами світу і поглиблення її інтеграції, поява на пострадянському просторі держав з їхніми національними відмінностями та входження їх у світову економічну систему, докорінним чином впливають на розвиток права, яке, у

свою чергу, гостро реагує на такі процеси. Оскільки ідеї соціальної справедливості, верховенства права, необхідність забезпечення реалізації прав і свобод людини тощо, стали надбанням всього людства, то спостерігається інтенсивний розвиток права та його зближення у світовому масштабі. Зближення національних правових систем не веде до нівелювання відмінностей у застосуванні національних норм права [64].

У КК більшості країн близького зарубіжжя в диспозиціях відповідних статей, які передбачають відповідальність за порушення правил охорони праці, ознаки потерпілого не конкретизовані – при конструюванні основних складів злочину вживаються формулювання типу:

а) «...якщо внаслідок цього з людьми могли статися нещасний випадок, аварія...» (ч. 1 ст. 176 КК Литовської Республіки «Роботодавець або його уповноважена особа, яка порушила правила безпеки праці або охорони здоров'я, передбачені законами або іншими юридичними актами, якщо внаслідок цього з людьми міг статися нещасний випадок, аварія або виникли інші тяжкі наслідки, вчинив кримінальну провину та карається позбавленням права виконувати певну роботу чи займатися певним видом діяльності, чи штрафом, чи обмеженням волі, чи арештом» [251];

б) «...якщо це потягло з необережності заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю людини» (ч. 1 ст. 244–248 КК республіки Казахстан) [231], з розподілом за галузями, зокрема: ст. 244 «Порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики» – порушення правил безпеки при розміщенні, проектуванні, будівництві, ремонті або експлуатації об'єктів атомної енергетики, якщо це могло спричинити смерть людини або радіоактивне зараження навколишнього середовища; ч. 2 – те саме діяння, що спричинило необережність смерть людини або радіоактивне зараження навколишнього середовища або інші тяжкі наслідки; ст. 245 «Порушення правил безпеки під час проведення гірничих чи будівельних робіт» – порушення правил безпеки ведення гірничих або будівельних робіт, якщо це призвело до необережності заподіяння тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю людини; ч. 2 – те ж діяння, що спричинило необережність

смерть людини або інші тяжкі наслідки; ст. 246 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних об'єктах» – порушення правил безпеки на вибухонебезпечних об'єктах або у вибухонебезпечних цехах, якщо це могло спричинити смерть людини або інші тяжкі наслідки; ч. 2 – те ж діяння, що спричинило необережність смерть людини або інші тяжкі наслідки; ст. 247 «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами» – незаконне придбання, зберігання, використання, передача або руйнування радіоактивних матеріалів, а також їх транспортування та поховання; ч. 2 – ті ж діяння, що спричинили необережність смерть людини або інші тяжкі наслідки; ст. 248 «Розкрадання чи вимагання радіоактивних матеріалів» – такі діяння, які вчинені: а) групою осіб за попередньою змовою; б) неодноразово; в) особою з використанням свого службового становища; г) із застосуванням насильства, не небезпечного для життя чи здоров'я, або із загрозою застосування такого насильства; ч. 3 – а) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я або загрозою застосування такого насильства; б) організованою групою; в) особою, дві чи більше разів судимою за розкрадання чи здирство [96];

в) «...що призвело до нещасних випадків серед людей» (ч. 1 ст. 183 КК Республіки Молдова – «Порушення посадовою особою або особою, яка управляє комерційною, громадською або іншою недержавною організацією, правил техніки безпеки, виробничої гігієни або інших правил охорони праці, що призвело до нещасних випадків серед людей або інших тяжких наслідків, карається штрафом у розмірі від 200 до 500 умовних одиниць, або неоплачуваною працею на користь суспільства на строк від 100 до 200 годин, або позбавленням волі на строк до 2 років. певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років»); «...якщо це могло потягти за собою нещасні випадки з людьми» (ч. 1 ст. 151 КК Республіки Туркменістан).

Викликає певний інтерес КК Грузії, де у розділі XXXI «Порушення правил безпеки при веденні робіт» передбачено декілька статей, зокрема:

ст. 240 «Порушення правил безпеки під час проведення гірничих, будівельних чи інших робіт» встановлена кримінальна відповідальність за

порушення правил безпеки при веденні гірничих, будівельних або інших робіт, що спричинило заподіяння менш тяжкої або тяжкої шкоди здоров'ю. У ч. 2 цієї норми: те саме діяння, що спричинило смерть людини або інші тяжкі наслідки;

ст. 241 «Порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики» – порушення правил безпеки при розміщенні, проектуванні, будівництві або експлуатації об'єктів атомної енергетики, що могло спричинити необережність смерть людини або радіоактивне забруднення навколишнього середовища. У ч. 2 – те саме діяння, що спричинило смерть людини, радіоактивне забруднення навколишнього середовища або інші тяжкі наслідки;

ст. 242 «Порушення правил виробничо-технічної безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», що могло спричинити необережність тяжких наслідків. У ч. 2 – порушення правил виробничо-технічної безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, що спричинило смерть людини або інші тяжкі наслідки;

ст. 243 «Порушення правил пожежної безпеки» – порушення правил пожежної безпеки, вчинене особою, зобов'язаною дотримуватися цих правила, яке спричинило заподіяння менш тяжкої або тяжкої шкоди здоров'ю. У ч. 2 – те ж діяння, що спричинило смерть людини або інші тяжкі наслідки;

ст. 244 «Порушення правил обліку, зберігання, перевезення, використання або пересилання вибухових, легкозаймистих, їдких речовин або піротехнічних виробів» – порушення правил обліку, зберігання, перевезення або використання вибухових, легкозаймистих, їдких речовин або піротехнічних виробів, а також їх незаконне пересилання поштою або багажем, що спричинило тяжкі наслідки;

ст. 145 «Порушення правил поводження з ядерними матеріалами, радіоактивними відходами, радіоактивними речовинами або іншими джерелами іонізуючого випромінювання» – порушення правил придбання, зберігання, поховання, володіння, використання, переробки, випробування, передачі, обліку, перевезення, експорту та імпорту ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, радіоактивних речовин або інших джерел іонізуючого випромінювання або

інших правил поведження з ними, що могло спричинити смерть людини чи інші тяжкі наслідки. У ч. 2 – те саме діяння, що спричинило смерть людини або інші тяжкі наслідки; ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або 2 цієї статті, вчинені: а) групою осіб; б) неодноразово [94].

Кримінальне законодавство окремих іноземних країн, встановлюючи кримінальну відповідальність за посягання, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці, по-різному підходить до питання конкретизації ознаки потерпілого від даного виду злочинних діянь на рівні диспозицій відповідних статей КК. Так, у диспозиціях перших частин відповідних статей КК Грузії (ст. 170), КК Республіки Узбекистан (ст. 257), КК Республіки Казахстан (ст. 152), Кримінального закону Латвійської Республіки (ст. 146), взагалі не вказується на ознаку потерпілого, і тільки при конструюванні кваліфікованих юридичних складів відповідного злочину вказується формулювання «людина» [234, с. 103; 7, с. 53–54].

У цьому аспекті варто звернути увагу на КК Киргизької Республіки – ст. 142, в якій в обох її частинах взагалі немає вказівки на ознаку потерпілого, зокрема: «Стаття 142. Порушення правил охорони праці

(1) Порушення правил техніки безпеки, промислової санітарії або інших правил охорони праці особою, відповідальною за дотримання техніки безпеки, що спричинило заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю,

карається штрафом до тридцяти мінімальних місячних зарплат або позбавленням волі терміном до двох років.

(2) Те саме діяння, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі терміном від двох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певної діяльністю терміном до трьох років чи ні такого» [95].

Варто наголосити, що не конкретизовані ознаки потерпілого і в кримінальному законодавстві тих країн, в яких відповідальність за аналогічні порушення вимог безпеки передбачена на рівні статей, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я людини. Водночас, більш

вдалою видається позиція тих законодавців, які конкретизували ознаку потерпілого, вживаючи термін «працівник» (Польща, Сербія, Болгарія, Іспанія).

Так, зокрема, в КК Польщі в § 1 ст. 220 зазначається: «Хто, будучи відповідальним за безпеку та гігієну праці, не виконує обов'язку, що з цього випливає, і цим піддає працівника безпосередній небезпеці втрати життя або спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, підлягає покаранню ... Далі, ч. 2. – якщо винний діє ненавмисно, підлягає штрафу, покаранню обмеженням волі чи позбавленням волі терміном до 1 року; ч. 3 – не підлягає покаранню винний, який добровільно усунув небезпеку, що загрожує» [257].

Розглядаючи польське кримінальне законодавство, М. П. Куцевич [122] вказує, що законодавець у Польщі визнає важливість захисту трудових прав найманих працівників, чого не можна сказати про Україну, оскільки в українському КК злочини проти трудових прав розпорочені по різних розділах його Особливої частини. У будь-якому випадку виокремлення у кримінально-правовому законодавстві злочинів проти трудових прав в окремий розділ надає системності в підході до кримінально-правового захисту трудових прав, формує певну ідеологію захисту. Це дозволить створити ефективну систему захисту й превенції правопорушень у сфері трудових правовідносин та продемонструвати зацікавлену державну політику у сфері соціально-трудова правовідносин, у яких захист трудових прав найманих працівників, у тому числі засобами кримінального права, повинен посідати ключове місце [122]. Варто погодитися з такою думкою, позаяк систематизація кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва в один розділ вітчизняного кримінального законодавства зумовить створення інституту охорони праці.

Варто наголосити, що правове регулювання будівництва в *Польщі* характеризується тим, що вагомою його складовою є норми адміністративного права, зовнішнім виразом яких є більшість положень Закону «Про будівництво». Регулюючи будівельну діяльність суб'єктів містобудування, закон встановлює вимоги до безпеки будівельних конструкцій, пожежної безпеки, безпеки експлуатації об'єктів будівництва, гігієнічних і санітарних умов тощо [147, с.

180]. У свою чергу Закон Польщі «Про територіальне планування та розвиток» встановлює принципи формування просторової політики органами місцевого самоврядування та органами державної влади, процедури розгляду питань розподілу землі для конкретних цілей, встановлення процедурних правил розробки, публічного обговорення, прийняття органами місцевого самоврядування планів просторового розвитку відповідної території [147, с. 181]. Частину містобудівних повноважень, таких як визначення кваліфікаційної спроможності суб'єктів містобудівної діяльності, польське національне законодавство делегувало недержавним самоврядним інституціям: Палаті архітекторів Польщі, Польській палаті інженерів будівництва, Палаті урбаністів Польщі тощо [23].

Безпосередньо контроль у галузі будівництва здійснюють Інспекторати Будівельного Нагляду, підпорядковані Міністерству інфраструктури та будівництва, до завдань яких входить, зокрема, контроль за дотриманням законодавства, в тому числі при здійсненні приватного житлового будівництва. Серед заходів адміністративного примусу при виявлених містобудівних порушеннях посадові особи інспекторату застосовують припис про усунення порушень, штраф та рішення про знесення самочинного будівництва. Втручання інспекторів будівельного нагляду у процес будівництва відбувається виключно для захисту суспільних інтересів. Крім того, ці органи влади здійснюють реагування у разі зміни способу використання будівлі або її частини без необхідного дозволу чи повідомлення [23; 22].

Досліджуючи законодавство Польщі у сфері будівельної діяльності, слід звернути увагу на Закон від 13 лютого 2020 р. про внесення змін до Закону про будівництво і деякі інші акти, який був підписаний президентом 03 березня 2020 р. Законодавець обґрунтував, що необхідність внесення змін до будівельного законодавства виникла насамперед через доцільність прискорити і спростити інвестиційно-будівельний процес, а також забезпечити більшу стабільність прийнятих в ньому рішень [255].

В КК Іспанії зазначено:

ст. 311 «Карається тюремним ув'язненням на строк від шести місяців до трьох років і штрафом на суму від шести до дванадцяти місяців заробітної плати: 1) Той, хто обманом або зловживаючи положенням необхідності, зазнає працівників за наймом умов роботи або соціальної безпеки, які завдають шкоди, скасовують або обмежують їхні права, визнані законами, колективними договорами або індивідуальними контрактами; 2) Той, хто у разі передачі підприємства замінить зазначені умови на інші; 3) Якщо діяння, описані у перших двох пунктах будуть скоєні із застосуванням насильства чи залякування, покарання призначається однією щабель вище;

ст. 316 «Той, хто порушуючи норми запобігання виробничого ризику і, маючи законний обов'язок, не надасть засоби, необхідні для того, щоб працівники здійснювали свою діяльність при дотриманні адекватних заходів безпеки та гігієни, у формі, яка ставить в серйозну небезпеку їх життя, здоров'я або фізичну цілісність, карається ...»;

ст. 318 «Якщо діяння, передбачені у попередніх статтях, будуть вчинені юридичними особами, зазначена міра покарання призначається керівникам чи співробітникам, які відповідають за ці діяння, і тим особам, які свідомо та маючи можливість виправити становище, не приймуть заходів до цього» [212]. Як бачимо у КК Іспанії передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб.

Ст. 136 КК Республіки Болгарія також конкретизує ознаку потерпілого: «Хто порушить правила, встановлені для охорони безпеки праці, і цим поставить у небезпеку життя або здоров'я трудящих...» [253].

В КК Естонії ст. 135 «Порушення вимог гігієни та безпеки праці» передбачає: (1) Порушення вимог гігієни та безпеки праці особою, відповідальною за їх виконання, якщо це порушення могло спричинити нещасний випадок з людиною чи інші тяжкі наслідки, – карається штрафом; (2) Ті ж порушення, що спричинили заподіяння тілесних ушкоджень або втрату працездатності, – караються штрафом або арештом; (3) Порушення, зазначені в частині першій цієї статті, що спричинили смерть людини або заподіяння

особливо тяжких тілесних ушкоджень декільком особам, - караються позбавленням волі на строк до трьох років [254].

При аналізі іноземного досвіду, Р. В. Вітюк зробив висновок про те, що закони таких країн, як Австрія, Албанія, Бельгія, Данія, Норвегія, Швеція, США (Звід законів) не містять конкретної норми, що встановлює кримінальну відповідальність за порушення вимог охорони праці. Існує спільна норма – за необережне заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті, тобто відмінностей між побутовою та трудовою обстановкою не проводиться. А в таких країнах, як Голландія, Японія, Аргентина, Туреччина, Італія, Сан-Марино не має аналогів ст. 272 КК України, але крім загальної норми необережного заподіяння смерті або шкоди здоров'ю, у них є склади злочинів, що передбачають відповідальність за дії, що здійснюються під час здійснення професійної діяльності, «недосвідченості у професійній або ремісничій діяльності» або пов'язані з «порушення правил безпеки праці та дорожньої дисципліни». У третій групі країн, таких як Болгарія, Франція, Іспанія, Литва, Польща, Німеччина, Таджикистан, Грузія, Азербайджан, кримінальне законодавство включає норму, конкретно присвячену порушенням вимог охорони праці і є аналогом ст. 272 КК України, але кожна в своїй інтерпретації, що історично склалася в цій країні [32, с. 45].

Кримінальне законодавство Німеччини за структурою й підходом є наближеним до законодавства України. Однак, у ньому передбачено відповідальність у сфері будівництва, зокрема: ст. 319 «Створення небезпеки внаслідок порушення правил будівельних робіт» – (1) Хто при плануванні, керівництві будівництвом або під час виконання будівельних робіт або під час знесення споруди порушує загальноприйняті правила техніки і цим створює небезпеку для здоров'я або життя іншої людини, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або грошовим штрафом; (2) Так само карається той, хто, на виконання професійної діяльності або ремесла, при плануванні, керівництві чи здійсненні наміру встановити на будівельному об'єкті технічне обладнання або переробити встановлене обладнання такого роду, порушує загальноприйняті

правила техніки, і цим створює небезпеку для здоров'я чи життя іншої людини; (3) Хто завдає небезпеки через недбалість, карається позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом; (4) Хто у випадках, зазначених у абз. 1 і 2, діє недбало і завдає небезпеки через недбалість, карається позбавленням волі на строк до двох років або грошовим штрафом [252]. Якщо ж суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання шкоди життю та здоров'ю людини чи майну підприємства вже настали, відповідні діяння потрібно кваліфікувати за загальними статтями КК Німеччини [122]. Таким чином, кримінальне законодавство має дещо схожі з українськими положення щодо забезпечення безпеки працівників на виробництві.

Продовжуючи дослідження захисту трудових прав засобами кримінального права, слід звернути увагу й на ст. 266-а КК Німеччини, якою також встановлено кримінальну відповідальність за ухилення від сплати внесків на соціальне страхування працівника. Зазначимо, що цим складом злочину закінчується спеціальна правова охорона трудових прав кримінальним законодавством. Це вкотре підтверджує необхідність перейняття досвіду більшості розвинутих зарубіжних країн, відповідно до якого ухилення від сплати соціальних внесків є злочином незалежно від їх розмірів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 266-а КК Німеччини, роботодавець чи будь-яка особа, яка фактично є роботодавцем, які ухиляються від сплати внесків до системи соціального страхування за найманого працівника, включаючи страхування на випадок безробіття (інститут забезпечення зайнятості в Німеччині), незалежно від фактичної сплати заробітної плати або інших виплат найманому працівнику підлягатимуть відповідальності у вигляді ув'язнення на строк до п'яти років або каратимуться штрафом [252].

Як стверджують окремі вчені в галузі кримінального права, відповідне діяння не лише є кримінально карним, але й максимальна санкція за нього доволі жорстка, оскільки передбачає строк ув'язнення до п'яти років. У ч. 2 ст. 266-а КК Німеччини встановлено, що роботодавець чи будь-яка особа, яка фактично є роботодавцем, якщо: 1) подає неправильну звітність щодо обставин, які

впливають на систему соціального страхування до органів, відповідальних за справляння таких внесків; 2) у супереч об'язкам, приховує від подання до таких органів інформацію про факти, що відносяться до системи соціального страхування, і це в сукупності спричинило ухилення від сплати внесків на соціальне страхування, включаючи сприяння зайнятості, – підлягає відповідальності, що передбачена ч. 1 даної статті [238]. Аналіз німецького кримінального законодавства дозволяє виокремити таку рису як *встановлення за роботодавцем функції дотримання вимог системи соціального страхування*. Такий підхід є виваженим, оскільки перенесення відповідальності за протиправні діяння у сфері соціального страхування на працівника знижують якість та дієвість кримінального законодавства, зміщуючи акценти з організаторів трудової діяльності на виконавців [54].

Таким чином, з огляду на важливість об'єкта кримінально-правової охорони, який впливає зі ст. 266-а КК Німеччини, законодавство даної держави не лише визначає об'єктивну сторону у формі ухилення від сплати внесків, але й криміналізує діяння з іншою об'єктивною стороною складу злочину, які безпосередньо пов'язані з ухиленням від сплати соціальних страхових внесків і є способами вчинення такого ухилення. Відповідна деталізована об'єктивна сторона, безумовно, є позитивним моментом, який не дозволяє уникнути кримінальної відповідальності особі, яка винна в ухиленні від сплати страхових внесків на систему соціального страхування. У ч. 3 ст. 266-а КК Німеччини встановлено відповідальність роботодавця за ухилення від виконання об'язку щодо перерахування частини зарплати чи інших виплат на користь третьої особи від імені працівника та не повідомляє найманого працівника про невиконання об'язку до моменту, коли такий платіж був прострочений. За відповідні діяння передбачено ув'язнення на строк до п'яти років або ж штраф. При цьому зазначається, що відповідний склад злочину не стосується сплати податку на доходи із заробітної плати чи інших виплат [54, с. 310–311]. Указане дозволяє виокремити таку рису як *визнання початкового пріоритету прав та законних інтересів працівників над інтересами працедавців у всіх спірних моментах*.

Умовно кажучи, в усіх випадках, коли між суб'єктами трудових правовідносин виникають спірні питання, європейський законодавець керується тим принципом, що доводить свою правоту та винність опонента має працедавець, а не працівник. Іншими словами, можна встановити умовну «презумпцію невинуватості» у трудових правовідносинах.

Варто також звернути увагу, що кримінальні правопорушення у сфері будівництва віднесено до кримінальної протиправної діяльності проти власності (Румунія), у сфері економічних (Болгарія) та майнових (Німеччина) прав з відповідним родовим об'єктом суспільних відносин. Водночас, окремі з них, відносять кримінальні правопорушення у сфері будівництва до порушень проти громадської безпеки та громадського порядку (Грузія, Казахстан, Португалія, Туркменістан), розглядають як протиправні діяння, небезпечні для навколишнього середовища, у сфері екології (Словаччина, Чорногорія, Узбекистан) [129].

Як зазначає В. В. Буга: «...для всіх цивілізованих країн, зокрема України, доречними є ратифікація норм Міжнародного будівельного кодексу, а також систематизація будівельних норм, стандартів і правил у сфері будівництва та містобудування. Також вважаємо, що кожна країна повинна мати Будівельний кодекс, де один із розділів має стосуватися юридичної відповідальності за порушення у сфері будівництва. Зазначене дозволить уникнути розбіжностей і колізій, які часто виникають у досліджуваній сфері. З огляду на проведене дослідження юридичної відповідальності в найбільш розвинених країнах світу й окремих країн – сусідів України варто зазначити, що межі покарання та юридичної відповідальності є потужнішими, ніж у нашій країні. Тому вважаємо, що покарання за порушення будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва в Україні мають бути суворішими, ніж зараз» [23, с. 68].

Отже, підсумовуючи вищевикладене варто наголосити, що основними рисами іноземного законодавства у сфері охорони праці є індивідуалізація підходу до встановлення механізмів охорони праці й принципів будівельно-трудова взаємовідносин; розвиток будівельного бізнесу як механізм

забезпечення економічної й соціальної безпеки; чітка кореляція законодавства у сфері охорони праці із кримінальним й діяльністю органів кримінальної юстиції; встановлення чітких правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві; визнання принципу індивідуалізації покарання підставою для диференціації суб'єктів та меж покарання за порушення правил безпеки; встановлення та дотримання функції системи правил і норм поведінки на об'єктах будівництва; визнання початкового пріоритету прав та законних інтересів працівників над інтересами роботодавців у всіх спірних моментах; наявність розгалуженої системи нормативно-правового забезпечення будівельної сфери й захисту прав працівників у ній зі встановленням меж безпеки й кримінальної відповідальності за їх порушення.

Враховуючи зазначені вище положення, на нашу думку, необхідно внести зміни до ст. 272 КК України, а саме додати ч. 3 такого змісту: *«3. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель дитини, або вчинене службовою особою при порушенні правил техніки безпеки, виробничої гігієни або інших правил охорони праці, що призвело до нещасних випадків серед людей або інших тяжких наслідків».*

Висновки до підрозділу 1

1. Відповідно до ст. 3 Конституції України, життя і здоров'я людини, її безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а ст. 43 закріпила положення відповідно до якого – кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці. Звернення до ст. 6 Закону України «Про охорону праці» засвідчило, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного і індивідуального захисту, що використовується працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Незважаючи на те, що захист безпеки людини у сфері виробництва є одним із

основних напрямів соціальної політики держави, виробничий травматизм в Україні залишається значним. Ознайомлення зі слідчою та судовою практикою свідчить про численні проблеми, пов'язані з кваліфікацією кримінальних правопорушень пов'язаних з порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема у сфері будівництва. Відтак, важливим убачається кримінально-правовий аналіз таких кримінальних правопорушень, що дозволить сформулювати системне уявлення про них, визначити місце у системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва.

2. В умовах війни, проблема порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у сфері будівництва набуває особливої актуальності й вимагає детального дослідження на науковому рівні та належного законодавчого врегулювання, адже з європейським вектором розвитку України пов'язаний процес міцності та стабільності будівельної галузі. Більше того, в умовах економічних викликів та потреб українського суспільства у повоєнній відбудові, сфера будівництва набирає нових обертів та стратегічного значення.

3. Проведений аналіз наукових доробків дозволив їх систематизувати за напрямками: 1) у яких розглянуто проблеми протидії кримінальним правопорушенням у сфері будівництва (К. М. Бруссо, С. О. Журба, А. П. Запотоцький, М. Я. Панчишин, К. О. Спасенко, О. Ю. Таран, Н. В. Тимофєєва); 2) у яких досліджено проблемні питання кримінальної відповідальності проти безпеки виробництва (Р. В. Вітюк, М. І. Іншин, М. В. Куцевич, В. І. Павликівський, П. Д. Пилипенко та ін.); 3) у яких порушено проблему порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві (С. В. Бабанін, О. О. Бахуринська, Г. С. Крайник, І. О. Харь).

Однак, з порівняльного аналізу наукових праць в контексті предмету дослідження, впливає те, що більшу увагу приділено криміналістичним аспектам порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, а саме розслідуванню кримінальних правопорушень. Тому досі юридична громадськість не побачила самостійного комплексного

дослідження присвяченого питанням кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

4. На початковому етапі розвитку законодавства України, норми права про охорону праці дотично регулювали трудові відносини й не носили кримінально-правова характеру. Їх поява пов'язана зі становленням вітчизняної промисловості, створенням виробництв і заводів, що викликало необхідність врегулювання відносин між роботодавцями і працівниками.

Аналіз пам'яток вітчизняного законодавства дозволив стверджувати, що охорона праці дотично простежується з часів Київської Русі у Правді Руській, однак реальне кримінально-правове закріплення охорони трудових прав працівників, які забезпечували надання їм права на належну й гідну безпеку праці відбулося лише за радянських часів й продовжено за сучасного періоду.

5. На початку ХХ ст. розпочинається новий етап формування кримінально-правової системи охорони праці, оскільки саме в цей час було розгорнуто діяльність зі створення та реформування вищих і центральних органів державного управління. Цей період за своєю тривалістю незначний, але, на наше переконання, діяльність по формуванню кримінально-правової системи кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві стала базою для сучасної кримінально-правової системи охорони, оскільки саме в цей період почалося формування відповідних органів на основі законодавства та у структурі правоохоронних органів держави. Все це свідчить про спроби створити централізовану систему охорони праці. Крім того, формувалися так би мовити допоміжні державні органи, які не тільки керували та контролювали процесом трудової діяльності, але й мали на меті організувати це питання належним чином.

6. У КК 1960 р. містилися конкретні кримінально-правові засоби захисту трудових прав працівників, а також розширювалися трудові права працівників, поряд із жорстким централізованим врегулюванням трудових правовідносин на виробництвах, зокрема у ст. 135 «Порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів». У 2001 р. кримінально-правова регламентація

порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, знайшла своє безпосереднє відображення у Розділі X Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» у ст. 272 з назвою «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». У ній закріплена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1) та те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2).

7. Проведений порівняльно-правовий аналіз КК окремих іноземних країн засвідчив, що кримінальні правопорушення у сфері будівництва віднесено до кримінальної протиправної діяльності проти власності (Румунія), у сфері економічних (Болгарія) та майнових (Німеччина) прав з відповідним родовим об'єктом суспільних відносин. Водночас, окремі з них, відносять кримінальні правопорушення у сфері будівництва до порушень проти громадської безпеки та громадського порядку (Грузія, Казахстан, Португалія, Туркменістан), розглядають як протиправні діяння, небезпечні для навколишнього середовища, у сфері екології (Словаччина, Чорногорія, Узбекистан).

8. Іноземний досвід засвідчив, що виокремлення у кримінально-правовому законодавстві злочинів проти безпеки виробництва в окремий розділ надає системності в підході до охорони праці, формує певний напрям кримінально-правової політики створюючи при цьому ефективну систему запобігання кримінальним правопорушенням. Тому систематизація кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва в один розділ вітчизняного кримінального законодавства зумовить створення сучасного кримінально-правового інституту охорони праці.

РОЗДІЛ 2.

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ

2.1. Об'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

Обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення є об'єкт злочину. Дія або бездіяльність, яка формально містить ознаки діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не завдала і не могла завдати істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, не є кримінальним правопорушенням. Відповідно, діяння, що не спрямоване на об'єкт, який охороняється чинним законодавством, або не завдає йому шкоди, не є кримінальним правопорушенням. Об'єкт кримінального правопорушення, а саме ступінь його захисту законом, визначає суспільну небезпечність діяння. Основним завданням кримінального закону, зокрема чинного КК України, є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Значущість захисту суспільних відносин (цінностей і благ), які виникають в процесі забезпечення безпеки виробництва зумовлюються необхідністю їх охорони кримінально-правовими засобами та методами. Проблема об'єкта кримінального правопорушення – одна з основних і складних у науці кримінального права. Причиною дискусій, які тривають протягом багатьох років, на думку деяких науковців, є законодавча невизначеність змісту даного

поняття, яка має велике значення у кримінально-правовому вимірі. Визначення об'єкта кримінального правопорушення дозволяє з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчиненого кримінально-протиправного діяння, його суспільно небезпечні наслідки, встановити межі дії кримінально-правової норми, сприяє правильній кваліфікації вчиненого суспільно-небезпечного діяння, а також його відмежуванню від суміжних кримінальних правопорушень [114].

Сучасна наука кримінального права визначає вищезгадані суспільні відносини як об'єкт будь-якого кримінального правопорушення, оскільки об'єктом кримінального правопорушення є не всі суспільні відносини, а лише ті, що підлягають охороні кримінальним законом. Зміна поглядів на об'єкт кримінального правопорушення неминуче впливає на еволюцію розуміння поняття кримінального правопорушення. Об'єктом кримінального правопорушення може бути визнано лише те, що зазнає шкоди внаслідок кримінально протиправного діяння. У зв'язку з цим, закони, кримінально-правові норми чи заборони не є об'єктом кримінального правопорушення, оскільки вони не піддаються шкоді від злочину [250, с. 166].

Найбільш цілісним уявленням про об'єкт кримінального правопорушення, на наш погляд, є концепція розуміння об'єкта як такого, що охороняється кримінальним законом суспільних відносин, на які посягає суспільно-небезпечне діяння. Оскільки категорія суспільних відносин описує комплексність (всі можливі прояви та варіанти злочинних посягань) об'єкта, а деякі концепції (розуміння об'єкта як цінностей та соціальних чи правових благ) є конкретизацією підтримуваної нами концепції кримінально-правового діяння як суспільних відносин [13, с. 88].

Варто наголосити, що вчення про об'єкт складу кримінального правопорушення є одним із ключових, але водночас найбільш складних і дискусійних аспектів у доктрині кримінального права. Протягом століть науковці по-різному підходили до цього поняття. Деякі з них розглядали об'єктом складу кримінального правопорушення суб'єктивні права особи, інші – норми права в їх реальному існуванні, цінності, які забезпечують здорове

функціонування суспільства, що охороняються правовими нормами, а також життєві інтереси і правові блага [93, с. 156]. Тому, правильне визначення об'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві дозволяє вирішити широкий спектр питань, які мають важливе значення в кримінально-правовій сфері. Це, зокрема, допомагає розкрити соціальну сутність кримінального правопорушення, визначити характер і ступінь його суспільної небезпеки та сприяє правильній кваліфікації діяння (-нь).

Як справедливо зазначив М. Й. Коржанський: «... визнання суспільних відносин об'єктом злочину виводиться із загального вчення про суспільну суть і службову роль кримінального права. На цій науковій підставі у кримінальному законодавстві з повною визначеністю затверджено положення про те, що об'єктом кримінально-правової охорони є суспільні відносини. При цьому об'єктом злочину виступають лише ті суспільні відносини, які знаходяться під охороною уголовного закону» [77, с. 107].

На думку В. Я. Тація, об'єктами суспільних відносин можуть бути природні елементи, товари, включаючи людину тощо. В залежності від об'єкта, суспільні відносини поділяються на дві основні категорії: матеріальні та нематеріальні суспільні відносини. Соціальний зв'язок розкриває сутність та властивості суспільних відносин. Аналізуючи критичні зауваження на адресу теорії об'єкта злочину як суспільних відносин, вважаємо за можливе не погодитися з думкою, що ця концепція є пережитком минулого або штучно створеним постулатом радянських часів, як це часто зазначають опоненти теорії суспільних відносин. На нашу думку, категорія «суспільні відносини», що охоплює відносини між людьми, які існують у суспільстві та регулюються різними соціальними нормами, є філософською (або соціологічною) і не має прямого відношення до конкретного історичного періоду» [223, с. 134].

У сучасній кримінально-правовій літературі, попри існуючі підходи, з часом з'явилися нові концепції розуміння об'єкта складу кримінального правопорушення. Ці нові підходи ставлять під сумнів традиційне визнання суспільних відносин об'єктом складу кримінального правопорушення,

пропонуючи натомість інші трактування, такі як: об'єкт визначається як правові блага та інтереси; або ж об'єкт складу кримінального правопорушення розглядається як соціальні цінності. Зокрема, О. О. Дудоров наголошує, що в ряді випадків теорія об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин є недостатньо ефективною, і об'єктом кримінального протиправного діяння варто вважати ті блага та інтереси, на які спрямоване злочинне діяння і які захищаються кримінальним законодавством [83, с. 102]. На думку С. Б. Гавриша, правове благо завжди піддається злочинному впливу, а тому цьому благу завдається шкода, яка може бути встановлена завдяки розумінню його як цінності. Саме від цінності правового блага як об'єкта залежить характер, зміст і розмір наслідків злочинного посягання особи [39, с. 64]. Такої ж позиції дотримуються й інші науковці [86, с. 62-63; 87, с. 197-202].

Проте, як зазначає С. Я. Лихова, ця концепція має небагато прихильників, що, ймовірно, зумовлено нечіткістю її формулювань. У цій концепції блага визначаються через поняття цінностей, при цьому не розкривається зміст ані поняття «благо», ані поняття «цінність». Те, що не є цінним, не може вважатися благом. Корисним для людини є те, що має загальну цінність, а не лише індивідуальну. Закон захищає цінності на загальносоціальному, а не індивідуальному рівні [125, с. 30–31].

Упродовж останніх років виникла концепція, яка пропонує визнати цінності об'єктом складу кримінального правопорушення. На думку науковців, поява цієї концепції пов'язана з тим, що Конституція України встановила кардинально нові ціннісні орієнтири. Прихильники цієї концепції вважають, що держава має в першу чергу забезпечити захист особистих благ, прав і свобод людини і громадянина, оскільки ст. 41 Конституції України визнає недоторкане право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений такого права [74]. Зокрема, П. С. Матишевський вважав, що об'єктом злочину виступають цінності, які охороняються кримінальним законом, проти яких спрямовано кримінальне протиправне діяння і яким воно

може заподіяти або заподіює шкоду [131, с. 72]. Визнання суспільних відносин об'єктом складу кримінального правопорушення є надто загальним і суперечить загальноприйнятим світовим пріоритетам, а також Конституції України [131, с. 68-69; 236, с. 66–67].

Ще одну значущу позицію стосовно об'єкта складу кримінального правопорушення, яка заслуговує на належну увагу, висунула С. Я. Лихова. Вона зазначила, що об'єктом кримінально-правового захисту в цілому, а також родовими об'єктами кримінальних правопорушень, є правовідносини. Правові відносини становлять особливий різновид суспільних відносин. Хоча вони тісно пов'язані з іншими взаємовідносинами в реальному суспільному житті, це не лише не знижує їхньої значущості, але й завдяки цій специфічності вони набувають вагомого суспільного значення, відіграючи значну роль та займаючи важливе місце серед цих суспільних відносин [125, с. 53].

Загалом, основні теорії та концепції об'єктом кримінального правопорушення визнають: суспільні відносини (В. І. Борисов, М. Й. Коржанський, Ю. О. Кучер, А. Н. Миколенко, А. В. Савченко, В. Я. Тацій); соціальні цінності (П. С. Матишевський, Т. І. Присяжнюк, Є. В. Фесенко); соціальні блага (С. Б. Гавриш, А. Ф. Зелінський та В. М. Куц); блага, інтереси і права (В. Т. Дзюба); правоохоронювані інтереси та блага особи, суспільства або держави (О. Ф. Бантищев); правовідносини (С. Я. Лихова); блага та суспільні відносини (В. М. Трубніков); сфери життєдіяльності людей (В. П. Ємельянов).

Очевидно, що складність і багатогранність того, на що спрямовані кримінальні правопорушення та що підлягає кримінально-правовій охороні, фактично унеможлиблює створення єдиної універсальної концепції об'єкта злочину, тобто такої, що дозволить точно визначити об'єкт будь-якого кримінального правопорушення.

Незважаючи на різноманітність теорій об'єкта складу кримінального правопорушення, в науці кримінального права не викликає суперечок той факт, що об'єктом є те, на що посягає злочинець, і чому внаслідок посягання

заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [153, с. 14; 30, с. 118].

Правильне визначення об'єкта кримінального правопорушення має не лише теоретичне, а й надзвичайно важливе практичне значення. Юридичне значення встановлення об'єкта полягає в наступному: це сприяє розумінню соціальної суті кримінального правопорушення, зокрема його характеру та ступеня суспільної небезпеки; під час дослідження цінностей, на які спрямовані суспільно небезпечні діяння, воно виступає одним із засобів удосконалення кримінального законодавства (дослідження ієрархії соціальних цінностей дає можливість вирішити проблему створення чіткої системи кримінального законодавства); виявляє соціальні цінності, не захищені кримінальним законом, що створює підстави для ухвалення відповідних кримінальних законів; визначення об'єктів злочинних діянь у поєднанні з іншими елементами складу кримінального правопорушення дозволяє класифікувати їх конкретні види [72, с. 198].

У першу чергу необхідно сказати, що годі й шукати проблему кримінального права з більшою кількістю спірних моментів, ніж галузь учення про об'єкт кримінального правопорушення [90, с. 111]. Однак потрібно зазначити, що його правильне визначення дозволяє, крім суспільної небезпеки, розкрити зміст учиненого діяння та його юридичні ознаки, а також сприяє точному й однаковому застосуванню кримінально-правової норми. Дослідження об'єктивних ознак не лише дає змогу нам з'ясувати соціальну сутність і суспільну небезпеку злочинного посягання, а також має практичне значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Не можуть визнаватися об'єктом кримінального правопорушення суспільні відносини, яким не спричинено шкоду, не має загрози її заподіяння, тобто коли кримінально-протиправне посягання відсутнє і в такому випадку вони потрапляють під об'єкт кримінально-правової охорони. Вважаємо за необхідне зазначити, що деякі вчені-юристи надають подібні аргументи щодо розмежування об'єкта кримінального правопорушення та об'єкта кримінально-

правової охорони [76, с. 25; 3, с. 5; 2].

В юридичній літературі існує традиційна точка зору, згідно з якою підставами класифікації ознак об'єкта суспільно-небезпечного діяння є:

1) ступінь узагальненості охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що виступають об'єктами різних злочинів (класифікація «за вертикаллю»);

2) важливість охоронюваних суспільних відносин, яким заподіюється безпосередня шкода конкретним кримінальним правопорушенням (класифікація безпосередніх об'єктів «за горизонталлю») [80, с. 36].

Проте, уявляється доцільним зазначити, що існує декілька варіантів класифікації об'єктів кримінального правопорушення.

Більшість вітчизняних науковців визнають трьохступеневу класифікацію об'єкта, згідно якої поділ «за вертикаллю» здійснюється на *загальний, родовий та безпосередні* об'єкти [93]. Разом з тим, окремі вчені-правники дотримуються точки зору щодо можливості чотирьохступеневої класифікації об'єктів складу кримінального правопорушення, виділяючи ще й *видовий* об'єкт. Їхня класифікація об'єктів кримінальних правопорушень за вертикаллю: загальний, родовий, видовий (груповий), безпосередній. Під *видовим* об'єктом прихильники такого поділу розуміють суспільні відносини одного виду – життя, приватну власність тощо [83, с. 147–148]. Видовий об'єкт – це група однорідних суспільних відносин, взаємопов'язаних з іншими однорідними суспільними відносинами в рамках родового об'єкта, який об'єднує більш компактно, ніж родовий об'єкт, групу кримінально-правових норм, що охороняють, як правило, тотожні чи близькі між собою суспільні відносини [86, с. 89]. Виокремлення самостійного видового об'єкта не повинно в цілому суперечити трьохступеневій класифікації, а, навпаки, має право на існування тільки всередині неї. При цьому розгляд видового об'єкту, з точки зору В. Я. Тація, буде сприяти більш правильному розумінню та трактуванню сутності кримінально-правових норм [223, с. 132].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України об'єктами кримінально-правової охорони є права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства [97]. Проте, слід відмежовувати об'єкт кримінального правопорушення від об'єкта кримінально-правової охорони.

Так, об'єктом кримінально-правової охорони є цінність, яка поставлена під охорону кримінального закону, на яку ще не здійснено злочинного посягання, а об'єкт кримінального правопорушення – це та ж сама цінність, яка вже зазнала кримінально-протиправного впливу, на котру вже здійснено суспільно - небезпечне посягання, передбачене Особливою частиною КК. Таким чином, кримінально-протиправне посягання перетворює об'єкт кримінально-правової охорони на об'єкт кримінального правопорушення [118, с. 11].

Інститут кримінально-правового захисту безпеки праці є складним і багатогранним явищем. Його складність зумовлена не лише використанням у виробничих процесах джерел підвищеної небезпеки, але також соціально-економічними особливостями правових відносин, що регулюються нормами права і стосуються застосування людиною своїх здібностей до праці. На нашу думку, ці особливості є визначальними для необхідності дослідження проблематики кримінально-правового забезпечення дотримання норм з охорони праці. Правильне визначення складу кримінального правопорушення дійсно пов'язане з вирішенням багатьох проблемних питань щодо застосування кримінальної відповідальності та призначення покарання.

Як є важливим забезпечення правил безпеки у сфері будівництва, так не менш важливим є притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які зобов'язані дотримуватися відповідних правил безпеки. Так, у ст. 272 КК України встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, а також кримінальна

відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки [97].

Будівництво – це галузь, де існує великий ризик для працівників через використання важкої техніки, роботу на висоті, можливість зсувів ґрунту та інші небезпечні умови. Будівництво являє собою сукупність суспільних відносин, учасниками яких виступають фізичні та юридичні особи, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування. Ці суб'єкти мають як цивільно-правові, так і публічні права, а метою їхньої діяльності є досягнення високоякісних та позитивних змін у житті суспільства, створення об'єктів нерухомості різного призначення. Крім того, до їхньої компетенції входить застосування заходів впливу, зокрема до осіб, які порушують встановлений порядок здійснення будівельної діяльності [22].

На сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що будівельна галузь є відображенням рівня розвитку країни загалом. Значущість цього сектора пояснюється кількома факторами. По-перше, будівельний сектор створює значну кількість робочих місць і споживає продукцію багатьох галузей народного господарства. По-друге, заслуговує на увагу економічний ефект від розвитку цього сектора, який полягає в мультиплікаційному ефекті будівельної діяльності на різні суспільні галузі та види виробництва. У нормативно-правових актах термін «будівництво» трактується як спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація і ремонт об'єктів, а також виконання монтажних робіт [173]; усі види будівельних робіт, включаючи земляні роботи та спорудження, конструктивні зміни, реставраційні роботи, капітальний і поточний ремонт, а також знесення всіх типів будинків або будівель, цивільне будівництво, монтаж і демонтаж споруд та конструкцій [185]; складова частина комплексу робіт, пов'язаних зі створенням об'єкта архітектури [168]; нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт об'єкта будівництва [181].

Відповідно до визначеного нормативного підходу, поняття будівництва формулюється законодавцем як один з ключових елементів архітектурної

діяльності. Ця діяльність включає створення об'єктів архітектури і охоплює творчий процес пошуку архітектурного рішення та його реалізацію. Вона також передбачає координацію дій учасників у розробці всіх складових частин проєктів, що стосуються планування, забудови та благоустрою територій, а також будівництва, яке може включати нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт будівель і споруд. Крім того, до цієї діяльності входить здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за будівництвом, а також проведення науково-дослідної та викладацької роботи в цій галузі [21].

Поняття «будівництво», підкреслює О. П. Віхров, у законодавстві охоплює широке коло робіт, пов'язаних зі створенням нових, відновленням, розширенням та вдосконаленням існуючих об'єктів виробничого і невиробничого призначення, що належать до основних фондів [35, с. 120]. Згідно з п. 1 Порядку виконання будівельних робіт будівельні роботи – це роботи з нового будівництва, реконструкції, технічного переоснащення діючих підприємств, реставрації, капітального ремонту [44].

У своєму аналізі терміна «будівництво» І. М. Миронець підкреслює його багатозначність. Зокрема, «будівництво» може означати процес зведення будівель, виступати як галузь матеріального виробництва, що включає створення нових підприємств, розширення, реконструкцію та технічне переоснащення існуючих підприємств та інших об'єктів як виробничої, так і невиробничої сфери, а також капітальний ремонт будівельних об'єктів. Крім цього, термін може позначати сам об'єкт будівництва або споруду [132, с. 169]. Зазначене розуміння процесу будівництва охоплює правовідносини, які стосуються інтересів органів державної влади, фізичних та юридичних осіб.

У сферу будівництва входять різні види економічної діяльності, що охоплюють проєктування, інженерні дослідження, зведення будівель і споруд, а також інші види діяльності, спрямовані на створення об'єктів нерухомості. Різноманітність видів будівельної діяльності та суб'єктів владних повноважень, які беруть у ній участь, визначає специфіку будівельного комплексу. До змісту

цього поняття входять суспільні відносини, що формуються під впливом відповідних управлінських, координаційних, наглядових та інших повноважень органів виконавчої влади [218, с. 105].

Аналізуючи концепцію будівництва, Н. Д. Бондарєва надає комплексне визначення його сутності, відзначаючи, що будівництво є процесом зведення будівель і споруд. Цей процес включає створення нових підприємств, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння існуючих підприємств та інших об'єктів як виробничої, так і невиробничої сфери. Іншими словами, будівництво є економічною діяльністю, що охоплює прогнозування, планування, проектування, зведення об'єктів містобудування, впорядкування територій, розширення та технічне переобладнання підприємств. Це забезпечує будівництво, реконструкцію житлових, громадських і виробничих будівель та споруд, створюючи основу для розвитку всіх інших сфер народного господарства [12, с. 49].

Будівництво, зазначає О. В. Стукаленко, є діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, а також юридичних і фізичних осіб, яка охоплює взаємопов'язані процедури атестаційного, дозвільного та ліцензійного характеру. Ці процедури стосуються планування, проектування, будівництва і реконструкції будівель, благоустрою та створення інженерної і транспортної інфраструктури прилеглих територій, проведення державної експертизи, а також здійснення будівельного контролю і нагляду, включаючи застосування адміністративно-примусових заходів. Публічне адміністрування в будівельній сфері передбачає реалізацію узгодженої державної політики через адміністративно-процесуальну діяльність компетентних органів, а також впровадження організаційно-правових засад, спрямованих на підвищення ефективності будівництва, організацію його наукового, кадрового, інформаційного та фінансового забезпечення, а також здійснення будівельного контролю та нагляду [217].

О. О. Квасніцька пропонує аналізувати будівельну діяльність крізь призму управлінських процесів, будівельних норм, ліцензування, стандартизації та сертифікації продукції на всіх стадіях будівництва. Вчена також зазначає, що цю

діяльність можна розглядати як процес створення та зведення об'єктів. Будівельна діяльність належить до технологічних процесів і передбачає проходження певних етапів, які комплексно взаємопов'язані і мають відповідну правову регламентацію та встановлений законодавством порядок [66].

Будівельна діяльність, підкреслює В. А. Ціленко, охоплює комплекс робіт, які визначаються через нормативний термін «будівництво» [243]:

– будівельні роботи, включаючи земляні роботи та спорудження, конструктивні зміни, реставраційні роботи, капітальний і поточний ремонт (включаючи чистку та пофарбування) і знесення всіх типів будівель або споруд;

– цивільне будівництво, яке охоплює земляні роботи та спорудження, конструктивні зміни, капітальний і поточний ремонт і знесення, таких об'єктів як аеропорти, внутрішні водні шляхи, греблі, захисні споруди на берегах річок і морів у районах обвалів, автомобільні дороги і шосе, залізниці, мости, тунелі, віадукі та об'єкти, пов'язані з наданням послуг, таких як комунікації, дренаж, каналізація, водопостачання та енергопостачання;

– монтаж і демонтаж будівель і конструкцій з елементів заводського виробництва, а також виготовлення збірних елементів на будівельному майданчику [243].

Таким чином, будівельну діяльність можна класифікувати, застосовуючи різні критерії. Якщо взяти за основу критерій призначення продукту, створюваного в процесі такої діяльності, можна виокремити будівельну діяльність, спрямовану на створення об'єктів виробничого призначення, а також діяльність щодо створення об'єктів невиробничого призначення. Перший вид діяльності пов'язаний із формуванням матеріальних благ у вигляді об'єктів архітектури, призначених для використання у сфері виробництва або нематеріального обслуговування (наприклад, склади для зберігання товарів, адміністративні офіси), тоді як другий вид діяльності стосується об'єктів архітектури, призначених для особистого споживання (наприклад, житлові об'єкти). Однак будь-яка діяльність за критерієм її змісту має тісний зв'язок з договірними конструкціями. Зокрема, оскільки виконання робіт зазвичай

пов'язане зі створенням, зміною чи ліквідацією матеріальних об'єктів будівництва, то договори, що регулюють питання виконання відповідних робіт (такі як договори підряду), поділяються на договори щодо створення нових об'єктів, а також договори, спрямовані на відтворення, зміну або покращення споживчих (експлуатаційних) властивостей уже існуючих об'єктів [241, с. 538].

У ст. 43 Конституції України закріплено та гарантовано право кожної особи на належні, безпечні та здорові умови праці [74]. Ці умови забезпечуються шляхом ретельного та обов'язкового дотримання правил безпеки на виробництві та виконання вимог законодавства щодо охорони праці. Однак, у прагненні збільшити прибутки, роботодавці не завжди приділяють належну увагу питанням охорони праці, часто не знають законодавства у сфері гігієни та охорони праці, основних нормативних вимог та стандартів, і, на жаль, не бажають інвестувати у забезпечення безпеки та охорони праці працівників.

Охорона праці в галузі будівництва – необхідна система заходів, які спрямовані на забезпечення безпеки та здоров'я працівників під час здійснення робіт. Будівництво є сферою підвищеної небезпеки через проведення робіт на висоті, використання обладнання з підвищеним ризиком, а також роботи в ровах і траншеях. Це вимагає суворого дотримання додаткових правил охорони праці та безпеки. Часті випадки нещасних випадків на будівництві зазвичай пов'язані з порушеннями законодавчих норм та інших нормативно-правових актів у галузі охорони праці, а також недотриманням правил безпеки, що може завдати шкоди здоров'ю, призвести до загибелі людей або інших серйозних наслідків. *Наприклад, ОСОБА_13, перебуваючи на посаді виконавця робіт ТОВ «В», будучи відповідальним за техніку безпеки й охорону праці під час проведення будівельно-електромонтажних робіт у ТРЦ «Л», порушив правила безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою на підприємстві, а саме: не проконтролювала дотримання працівником ОСОБА_15 правил і норм охорони праці, трудової дисципліни та правил внутрішнього розпорядку під час прокладання електронного кабелю на риштуванні висотою 6 м, допустивши його до виконання вказаних робіт із підвищеною небезпекою без відповідного*

наряду-допуску, у стані алкогольного сп'яніння та без засобів безпеки – поясу й каски, унаслідок чого сталося падіння ОСОБА_15, що призвело до його загибелі [209].

Загальний об'єкт, включаючи порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, представляє собою сукупність усіх суспільних відносин, які захищаються чинним законодавством про кримінальну відповідальність. До цієї сукупності належать різноманітні відносини, такі як життя і здоров'я людей, економічна та політична основа держави, власність тощо. Таким чином, загальний об'єкт охоплює різні суспільні відносини, які значно відрізняються за своєю соціальною значущістю, сферою дії та іншими характеристиками. Загальний об'єкт кримінального правопорушення є важливим для визначення природи та сутності злочинів, а також для оцінки ступеня їх суспільної небезпечності та відмежування від дій, які не є злочинними [85].

Водночас, із нашої точки зору це є досить дискусійною думкою, так як доволі складно уявити собі ситуацію, коли все коло суспільних відносин, що перебуває під охороною кримінального закону і всі підпадають під кримінально-правовий вплив одразу.

Підтвердженням зазначеного є думка М. Й. Коржанського, який зазначав, що загальний об'єкт кримінального правопорушення існує переважно в аспекті об'єкта, що охороняється законом про кримінальну відповідальність [76, с. 32].

Вплив кримінального закону охоплює як суспільні відносини, на які посягає кримінально – протиправне діяння, так і суспільні відносини, що піддаються некримінальному впливу, які перебувають під охороною кримінально-правового закону, тобто в результаті вчинення діяння при наявності обставин, які виключають його кримінальну протиправність не є кримінальним правопорушенням.

Під загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, слід розуміти суспільні відносини, які знаходяться під

охороною закону про кримінальну відповідальність України та які порушуються або можуть порушуватися внаслідок вчинення суспільно-небезпечного діяння.

Діяння (дія чи бездіяльність) при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, пов'язане з виконанням робіт з підвищеною небезпекою при порушенні правил безпеки їх здійснення заподіює шкоду відносинам безпеки виробництва. При цьому діяння, вказане у ст. 272 КК України, заподіює шкоду не тільки відносинам безпеки виробництва, а й, разом з тим, певній сукупності інших суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом (життю, здоров'ю, власності, довкіллю тощо) [135, с. 31].

Родовий об'єкт відіграє ключову роль для законодавця при кодифікації кримінально-правових норм. Усі кримінальні правопорушення систематизовані в КК України за певною логікою, і розділи Особливої частини формуються на основі спільного родового об'єкта певних груп кримінальних правопорушень [85]. Цей об'єкт враховується також при прийнятті нових кримінальних законів, і при додаванні нових статей до КК України, вони розміщуються в тому розділі, де передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення з аналогічним родовим об'єктом. Родовий об'єкт має практичне значення: у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення необхідно визначити коло суспільних відносин, яким це діяння завдає шкоди, і лише після цього звертатися до конкретної норми КК України. У більшості випадків визначення родового об'єкта впливає з назви відповідного розділу Особливої частини [89]. Відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою передбачена ст. 272 КК України, яка знаходиться в розділі X Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва». На думку експертів, родовим об'єктом кримінально-правової охорони від злочинних посягань, передбачених цим розділом, є суспільні відносини, що забезпечують безпеку виробництва [221; 80].

Відносини у сфері нормування в будівництві регулюються Законом України «Про будівельні норми», який визначає правові та організаційні засади розробки, погодження, затвердження, реєстрації та застосування будівельних

норм. Положення цього Закону спрямовані на підвищення якості будівельних норм і зменшення кількості необґрунтованих обов'язкових вимог [169]. З метою вдосконалення процесу нормування в будівельній галузі та для створення сприятливих умов для впровадження інноваційних і прогресивних технологій, було введено такі терміни, як базова організація в будівництві, будівельні норми, нормування в будівництві, параметричний, розпорядчий та цільовий методи нормування. Вибір методу нормування здійснюється з урахуванням специфіки об'єкта. При цьому перевага надається параметричному та цільовому методам.

Варто зазначити, що з 2011 року в Україні діє Порядок застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, а також будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу [175].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» має на меті створення сприятливих умов для залучення інвестицій у будівельну галузь, покращення процедур видачі дозволів, а також впровадження конкурентних принципів при придбанні земельних ділянок і отриманні прав на їх забудову. Цей закон також спрямований на забезпечення прозорості відповідних процедур і залучення громадськості до участі в процесі прийняття рішень у сфері містобудування [170].

Відзначимо, що терміни, встановлені Державним стандартом України «Охорона праці» (ДСТУ 2293-99) [143] обов'язкові для використання у всіх видах нормативної документації, підручниках, навчальних посібниках, науковій, технічній та довідковій літературі, в комп'ютерних, інформаційних системах. Вимоги стандартів чинні для використання в роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств). Зі змісту законодавчого визначення поняття охорони праці убачається, що до структури охорони праці належать невід'ємні її складові: нормативно-правові акти, техніка безпеки, виробнича санітарія, гігієнічні умови праці [220].

Взагалі система нормативно-правових приписів у цій сфері є достатньо розгалуженою і спрямована переважно на охорону життя та здоров'я осіб.

Це зайвий раз підтверджує, що виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві доволі часто супроводжується відповідними порушеннями умов безпеки під час виконання робіт. За таких умов і постає актуальне не лише для теорії кримінального права, а й для практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) [16, с. 75].

Під час здійснення виробничої діяльності працівник може зазнати впливу шкідливих або небезпечних факторів. Присутність таких факторів на виробництві обумовлює необхідність створення умов для забезпечення охорони життя, здоров'я, збереження майна та довкілля. Безпека виробництва визначається як технічний стан, за якого усувається можливість негативного впливу на людей, майно та довкілля небезпечних і шкідливих виробничих факторів [17]. Загалом, безпека праці означає забезпечення захищеності життя та здоров'я працівника від шкідливих і небезпечних факторів виробничого травматизму під час трудової діяльності. Поняття «безпека праці» може мати ширше значення поза контекстом трудових відносин, включаючи умови діяльності осіб, які не мають роботодавця. Таким чином, об'єктом злочинних порушень вимог з охорони праці можуть бути будь-які суспільні відносини, пов'язані з використанням людиною своїх здібностей до праці [34, с. 202].

Свобода вибору форми трудової діяльності та відсутність домінуючої державної власності на засоби виробництва вимагає уваги до інших характеристик суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством у сфері безпеки праці. Кримінальний закон охороняє лише ті відносини, які пов'язані з обмеженням свободи вибору поведінки особи, тобто трудові відносини. Об'єктом злочинних порушень вимог з охорони праці є суспільні відносини, що забезпечують безпеку праці, тобто захищеність життя та

здоров'я від шкідливих і небезпечних факторів виробничого травматизму в умовах праці.

Безпека виробництва – це такий технічний стан, при якому нейтралізується можливість вражаючого впливу на людей, майно і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Безпека є певним динамічним станом, при якому кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [190]. Безпека є основною і головною метою механізму правового регулювання. Практично, всі норми всіх галузей законодавства будь-якої держави спрямовані на забезпечення людині такого існування, коли її особистим правом, інтересам, цінностям, а також матеріальним благам не буде загрожувати небезпека [126].

Відповідно до Конституції України кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, а встановлення гарантій реалізації людиною своїх прав і свобод, як природних, так і набутих є головним обов'язком держави [74]. У свою чергу ст. 6 Закону України «Про охорону праці» регламентує, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного і індивідуального захисту, що використовується працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Таким чином, слід зазначити, що кожен має право будь-яким не забороненим законом способом захищати свої права від порушень і протиправних посягань [179].

Ризик для життя та здоров'я людей, пов'язаний з виконанням робіт підвищеної небезпеки на виробництві, може загрожувати не лише працівникам, які безпосередньо залучені у виробничий процес, але й стороннім особам, що перебувають як на території таких підприємств, так і за її межами. Водночас, слід зазначити, що повне усунення можливості негативного впливу на людей і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих факторів є малоімовірним; натомість, можливим є лише їх мінімізація [80].

На думку вчених у галузі кримінального права, зокрема В. І. Антипова, безпека виробництва – це відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання шкоди життю, здоров'ю працівників шкідливими

чинниками виробництва (підвищеною температурою, значними вібраціями тощо) [138, с. 569]; О. О. Бахуринської – такий стан виробництва, який забезпечує відсутність небезпеки заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей, майновим інтересам фізичних чи юридичних осіб і навколишньому природному середовищу внаслідок впливу небезпечних та шкідливих виробничих факторів [7, с. 34]; В. Д. Вєтрова – стан діяльності виробництва, що забезпечується особами, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки виробництва, установлених технічними нормами, законами й підзаконними актами різних галузей права, за якого з точною ймовірністю виключено вияв небезпечних і шкідливих виробничих факторів, що завдають або можуть завдати шкоду життю, здоров'ю людей, власності фізичних та юридичних осіб і навколишньому середовищу [29, с. 97].

Відповідно до Закону України «Про охорону праці», законодавство про охорону праці включає структуровані елементи системи нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відносин у галузі реалізації державної політики щодо соціально-економічних, правових, організаційно-технічних та профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я, життя та працездатності людини під час професійної діяльності. Перелік нормативно-правових актів з охорони праці міститься у Державному реєстрі нормативних актів про охорону праці (Реєстр ДНАОП) [179].

Відповідно до змісту КК України, правила охорони праці можна класифікувати на кілька груп: правила техніки безпеки, нормативні вимоги з охорони праці, правила безпеки при виконанні гірських, будівельних або інших робіт, правила безпеки на вибухонебезпечних об'єктах, а також вимоги пожежної безпеки. Залежно від порушених норм охорони праці визначається й кваліфікація кримінального правопорушення [120].

Таким чином, підтримуючи Г. С. Крайника [79] зазначимо, що *безпека виробництва – це технічний стан, що зводить до мінімуму ризик негативного впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів на людей, майно та навколишнє середовище*. Стаття 272 КК України містить норму, що охороняє

підвищені рівні безпеки виробництва.

Техніка безпеки, як основа організаційно-технічних заходів являє систему організаційних заходів та технічних засобів, що запобігає впливу небезпечних виробничих факторів на працівника під час виконання трудових обов'язків. Організаційно-технічними заходами з охорони праці є створення та забезпечення функціонування служби з охорони праці; забезпечення дотримання працівниками правил охорони праці; організація навчання, перевірки знань та інструктажу працівників; усунення або зменшення ступеню впливу шкідливих та небезпечних виробничих факторів; застосування безпечного обладнання, машин, механізмів, матеріалів та технологій; підвищення трудової, виробничої та технологічної дисципліни праці тощо.

Під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної кримінально-правової норми Особливої частини КК України.

До недоліків розуміння об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, крізь призму суспільних відносин варто віднести складність та абстрактність безпосереднього об'єкта злочинного посягання конкретного суспільно небезпечного діяння. За таких умов у практичній діяльності складно встановити конкретне коло суспільних відносин, на яке спрямований злочин, крім того, навіть у разі його визначення, практично неможливо окреслити чіткі межі, які дозволяють відмежувати один злочин від суміжних злочинів.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, відповідальність за який передбачена в от. 272 КК України є суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності виконання робіт з підвищеною небезпекою [139]. Відповідальність за таке кримінальне правопорушення настає незалежно від форми власності підприємства, на якому виконуються роботи з підвищеною небезпекою. Не має значення, виконуються такі роботи на підприємстві, що діє на законних підставах, або на підприємстві, яке діє незаконно.

Згідно з позицією В. О. Навроцького, безпосереднім об'єктом злочинів

проти безпеки виробництва є суспільні відносини, що формуються навколо запобігання загрозам, які виникають внаслідок порушення загальних правил охорони праці, а також загрозам, що з'являються під час виконання певних видів робіт або виробничих операцій, які характеризуються підвищеною небезпекою (безпека окремих видів виробництва) [136, с. 342]. Однак, таке визначення безпосереднього об'єкта злочинів проти безпеки виробництва є надто широким. Якщо вважати безпосереднім об'єктом безпеку окремих видів виробництва, то в такому визначенні не уточнено, що йдеться саме про роботи з підвищеною небезпекою, оскільки «окремі види виробництва» не є синонімами «виробництв з підвищеною небезпекою».

Для коректного визначення безпосереднього об'єкта злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, необхідно проаналізувати зміст суспільних відносин, які його формують. Відносини, захищені ст. 272 КК України, існують у різних сферах виробництва і знаходяться «всередині» тих виробничих процесів, реалізація яких пов'язана з небезпекою для працівників. Ці відносини відзначаються тим, що вони спрямовані на запобігання загрозам завдання шкоди, яка можлива під час виконання робіт з підвищеною небезпекою [80, с. 36–37].

Водночас уявляється доцільним з'ясування змісту суспільних відносин, що утворюють безпосередній об'єкт суспільно-небезпечного діяння, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». Так, необхідно відмітити, що суспільні відносини, які знаходяться своє відображення у різних сферах виробничих процесів, здійснення яких пов'язане з небезпекою для працівників виробництва. Отже, можемо констатувати, що запобігання загрозам заподіяння шкоди, яка ймовірна під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є характерною рисою для цих суспільних відносин. Таким чином, для аналізу безпосереднього об'єкта розглядуваного кримінального правопорушення, слід з'ясувати зміст виробничих процесів, які ставляться під кримінально-правову охорону [114]. Так, більшість робіт, що виконуються на виробництві та урегульовані

спеціальними правилами, характеризуються підвищеною вірогідністю настання суспільно-небезпечних наслідків (водолазні, газонебезпечні, верхолазні та підземні роботи на рудниках та шахтах, тощо). Слід зазначити, що згідно зі статтею 33 Закону України «Про охорону праці» перелік робіт з підвищеною небезпекою затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці [179].

До того ж основний безпосередній об'єкт завжди визначається з урахуванням родового об'єкта і відповідно є його частиною. В той час, як додатковий безпосередній об'єкт може стосуватися абсолютно іншої групи суспільних відносин, на які разом із основним об'єктом здійснюється посягання або створюється загроза заподіяння.

Питання щодо особливості визначення безпосереднього об'єкта даного кримінального правопорушення є доволі дискусійним і потребує подальшого дослідження. Як зазначає І Поплавський, безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є регламентовані правила у сфері забезпечення безпеки праці, життя і здоров'я осіб під час виконання робіт з підвищеною небезпекою [99, с. 13].

Навряд чи можна підтримати зазначене твердження, оскільки регламентовані правила у сфері забезпечення безпеки праці, життя та здоров'я осіб під час виконання робіт з підвищеною небезпекою описують саме належну поведінку осіб, у зв'язку з чим це є необхідною регламентованою умовою соціального зв'язку, що є забезпеченням безпеки виробництва.

Таким чином, важливо зазначити, що зміст суспільно-небезпечного діяння встановлюється на підставі наявних порушень встановлених правил безпеки.

Для аналізу безпосереднього об'єкта розглянутого кримінального правопорушення, необхідно також дослідити зміст тих виробничих процесів, безпека яких забезпечується відповідними суспільними відносинами і які захищаються кримінальним законом.

На нашу думку, *основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є*

суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності виконання робіт з підвищеною небезпекою в галузі зведення нового об'єкта, реконструкції, розширення, добудови, реставрації та ремонту об'єктів, виконання монтажних робіт.

За ст. 272 КК України відповідальність може наставати і при порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності або діяльності, за яку відповідальність встановлено окремими статтями Особливої частини КК України.

При вирішенні зазначених питань важливо враховувати, що диспозиція ст. 272 КК України є бланкетною. Це означає, що для визначення ознак діяння або інших характеристик складу кримінального правопорушення необхідно дослідити не лише зміст самої норми та її місце в системі Особливої частини, але й характер виробництва, відповідні правила виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема, чи містяться там посилання на відповідних потерпілих та як вони захищаються. У зв'язку з цим, думка С. Я. Лихової є доречною, адже в бланкетних нормах містяться посилання не тільки на закони, але й на інші нормативні акти, що суттєво розширює сферу кримінальної відповідальності [125, с. 476]. Також важливо проаналізувати текст ст. 272 КК України розділу X Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва», щоб визначити, кого можна вважати потерпілою особою від цього кримінального правопорушення та чи містить вона обмеження щодо потерпілих.

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12 червня 2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» [180], потерпілими в результаті злочинних діянь, передбачених статтею 272 КК України, можуть бути як учасники виробничого процесу, так і інші особи, які не мають до нього

відношення. Якщо буде встановлено, що потерпілий допустив грубу необережність, то у разі визнання підсудного винним у вчиненні кримінального правопорушення необхідно враховувати цю обставину при призначенні покарання [180].

Представники роботодавців, профспілок, державних органів з нагляду за охороною праці, виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, які беруть участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві обґрунтовано пов'язують рівень травматизму з поведінкою людини у процесі праці.

Тому, дослідження відомостей про особу потерпілого, а особливо його поведінки перед травматичним випадком та під час травматичного випадку має значення для точного визначення важливих обставин злочину та може вплинути на правову оцінку вчиненого.

До важливих відомостей про особу потерпілого належать:

- професійна кваліфікація;
- ставлення до праці;
- дисциплінованість;
- ступінь задоволеності працею;
- засвоєння навичок безпечних методів роботи, знання норм і правил охорони праці;
- ставлення до інших робітників і всього колективу;
- особливості характеру;
- медичні показники і їх відповідність параметрам роботи [222].

За результатами аналізу матеріалів слідчої практики, виявлено, що переважна більшість (92 %) потерпілих від кримінальних правопорушень є працівниками того ж підприємства, де стався нещасний випадок. З них 59 % не володіли навичками, необхідними для виконання робіт, під час яких сталася травматична подія, тоді як 49 % мали відповідний досвід. Це співвідношення свідчить про те, що потерпілими стають як досвідчені, так і недосвідчені працівники. Причиною цього є те, що недосвідчені працівники часто проявляють

більшу обережність при виконанні незнайомих завдань, тоді як досвідчені можуть легковажно покладатися на свій досвід і навички, нехтуючи вимогами безпеки.

Дослідження мотивів порушень з боку потерпілих показало, що вони мають багато спільного з мотивами службових осіб, які здійснюють такі порушення. Це пояснюється тим, що виробнича діяльність об'єднує осіб, які беруть у ній участь, з метою виконання певної спільної роботи, де працівник є безпосереднім виконавцем, а службова особа – організатором і керівником. Усі учасники зацікавлені у виконанні роботи, виходячи з власних міркувань, заснованих на досвіді та індивідуальних якостях. Відмінності у мотивації пояснюються різними службовими функціями та повноваженнями, а схожість – спільним виконанням виробничих завдань.

Дослідження мотивів засвідчило, що переважно ними є:

- впевненість працівника в тому, що ігнорування вимог законодавства з охорони праці може призвести до швидшого (ефективнішого) виконання виробничого завдання (38%);
- переконання, що знання та досвід дозволяють уникнути дотримання нормативних вимог (40%);
- бажання представити себе у вигідному світлі (22 %).

Аналіз слідчої практики також показав, що в деяких випадках невиконання потерпілими правил охорони праці пов'язане з їхнім бажанням уникнути, на їхню думку, зайвої роботи, непотрібного навантаження на організм, полегшити свої професійні обов'язки тощо. Іноді порушення вимог законодавства з охорони праці потерпілими зумовлене хибним уявленням про авторитет керівника робіт і полягає у виконанні його неправомірних розпоряджень. Більшість порушень, які допускають потерпілі, є наслідком їхньої необачності, неуважності, а також можуть бути вимушеними діями в інтересах виробництва або помилковими чи поспішними у нестандартних і аварійних ситуаціях.

Таким чином, важливо зазначити, що зміст суспільно-небезпечного діяння встановлюється на підставі наявних порушень встановлених правил безпеки. Під

кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва потрібно розуміти суспільно небезпечні, протиправні діяння, що посягають на врегульовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами суспільні відносини щодо гарантування безпеки виробництва в різних його сферах, створюючи загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи заподіюючи шкоду здоров'ю потерпілих.

Основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є суспільні відносини, які забезпечують безпеку у сфері виробництва потенційно небезпечних видів робіт. Додатковим безпосереднім об'єктом є лише ті суспільні відносини, яким поряд із основним об'єктом спричиняється шкода або створюється загроза її заподіяння, але які не складають сутність даного кримінального правопорушення. Таким об'єктом можуть бути лише відносини, поставлені законодавцем під охорону кримінального закону, тобто відносини, визначені, як такий об'єкт самим законодавцем. Додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України виступають життя та здоров'я особи.

2.2. Об'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

У кримінальному праві обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення є об'єктивна сторона – сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [216, с. 170].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є зовнішньою стороною кримінального правопорушення, має багатоаспектний характер та може бути визначена через ознаки, що можуть носити обов'язковий чи

факультативний характер [88, с. 107]; визначається в статичі як сукупність юридично значущих ознак, що характеризують зовнішній бік злочинного діяння. До неї належать такі обов'язкові ознаки: суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність), його результат, причинний зв'язок між ними, а так само факультативні ознаки: обстановка, час, місце й спосіб вчинення злочину [232, с. 105].

Такий елемент складу кримінального правопорушення дозволяє: визначити його суспільну небезпеку та ступінь тяжкості; вірно кваліфікувати кримінальне правопорушення й призначити покарання; відмежовувати суміжні (подібні) кримінальні правопорушення між собою; уточнити умови вчинення кримінального правопорушення; встановити характер заподіяної шкоди. Ряд вчених дійшли висновку, що об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення становлять: діяння (дія або бездіяльність); наслідки; причинний зв'язок; спосіб, місце, час, обстановка, джерела, засоби та знаряддя вчинення [130, с. 167; 87, с. 103]. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), а факультативними – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Якщо якась із зазначених факультативних ознак прямо передбачена в диспозиції статті Особливої частини КК України або прямо впливає з її змісту, то вона набуває статус обов'язкової і тому вона неодмінно має бути встановлена.

Ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України є: діяння – вчинення особою дій, які заборонені відповідними актами, або невиконання дій, які особа повинна була вчинити згідно із законодавчими або нормативними вимогами; наслідки – створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1), спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2); причинний зв'язок між порушенням зазначених правил безпеки та наслідками, що настали; місце вчинення кримінального

правопорушення – виробництво або будь-яке підприємство; обстановка вчинення кримінального правопорушення – виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві [139, с. 630].

Діяння. Суспільна небезпека діяння, передбаченого ст. 272 КК України, полягає у тому, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, порушуючи встановлені на виробництві правила безпеки, створює загрозу завдання шкоди життю та здоров'ю людей, а також майну та екологічній безпеці, або фактично завдає таку шкоду. Така злочинна поведінка завдає шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безпеку виробничої діяльності.

Під порушенням правил безпеки слід розуміти недотримання або неналежне дотримання вимог безпеки, передбачених правилами, або здійснення в ході виробничої діяльності дій, прямо заборонених правилами. Для встановлення суті порушення необхідно звертатися не тільки до переліку таких робіт, але й до спеціальних галузевих правил, що містять організаційно-правові і технічні вимоги безпечного виконання робіт з підвищеною небезпекою на тому або іншому виробництві. Зокрема, згідно постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» (2009 р.) при розгляді справ про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою суди повинні керуватися *Переліком робіт з підвищеною небезпекою*, затвердженим наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15 [158], і законодавчим або нормативно-правовим актом (галузевим або міжгалузевим), у якому встановлено правила безпеки під час проведення відповідних робіт, що входять до Переліку [158], враховуючи, що в цьому випадку має значення не галузь виробництва, а сам характер таких робіт [180]. Перелік робіт з підвищеною небезпекою (НПАОП 0.00-4.12-2005) містить 137 найменувань.

У ньому серед робіт з підвищеною небезпекою вказано, зокрема, такі: 1) електрозварювальні, газополум'яні, наплавочні і паяльні роботи; контроль за зварювальними з'єднаннями; 2) роботи в охоронних зонах ліній електропередач;

3) роботи на кабельних лініях і діючих електроустановках; 4) роботи в зонах дії струму високої частоти, іонізуючого випромінювання, електростатичного та електромагнітного полів, а також роботи із застосуванням лазерів, дозиметрів; 5) роботи на повітряних лініях зв'язку, які перетинають лінії електропередач, контактні проводи. При цьому в Переліку зазначено, що на його основі на підприємствах, з урахуванням специфіки виробництва, роботодавцем розробляється і затверджується відповідний перелік робіт з підвищеною небезпекою, для проведення яких потрібні спеціальне навчання і щорічна перевірка знань з питань охорони праці. Отже, при визначенні робіт з підвищеною небезпекою має значення не галузь виробництва, а сам характер таких робіт.

Різноманітні прояви порушень правил безпеки, санітарних, будівельних та інших обов'язкових норм на будівництві об'єднують у собі систему протиправних поведінкових актів, які, незалежно від того, чи були вони здійснені навмисно або з необережності, у формі активних дій або бездіяльності, принципово не відповідають і суперечать характеру, порядку та змісту дій, встановлених для нормального виконання певної суспільно корисної діяльності. У таких випадках порушення спеціальних правил, навіть через їх неналежне виконання або невиконання взагалі, тобто шляхом бездіяльності, виступають як своєрідна форма протидії, і таким чином, є специфічним видом дії.

Незважаючи на велику кількість можливих способів вчинення порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, ознайомлення з матеріалами практики, дозволило виокремити декілька їх основних груп, зокрема:

Перша група порушень стосується незабезпечення безпечних та нешкідливих умов праці, включаючи неналежну організацію робочого місця та відсутність засобів індивідуального захисту для працівників (поширеність 58%). Відповідно до чинного законодавства, усі підприємства, установи та організації зобов'язані створювати безпечні умови праці, що відповідають вимогам нормативних актів. Невиконання цих вимог є поширеним способом порушення

правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

Прикладом такої ситуації є незадовільна організація робочого місця, що виявляється у відсутності засобів колективного захисту, таких як захисні огорожі на межі зон з небезпечними виробничими факторами. Наприклад, *ОСОБА_5*, не пройшовши навчання та перевірку знань з питань охорони праці відповідно до вимог ст. 18 Закону України «Про охорону праці» та не маючи жодних дозвільних документів, а саме: дозволу від Державної служби України з питань праці на виконання робіт підвищеної небезпеки, передбаченого ст. 21 Закону України «Про охорону праці» та за відсутності декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України № 440 від 05.06.2013 зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 80 від 14.02.2018, наприкінці серпня 2018 року, більш точні дату та час в ході досудового розслідування встановити не вдалось можливим, в порушення вказаних норм та самовільно взятих на себе функціональних обов'язків, незаконно встановивши автомобільний газозаправний пункт (в подальшому АГЗП) та виконуючи функції оператора АГЗП на газозаправній станції, без назви, яка розташована за адресою: Одеська область, Ізмаїльський район, смт. Суворове, вул. Східна, 4, діючи умисно, протиправно, приступив до виконання робіт, пов'язаних з реалізацією скрапленого газу, шляхом його продажу населенню для господарських потреб, а саме: заправки газових побутових балонів та заправки автотранспортних засобів, без передбачених на те дозволів.

Сукупність вищезазначених порушень вимог нормативно-правових актів створило реальну загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків для осіб, які працюють в безпосередній близькості до АГЗП, а також на самій АГЗ [205].

Друга група порушень пов'язана з незабезпеченням безпеки технологічних процесів, машин, механізмів та іншого обладнання (15%). Безпека виробничих

процесів значною мірою залежить від якісної організації та планування виробничих ділянок, а також від облаштування робочих місць. Відсутність відповідних проектних і організаційних рішень у цьому контексті є серйозним порушенням.

Наприклад, *ОСОБА_5*, перебуваючи на посаді інженера з охорони праці ТОВ «ТИМ», у період часу з 01.08.2018 до 04.12.2018, знаходячись на своєму робочу місці, допустила до виконання робіт з підвищеною небезпекою, операторів-заправників на об'єкті ТОВ «ТИМ» при тому що, на підприємстві відсутній дозвіл органів Державної служби України з питань праці на виконання робіт підвищеної небезпеки, а саме: газонебезпечних робіт та робіт у вибухонебезпечних зонах, спорудження магістральних газопроводів, нафтопроводів і продуктопроводів (нафтопродуктів, аміакопроводів, етиленопроводів тощо), систем газопостачання природним та зрідженим газом», заповнення, злив і ремонт балонів, контейнерів, цистерн та інших ємностей із стисненим, зрідженим, отруйним, вибухонебезпечним та інертним газом. Крім того, 04.12.2018 у період часу з 12 годин 35 хвилин до 13 годин 00 хвилин, *ОСОБА_5*, знаходячись на своєму робочу місці не контролювала дотримання вимог правил безпеки, у частині того, що робітники, на заправці АГЗС ТОВ «ТИМ», заправили газовий балон не призначений для використання на автотранспортних засобах [200].

Третя група стосується незабезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту (22%). Це порушення виражається у відсутності огорожувальних пристроїв, запобіжних механізмів та іншого обладнання, яке запобігає аварійним ситуаціям [146].

Розрізняють такі види засобів індивідуального захисту:

рукавиці та рукавички (ЗІЗ рук);

спецвзуття: черевики, чоботи, бахіли тощо;

шоломи, каски, спеціальні шапки тощо (ЗІЗ голови);

різні види захисних окулярів (ЗІЗ органів зору);

наушники, спеціальні протишумові вкладиші, шоломи (ЗІЗ органів слуху);

респіратори, протигази, пневмошоломи та пневмомаски (ЗІЗ дихальних органів);

захисні маски та щитки (ЗІЗ обличчя);

спеціальні креми та пасти, гелі, мазі, засоби для вмивання (ЗІЗ шкіри);

діелектричні килимки, запобіжні пояси та інші засоби індивідуального захисту;

комбінезони, костюми, штани й куртки, кожухи, жилети, фартухи та нарукавники та ін. спецодяг;

скафандри та пневмокостюми (спеціальні ізоляційні костюми).

«Повне або часткове копіювання будь-яких матеріалів сайту, цитування, публікація їх анотованих оглядів допускаються лише за письмового дозволу редакції сайту Служба охорони праці [67].

Крім того, на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також на роботах, пов'язаних із забрудненням або таких, що виконуються у несприятливих температурних умовах, працівникам часто не видаються спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, а також змиваючі та знешкоджуючі засоби, незважаючи на те, що керівник підприємства (власник, уповноважена особа) зобов'язаний організувати комплектування та утримання засобів індивідуального захисту відповідно до вимог нормативних актів.

Наприклад, *приблизно з жовтня 2017 року ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_4, проходив стажування у будівельному підприємстві ТОВ «БЕЗОПІЛОК» на посаді підсобного працівника з відома директора ТОВ «БЕЗОПІЛОК» ОСОБА_3. 02.02.2018 року в денний час на території ТОВ «БЕЗОПІЛОК» за адресою: Луганська область, м.Старобільськ, вул. Залізнична, 32, підсобний працівник ОСОБА_6, проводив роботи підвищеної небезпеки по очищенню бункеру для накопичення дерев'яної стружки та тирси без попереднього навчання з охорони праці, перевірки знань, складання наряду-допуску, забезпечення засобами*

індивідуального захисту та контролю з боку відповідальної особи. Під час виконання робіт з підвищеною небезпекою ОСОБА_6 заліз в середину бункеру для накопичення дерев'яної стружки та тирси з метою його очищення, в результаті чого його засипало дерев'яною стружкою та тирсою, що призвело до його загибелі. Згідно висновку судово-медичного експерта № 19 від 13.02.2018 року причиною смерті ОСОБА_6 є механічна асфіксія від закриття дихальних шляхів стороннім тілом (тирсою) [203].

Четверта група охоплює недостатній контроль за безпечним виконанням робіт (9%). Відсутність належного контролю за умовами праці та дотриманням вимог охорони праці є одним з найбільш небезпечних порушень, що підвищує ризик нещасних випадків.

П'ята група включає порушення норм і правил при виконанні робіт (11%). Часто такі порушення відбуваються через тиск на працівників з метою підвищення продуктивності, що призводить до виконання робіт у небезпечних умовах. На будівництві мають місце випадки, коли задля забезпечення продуктивності праці за умов неуккомплектованості штату, зміни, незапланованого збільшення обсягу роботи та ін., виникає напруженість та інтенсивність праці, потрібні додаткові зусилля і працівник або за власною ініціативою, або за вказівкою керівника виконує роботу з порушеннями вимог законодавства. Злочинні порушення відбуваються, коли керівник вимагає виконати роботу способом, що суперечить правилам безпеки праці, іноді це може супроводжуватись внесенням змін до технологічних процесів, конструкцій верстатів і механізмів, крім того, були виявлені випадки залучення працівника до роботи не за спеціальністю, внаслідок чого ставались травматичні випадки [146].

Шоста група стосується відсутності систематичного інструктажу та навчання працівників з питань охорони праці (15%). Невиконання цих вимог значно підвищує ризик виникнення небезпечних ситуацій на виробництві.

Наприклад, директор ТОВ «РОУД ПЛАС ГАЗ» ОСОБА_5 вказані вимоги нормативних актів не виконав, а допустив роботу АГЗП без дозволу на викиди

забруднюючих речовин в атмосферне повітря (чим порушено ст. 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»), без висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи та проекту організації санітарно-захисної зони (чим порушено ст. 11 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» та пунктів 5.4, 5.14 Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України № 173 від 19.06.1996 року), без правоустановчих документів щодо користування земельною ділянкою (чим порушено ст. ст. 125, 126 Земельного Кодексу України), без проектно-кошторисної документації з розділом «Оцінка впливу на навколишнє середовище» з позитивним висновком державної екологічної експертизи (чим порушено ст. ст. 14, 32, 39 Закону України «Про екологічну експертизу»), за відсутності інформації щодо екологічних показників нафтопродуктів (чим порушено пп. «и» ч. 1 ст. 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), за відсутності документації у сфері поводження з відходами, договорів на передачу відходів, які утворюються в результаті господарської діяльності та не визначені для тимчасового розміщення відходів (чим порушено ст. 17 Закону України «Про відходи»), за відсутності інформації щодо водопостачання та водовідведення підприємства, дозволу на виконання робіт та експлуатацію устаткування підвищеної небезпеки, технічних засобів регулювання дорожнього руху, за відсутності ідентифікації потенційного небезпечного об'єкту у відповідності до вимог наказу МВС України від 23.02.2006 року № 98 «Про затвердження методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів», за відсутності декларації відповідності матеріально технічної бази вимогам законодавства з питань пожежної безпеки, яка передбачена постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2013 року № 440 «Про затвердження Порядку подання і реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки», з порушенням п. 8.153 ДБН В.2.5-20-2001 «Газопостачання», оскільки відстань від

резервуарів АГЗП до операторської АГЗП складає менше 15 метрів, без дозволу Головного управління Держпраці у Київській області [202].

Ці групи порушень вимагають особливої уваги та контролю з боку керівництва підприємств для забезпечення безпечних умов праці та запобігання нещасним випадкам.

Наступний приклад ілюструє ситуацію, коли одночасно відбувається декілька порушень, що часто трапляється на практиці.

Наприклад, (кримінальне правопорушення вчинено шляхом: а) незабезпечення безпечних умов праці та незадовільною організацією виконання робіт (відсутність технологічних карт із зазначенням безпечних методів виконання робіт, у тому числі схем строповки конструкцій, що переміщуються та місць кріплення запобіжних пасків, а також послідовності виконання окремих операцій); б) допуску працівника до роботи без проходження у встановленому порядку навчання, стажування та перевірки знань з професії; в) відсутність контролю за безпечним виконанням робіт) [222].

Так, 29.03.2018 року о 08-00 годині дорожній робітник ТОВ «Вега-Буд» ОСОБА_6 прийшов на роботу на робочу ділянку в парку «Зелений гай» в Індустріальному районі м. Харкова та переодягнувся у спецодяг. Під час виконання розвантажувальних робіт, приблизно о 10 годині 30 хвилин машиніст екскаватора ОСОБА_5, після розвантаження однієї з кришок каналізаційних колодязів, не впевнившись, що робітник ОСОБА_6 відійшов на безпечну відстань від кришки, не подав звуковий сигнал та почав рух екскаватора вперед. Проїхавши 50-100 см, він зачепив верхню кришку колодязя та здвинув її, внаслідок чого спричинив ОСОБА_6 згідно висновку судово-медичної експертизи №09/1906-С/2018 наступні тілесні ушкодження: тупа травма нижніх кінцівок у вигляді: відкритого гвинтоподібного перелому нижньої третини лівої великогомілкової кістки зі зміщенням, подвійного перелому лівої малогомілкової кістки нижньої третини зі зміщенням, осколкового перелому нижньої третини правої великогомілкової кістки, подвійного перелому нижньої третини правої малогомілкової кістки без зміщення відламків.

По ступеню тяжкості травми нижніх кінцівок - це тяжкі тілесні ушкодження, які небезпечні для життя. Відповідно до висновку судової інженерно-технічної експертизи в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності ХНДІСЕ ім. засл. проф. М.С.Бокаріуса № 12372 від 09.11.2018р. встановлено, що роботи з розвантаження з автомобіля кришок каналізаційних колодязів за допомогою екскаватора-розвантажувача JSB 3CX SITEMASTER, які 29.03.2018 р. виконував дорожній робочий ТОВ «Вега-Буд» ОСОБА_6, на підставі п.п. 101, 104 НПАОП 0.00-2.01-05 «Перелік робіт з підвищеною небезпекою» – відносяться до категорії робіт з підвищеною небезпекою [207].

Отже, дія у ст. 272 КК України може бути вчинена шляхом неналежного виконання суб'єктом злочину правил безпеки, або шляхом виконання дій, які заборонені відповідними правилами проведення робіт з підвищеною небезпекою.

Іншою формою злочинного діяння є бездіяльність. Її часто називають пасивною формою поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах [87].

За дослідженням М. Я. Панчишина, понад 80 % порушень відбувається шляхом бездіяльності, що виявляється у відсутності (неналежній) організації виконання робіт (відсутність контролю за виконанням вимог, що пред'являються до осіб, які здійснюють такі роботи; допущення до роботи без виконання або з порушенням технічних (підготовчих) заходів; ухилення від цільового інструктажу виконавців – 73 %); неналежній (неправильній) організації праці, робочого місця (недоліки в раціональному розміщенні на робочих місцях машин та механізмів, матеріалів, запчастин, інструменту; захаращення робочої зони, проходів – 34 %); незабезпеченні (неналежному забезпеченні) засобами індивідуального та колективного захисту (ненадання, неправильний вибір, невідповідність характеру робіт, неправильне застосування – 37 %); технологічних порушеннях (виконання робіт, що не відповідають наряду-допуску, паспорту робіт; порушення правил технічної експлуатації й техніки

безпеки під час виконання робіт, керування машинами, механізмами, проведення вимірювань, пересування на транспорті, ведення технологічних процесів – 32 %). Встановлено, що злочини, передбачені ст. 272 КК України, учиняються переважно декількома способами одночасно [155].

Наслідки. Кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 272 КК України, є закінченим, коли порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою або створило загрозу загибелі людей, або створило загрозу настання інших тяжких наслідків, або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

Під загрозою загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків необхідно розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, унаслідок яких виникає реальна небезпека для життя або здоров'я людей, реальна небезпека заподіяння матеріальних збитків, реальна небезпека порушення нормативно визначеного порядку роботи підприємства, установи, організації чи громадянина - суб'єкта підприємницької діяльності [140].

Встановлення наслідків у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 272 КК України, є актуальним питанням. Відповідно до ч. 1 ст. 272 КК України, діяння, яке призводить до таких наслідків, як створення загрози загибелі людей або інших тяжких наслідків, вже є кримінально караним; створення загрози загибелі людей повинне бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з необхідністю можуть настати передбачені законом наслідки у вигляді заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей, а не лише можливість їх настання. На практиці трапляються випадки помилкового пред'явлення обвинувачення, оскільки важко встановити причинно-наслідковий зв'язок і зрозуміти, чи була реальна загроза настання наслідків, чи вона була абстрактною. Ненастання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення як самим порушником, так і іншими особами, або за «щасливої випадковості» (наприклад, при заваленні конструкції в зоні її падіння нікого не виявилось).

З точки зору В. І. Борисова та О. О. Пащенко, виникнення загрози заподіяння шкоди слід розглядати як фактичний збиток, що завдається суспільним відносинам у сфері безпеки відповідного виробництва. Ця шкода проявляється у вигляді негативних змін, які створили небезпечний для суспільства стан у сфері виробництва і виникли в цій сфері через порушення правил безпеки. Таким чином, наявність загрози заподіяння шкоди вказує на появу якісно нового, небезпечного стану у виробничому процесі, який перебуває у стадії руйнівного розвитку. Цей небезпечний стан ще не може бути визнаним матеріалізованим збитком, але, водночас, це вже фактичний збиток, що негативно вплинув на суспільні відносини, які забезпечують безпеку відповідного виробництва [17].

Згідно з думкою Є. Л. Стрельцова, суспільно небезпечні наслідки можна визначити як шкоду, завдану злочинним діянням суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, або як реальну загрозу завдання такої шкоди. Особливістю службових кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, є те, що вони не мають на меті завдання шкоди життю та здоров'ю потерпілого. Однак, якщо внаслідок їх здійснення така шкода все ж була завдана потерпілому чи потерпілим, то вчинене діяння слід кваліфікувати за сукупністю правопорушень, а саме як службові правопорушення та злочини проти життя та здоров'я особи, залежно від ступеня тяжкості. При цьому, критерієм притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у посадових чи службових порушеннях законодавства з охорони праці, в першу чергу враховується суспільна небезпечність [92].

Реальність загрози має бути виражена в конкретній ситуації, що виникла у зв'язку з порушенням правил безпеки, і саме ця обстановка підлягає відображенню у пред'явленому обвинуваченні, підтверджується доказами та утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 272 КК України. Сама ж наявність певної низки порушень правил безпеки на виробництві з підвищеною небезпекою не може свідчити про вчинення цього

злочину.

Тяжкість імовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, що поставлені під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» (2009 р.) поняття «шкода здоров'ю потерпілому» охоплює випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності; поняття «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» – зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цих статтях благам. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо [180].

«Загибель людей» – це випадки смерті однієї або кількох осіб. Як «інші тяжкі наслідки» слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць [180].

Під загибеллю людей слід визнавати на думку В. О. Навроцького, лише «заподіяння смерті двом чи більше особам». З погляду науковця, правильність такої позиції підтверджується: слово «людей» однозначно означає множину, загибель людей передбачає наявність двох або більше потерпілих, яким заподіяно смерть; для вказівки на заподіяння смерті одній особі законодавець використовує інші терміни (смерть потерпілого тощо); термін «загибель кількох осіб», який за змістом рівнозначний терміну «загибель людей» однозначно вказує на заподіяння смерті двом чи більше потерпілим [136].

Якщо під час виконання робіт з підвищеною небезпекою за допомогою транспортних засобів було порушено правила безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, відповідальність настає саме за порушення цих правил, незалежно від місця, де їх було порушено. Якщо ж особа під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (навіть під час руху чи експлуатації транспорту) порушила не зазначені вище, а правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, її дії за наявності до того підстав підлягають кваліфікації за ст. 272 КК, а у відповідних випадках - за злочини проти життя та здоров'я особи або за знищення чи пошкодження майна.

Причинний зв'язок. З огляду на те, що аналізований склад кримінального правопорушення належить до матеріальних складів, особливу увагу слід звернути на дослідження причинного зв'язку між діянням і наслідками. У науці кримінального права України причинний зв'язок між діянням та наслідками, як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, визначається як зв'язок між дією (або бездіяльністю) особи та злочинним результатом [77].

Причинний зв'язок порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві зазвичай характеризується складністю та опосередкованістю. Це обумовлено багатьма факторами, які ускладнюють його формування, тому він рідко буває прямим і однозначним. Ці складнощі, в узагальненому вигляді, виникають через такі обставини:

1) Події порушення завжди передують значна кількість інших подій. Визначити причину серед цього різноманіття є складним завданням.

2) Причина і порушення не є ізольованими, а взаємопов'язані. При цьому не лише причина впливає на порушення, але й порушення часто впливає на причину.

3) Встановлення причини порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві у випадку множинності причин є складнішим, ніж у ситуації, коли порушення викликане лише однією причиною. При множинності причин у кожному випадку необхідно з'ясувати,

якою саме з них викликане конкретне порушення. Це ускладнює завдання встановлення причинного зв'язку.

Очевидно, що встановлення причинного зв'язку значно ускладнюється, коли злочинне порушення є результатом дії двох і більше причин (що є поширеним явищем у практиці розслідування цього виду злочинів), оскільки вимагає врахування і всебічного аналізу всіх спільно діючих обставин порушення [9].

Переважно ж, причинний зв'язок ускладнюється втручанням різних факторів (технічних процесів, дій потерпілих та інших осіб). Сумніви виникають і у ситуаціях, коли відсутній фізичний зв'язок порушення з наслідком: є неправильна поведінка, є суспільно небезпечний наслідок, але не видно причинного зв'язку між ними. Більше того, виявляється, що наслідок став можливим завдяки діям певних проміжних факторів, які безпосередньо викликали негативний результат. Розчленованість порушення і наслідку іноді створює враження про відсутність причинного зв'язку між порушенням та наслідком. Тому, в усіх випадках для встановлення причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) і шкідливими наслідками необхідними є дві обов'язкові умови, що підлягають обов'язковому урахуванню:

1. Причиною настання шкідливих наслідків може бути порушення тільки таких правил, які передбачені для запобігання даним наслідкам. Якщо поведінка особи не суперечила вимогам, встановленим нормативно-правовими актами з охорони праці, то питання про існування причинного зв'язку не виникає.

2. Порушення вимог законодавства про охорону праці повинне неминуче призвести до настання шкідливих наслідків. При порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві питання про причинний зв'язок постає лише після встановлення факту порушення будівельних вимог та з'ясування обсягу і характеру шкідливих наслідків, що настали [222].

Для встановлення причинного зв'язку у випадках порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, на

нашу думку, необхідно:

1. Визначити, як повинна здійснюватися відповідна діяльність згідно з нормативно встановленими правилами та вимогами охорони праці та безпеки будівельних робіт.

2. З'ясувати, яким чином фактично здійснювалася діяльність з підготовки та виконання конкретних видів будівельних робіт незалежно від форми власності.

3. Визначити, наскільки така діяльність чи бездіяльність відповідає нормативним вимогам, тобто виявити порушення цих вимог.

Водночас, наприклад, машиніст гірничо-виймальних машин шахти «Великомостівська» П. був притягнутий до кримінальної відповідальності через порушення вимог п. 123 Інструкції з охорони праці для машиністів гірничо-виймальних робіт. Він не переконався у безпечності маневру і запустив комбайн, що призвело до смертельного травмування помічника начальника ділянки С. Слідчий прокуратури м. Червонограда Львівської області, кваліфікувавши дії П. за ч. 2 ст. 272 КК, не послався на Перелік 2005 р. і не дослідив, які саме дії обвинуваченого призвели до нещасного випадку, не провів огляд місця події і не призначив судово-технічної експертизи, що унеможливило встановлення причинного зв'язку між діями обвинуваченого і наслідками.

В іншій справі, що стосується обвинувачення начальника ділянки С. та бригадира проходників К. шахти «Краснолиманська» за ч. 2 ст. 272 КК, слідчий прокуратури м. Красноармійська Донецької області пред'явив неконкретне обвинувачення. Він не дослідив і не вказав, чому стався обвал у забої, що призвело до загибелі трьох і травмування одного працівника. У постановах про пред'явлення обвинувачення слідчий лише послався на статті Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ, не розкривши їх зміст, і сформулював обвинувачення так, ніби порушення С. і К. полягало у видачі і отриманні наряду на виконання робіт. Це не могло бути причиною нещасного випадку. Об'єктивна сторона злочину слідчим не досліджена.

Є також справи, де слідчі ставили експертам питання, вирішення яких не

належить до їхньої компетенції, а є прерогативою слідчого та суду. Наприклад, чи перебували у причинному зв'язку дії особи, яка порушила правила охорони праці, з наслідками. Так, вироком Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 18 травня 2004 р. Т. засуджений за ч. 2 ст. 271 КК за те, що, будучи технічним директором ТОВ НВП «Сіріон», порушив вимоги ст. 18 Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ та ряд пунктів чинного на той час Типового положення про навчання з питань охорони праці. Т. допустив до роботи на верстаті з обробки деревини у лісопильному цеху ТОВ с. П'ятничани М., яка під час роботи ампутувала собі кисть правої руки. Розслідуючи цю справу, слідчий прокуратури Стрийського району Львівської області не провів огляд місця події, не приєднав до матеріалів справи протокол огляду місця події, складений відомчою комісією, хоча в акті розслідування і у висновку технічної експертизи зазначено, що верстат не обладнаний належним захисним пристроєм. Слідчий також необґрунтовано поставив технічним експертам питання про наявність причинного зв'язку між діями Т. і наслідками. Водночас він не дослідив питання про класифікацію роботи потерпілої і не звернув уваги на висновок експертів про те, що роботи з обробки деревини належать до робіт із підвищеною небезпекою. Дії Т. необхідно було кваліфікувати за ч. 2 ст. 272 КК України [166].

Факти неправильної кваліфікації дій обвинувачених та підсудних є непоодинокими. Відтак, для вирішення питання про причинний зв'язок у випадках порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві необхідно звернутися до положень теорії можливості та дійсності. Настання суспільно небезпечних наслідків безпосередньо пов'язано не з дією самої винної особи, а з впливом шкідливих та (або) небезпечних будівельних факторів, які вона викликає або не запобігає (при бездіяльності). Тому причинний зв'язок має опосередкований характер, а дія (бездіяльність) винної особи може бути віддаленою від суспільно небезпечних наслідків ланцюгом інших подій.

Дослідження причинного зв'язку у кримінальних провадженнях щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на

будівництві слід ділити на етапи. Перший етап включає визначення тих шкідливих і (або) небезпечних факторів, вплив яких став безпосередньою причиною настання суспільно небезпечних наслідків на будівництві. На цьому етапі висновок робиться тільки стосовно «медичної» сторони процесу встановлення причинного зв'язку.

На другому етапі, встановивши шкідливі та (або) небезпечні будівельні наслідки, внаслідок яких було заподіяно суспільно небезпечні наслідки, визначається зв'язок з дією (бездіяльністю) особи, відповідальної за забезпечення безпечних будівельних умов праці працівника.

Для визнання правопорушення суспільно небезпечним необхідно також встановити:

- 1) неодноразовість попередження;
- 2) порушення тих самих законодавчих норм з охорони праці;
- 3) перебування підлеглих працівників у небезпечних для життя і здоров'я умовах, навіть після попередження.

Причинний зв'язок встановлений там, де діями особи, на яку покладено обов'язки щодо дотримання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, створена реальна можливість настання злочинних наслідків у результаті впливу шкідливих та (або) небезпечних виробничих факторів. Дія такої особи, яка виразилася у порушенні законодавчих та інших нормативно-правових актів про безпеку будівельних робіт, має викликати вплив шкідливих та (або) небезпечних виробничих факторів, які завдали тяжкої шкоди здоров'ю або смерть потерпілого. Бездіяльність такої особи, навпаки, не призводить до нейтралізації дії шкідливих та (або) небезпечних виробничих факторів, хоча така особа повинна і мала змогу діяти [33].

Більшість помилок, які допускають слідчі пов'язана з тим, що вони фактично встановлюють не причинний зв'язок, а зовнішню послідовність між порушеннями і шкідливими наслідками, які за ними настали. Не можна вважати вирішеним питання про наявність причинного зв'язку лише встановивши факт порушення і зовнішню (у часі) послідовність подій. Необхідно точно визначити

роль і значення факту порушення у загальному розвитку подій. У випадку прямого причинного зв'язку це завдання не являє собою особливої складності і вирішується відносно просто (вище було такий приклад). Інша справа, якщо до розвитку подій були причетні інші особи або на нього вплинули інші обставини, особливості виробничого обладнання, технологічних процесів тощо.

У більшості випадків порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві встановлення причинного зв'язку між злочинним порушенням і шкідливими наслідками не викликає складнощів, оскільки такий зв'язок є очевидним.

Обстановка вчинення. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України є обстановка вчинення [57], виражена словами «...виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві...».

Поняття «обстановка» співвідноситься з поняттям події, місця та часу кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення у сфері будівництва, у тому числі й передбачені ст. 272 КК України належать до діянь, місце вчинення яких локалізоване просторово та обмежене незначною площею. Обстановка вчинення таких кримінальних правопорушень складається із специфічних чинників, що характеризують місце та час учинення, організацію та стан охорони праці, насамперед, щодо додержання вимог, які висуваються до проведення робіт з підвищеною небезпекою, нормативно-правову регламентацію проведення робіт з підвищеною небезпекою, стан додержання трудової дисципліни та взаємини у трудовому колективі.

У роботах О. В. Таран детально розглядаються особливості обстановки, в якій вчиняються кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці. Авторка обґрунтовує тезу, що ця обстановка не обмежується лише безпосередніми фізичними умовами, де сталася травматична подія, а включає ширший спектр подій, явищ і процесів на конкретному виробничому об'єкті. До таких факторів належать: тип діяльності, форма власності підприємства, загальний стан охорони праці, нормативно-

правова база діяльності підприємства, оскільки зовнішнє середовище має нормативне закріплення в законах та відомчих актах, а також стан трудової дисципліни тощо [221, с. 37].

Обстановка порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є складною системою, що включає не лише безпосередні фізичні умови, в яких сталася подія, але й ширший спектр явищ на конкретному об'єкті. Це охоплює вид діяльності, форму власності будівельної компанії, загальний стан охорони праці, нормативно-правову базу сфери будівництва, стан дисципліни тощо. Однак, ці елементи самі по собі не можуть повністю відобразити всю складність структури обстановки, оскільки до неї входять й інші важливі фактори.

Основні фактори об'єктивної обстановки, які часто визначають спосіб вчинення кримінального правопорушення, включають:

- рівень організації виробничих процесів (наскільки чітко вони сплановані та організовані);
- рівень технічного оснащення виробничих операцій;
- ступінь напруженості виробничого процесу;
- вимогливість та контроль за безпекою виробничих процесів на всіх рівнях;
- психологічну обстановку на відповідному виробничому рівні;
- стан виробничої дисципліни;
- службове становище правопорушника [222].

Тип будівництва, характер виконуваних робіт і особливості правил техніки безпеки на будівництві також є визначальними факторами. Інші значущі ознаки обстановки включають місце і час вчинення кримінального правопорушення.

Виробництво як місце вчинення кримінального правопорушення включає такі складові:

1. Сфера будівництва, яка потребує видачі спеціального дозволу на здійснення діяльності. Виконання робіт з підвищеною небезпекою зазвичай вимагає оформлення спеціального документа – наряду-допуску, який відображає

ключові організаційні умови здійснення таких робіт. Наряд-допуск є розпорядженням, що забезпечує безпечне виконання робіт, у ньому визначаються завдання, місце, час початку та завершення робіт, необхідні заходи безпеки, а також особи, відповідальні за безпеку виконання робіт. Типи нарядів-допусків визначаються умовами та характером виконуваних робіт.

У наряді-допуску також встановлюється склад бригади, організаційно-технічні заходи, які гарантують правильність підготовки робочого місця та достатність прийнятих заходів безпеки, після чого робота може бути розпочата. Наряд-допуск може видаватися обмеженим колом осіб, які мають відповідні повноваження. Наприклад, особою, що видає наряд-допуск, може бути керівник або заступник керівника структурного підрозділу, де буде виконуватися робота, а також головний механік, енергетик або технолог підприємства. Особа, що видає наряд-допуск (замовник), визначає зміст робіт та умови їх безпечного виконання, призначає відповідального керівника робіт, виконавця, допускаючого, а за необхідності – спостерігача.

Наряд-допуск видається на одне місце (об'єкт) виконання робіт на весь період виконання завдання. До наряду-допуску можуть додаватися схеми відключення обладнання від діючих агрегатів із зазначенням місць роз'ємів, встановлення заглушок тощо, схеми тимчасової вентиляції, освітлення та інші документи, що підтверджують узгодження з зацікавленими особами та організаціями робіт поблизу діючих ліній електропередач. Це також може включати викопіювання з виконавчого плану прихованих інженерних комунікацій та узгодження запланованих робіт з представниками служб, що мають на цій ділянці підземні комунікації (зв'язок, електрокабелі, газопроводи, каналізацію тощо), а також заходи безпеки під час виконання робіт на цих ділянках [146, с. 9].

2. Взаємозв'язок працівника з обладнанням і технологічними процесами, де обладнання є носієм небезпеки через: наявність небезпечних та шкідливих факторів; зону їх впливу; можливість контакту цих факторів з людиною. Доступ дозволяється лише після перевірки робочого місця. Особа, яка надає доступ,

повинна провести інструктаж, вказавши межі робочого місця та підходи до нього, а також показати, яке обладнання поблизу робочого місця залишається під тиском, під дією високої температури, є вибухонебезпечним тощо. З моменту надання доступу до роботи і під час виконання робіт виконавець робіт здійснює нагляд з метою контролю за дотриманням правил безпеки. Виконавець робіт повинен постійно перебувати на місці проведення робіт. Навіть короткочасне залишення членами бригади місця проведення робіт допускається лише з дозволу виконавця робіт, який до повернення осіб, що пішли, або до встановлення їх місця перебування та попередження їх, не має права залишати місце роботи. Керівник робіт та оперативні працівники зобов'язані періодично, але не менше двох разів за робочу зміну, перевіряти дотримання членами бригади вимог правил безпеки тощо.

3. Загальний рівень організації охорони праці на будівництві – відповідність наявних умов праці вимогам законодавчих та інших актів про охорону праці, зокрема неправильний підбір кадрів адміністративно-технічного персоналу, на яких покладається обов'язок дотримання правил безпеки та охорони праці на будівництві. Як правило, відповідальні особи за навчання працівників безпечним методам праці, проведення інструктажу з техніки безпеки, самі не володіють достатніми знаннями і є поганими спеціалістами в тій сфері, яку вони забезпечують; недотримання положень щодо перевірки знань правил техніки безпеки та господарської санітарії спеціальними комісіями щодо оформлення результатів цієї перевірки та видачі відповідних довідок [195, с. 152].

У широкому розумінні, будівельне середовище включає все, що оточує людину в процесі трудової діяльності: технічне оснащення, особливості технологій, стан будівель, споруд, санітарно-гігієнічну та естетичну обстановку, взаємини людей, рівень професійної небезпеки тощо.

Встановлення часу, як ознаки обстановки, полягає в необхідності відтворення правильної картини вчиненого кримінального правопорушення та характеристики індивідуальних об'єктивних особливостей кожного конкретного

випадку. Наприклад, нещасні випадки не трапляються рівномірно протягом робочого часу, зокрема найбільша їх кількість трапляється між 14 та 18 год.

Отже, *обстановкою порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві* є насамперед місце виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та умови, визначені процесом будівництва, а також стан дотримання вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів, у тому числі щодо охорони праці та правил безпеки у яких діють суб'єкти будівництва.

2.3. Суб'єкт та суб'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

Суб'єктивними елементами складу кримінального правопорушення слід вважати суб'єкт і суб'єктивну сторону. Суб'єктом кримінального правопорушення, як зазначається у ч. 1 ст. 18 КК України, є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [97]. Сукупність ознак, які містяться у даному визначенні, характеризує суб'єкта будь-якого кримінально-караного діяння, який у теорії кримінального права називають загальним суб'єктом кримінального правопорушення. Відсутність будь-якої із зазначених ознак зумовлює відсутність суб'єкта як елемента складу кримінального правопорушення і, відповідно, – складу кримінального правопорушення взагалі.

Однак, суб'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, – спеціальний. У відповідності до ст. 272 КК України – це особи, на яких покладено обов'язок забезпечувати додержання правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, а саме: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, службові особи (керівники робіт, інженерно-технічні працівники), робітники і службовці відповідних підприємств (цехів) та виробництв; сторонні особи (екскурсанти,

робітники інших установ та організацій тощо) у разі, якщо до їхнього відома в установленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах [139].

Відповідно до законодавства України, до малих підприємств належать ті, у яких середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень, незалежно від форми власності. До суб'єктів малого підприємництва також відносяться фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи та використовують найману працю [137].

Особливістю організації служби охорони праці на малих підприємствах є те, що за умови чисельності працівників менше п'ятдесяти осіб, така служба, як правило, не створюється, а отже, постає проблема встановлення особи, яка була відповідальною за забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону праці при проведенні робіт, під час яких сталась травматична подія [146].

У загальному порядку, рішення про створення служби охорони праці або введення посади спеціаліста з охорони праці на малих підприємствах ухвалюється роботодавцем з урахуванням специфіки конкретного підприємства. Це може включати наявність робіт з підвищеною небезпекою, рівень травматизму і професійної захворюваності, наявність виробничих ризиків, а також класифікацію підприємства за страховими тарифами.

Якщо у роботодавця відсутня служба з охорони праці, ці функції виконує сам роботодавець, індивідуальний підприємець, керівник підприємства, інший уповноважений працівник або залучена стороння організація. Незалежно від цього, загальне керівництво охороною праці на підприємстві здійснює роботодавець, а безпосереднє керівництво – службова особа, на яку покладено ці обов'язки наказом.

Заступники керівника підприємства та керівники структурних підрозділів відповідають за охорону праці у відповідних підрозділах згідно з вимогами законодавства. Відповідальність за безпеку робіт встановлюється слідчим через

аналіз документів щодо розподілу обов'язків та правил безпеки.

На практиці, часто у документах малих підприємств немає чітких вказівок про відповідальних осіб. У таких випадках слідчий повинен:

- 1) Ознайомитися з посадовими обов'язками працівників та перевірити їх відповідність законодавству.
- 2) З'ясувати організаційну форму роботи з охорони праці.
- 3) Дослідити розподіл обов'язків з охорони праці та відповідальність за безпечне виконання робіт.
- 4) Отримати та дослідити документи, що призначають відповідальних осіб за безпеку праці.
- 5) Перевірити навчання керівника та працівників з питань охорони праці.
- 6) Перевірити наявність нормативних актів з охорони праці.
- 7) Оцінити ведення документації з охорони праці.

Для виконання деяких видів робіт працівники не допускаються без виданих їм у встановленому порядку засобів індивідуального захисту, а також із несправними, не відремонтованими та забрудненими засобами індивідуального захисту. Роботодавець за власний рахунок зобов'язаний організувати належний догляд за засобами індивідуального захисту та забезпечувати їх зберігання. Крім того, він має своєчасно здійснювати чищення, прання, дегазацію, дезактивацію, дезінфекцію, знешкодження, сушіння, а також ремонт та заміну засобів індивідуального захисту. У разі, якщо роботодавець видає працівникам чистячі засоби для самостійного догляду за спеціальним одягом у домашніх умовах, його обов'язок вважається не виконаним, оскільки винесення спецодягу з підприємства та прання його в домашніх умовах заборонені санітарними нормами та правилами. На роботодавця також покладено обов'язок проводити випробування та перевірку справності засобів індивідуального захисту, а також своєчасну заміну запчастин засобів індивідуального захисту зі зниженими захисними властивостями. Відомості про облік та видачу засобів індивідуального захисту містяться в особистій картці обліку та видачі засобів індивідуального захисту, зокрема, має бути зафіксовано інформацію про видачу

та повернення працівниками засобів індивідуального захисту (у тому числі й у зв'язку з псуванням, невідповідністю, дефектами та ін.), зазначаються усі види засобів індивідуального захисту, які видано працівнику, строк їх носіння та відсоток зношеності на момент видачі, відмітка про сертифікат (декларацію відповідності).

Підприємство, яке виконує роботи з підвищеною небезпекою, зобов'язане мати перелік виконуваних робіт, перелік робіт, що виконуються за нарядом-допуском, та список осіб, які мають право видавати наряди-допуски й призначати посадових осіб, які несуть відповідальність за безпеку на робочих місцях та виконання процедури допуску до роботи. Допуск до виконання робіт з підвищеною небезпекою – необхідна процедура комплексу заходів, що забезпечують безпеку робіт, і вона має юридичне значення. Відповідальна особа, допускаючи працівників до виконання певних робіт з підвищеною небезпекою, має забезпечити безпеку на робочих місцях і знати про готовність працівників до виконання цих робіт (професія, (спеціальність), рівень кваліфікації, професійний досвід, придатність), мати висновок медкомісії. У разі аварії або нещасного випадку внаслідок допущення до роботи працівника з недодержанням будь-якої з цих вимог, особа, яка здійснювала допуск, несе за це відповідальність.

Крім того, порядок організації та виконання робіт з підвищеною небезпекою регулюється законодавством та нормативно-правовими документами з охорони праці, які містять низку загальнообов'язкових системних вимог до процедури організації безпечного виконання робіт з підвищеною небезпекою. До них належать: медичний огляд; профвідбір, психофізіологічна експертиза працівників; спеціальне навчання та перевірка знань з питань охорони праці, стажування (дублювання); дозвіл на виконання певних видів робіт з підвищеною небезпекою, для одержання якого виробник повинен продемонструвати готовність до виконання цих робіт (наявність технічного персоналу та матеріально-технічної бази, рівень організації охорони праці); розроблення проекту організації робіт з ознайомленням усіх учасників робіт підпис; оформлення наряду-допуску, призначення відповідальних осіб за

безпечне ведення робіт, цільовий інструктаж працівників під підпис, виконання процедури допуску до роботи; організація технічного нагляду [156, с. 80–84].

На малих підприємствах охорона праці базується на розпорядчій, обліковій та звітній документації. У разі оренди приміщень та обладнання, слідчий може отримати додаткову інформацію з договорів оренди.

Аналізуючи отриману інформацію, варто встановити відповідальну особу за дотримання вимог охорони праці. Однак, факт порушення не завжди свідчить про вчинення кримінального правопорушення. Наявність складу кримінального правопорушення встановлюється лише за наявності причинного зв'язку між порушеннями і наслідками, про що нами зазначалося у попередньому підрозділі.

Відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення включають в себе насамперед: стать, вік та інші соціально-демографічні ознаки особистості; емоційно-вольові, трудові, моральні, інтелектуальні якості; прояви особистості у кримінально-правовій і інших сферах соціального середовища (праця, побут тощо). Порушники як правило, не мають вираженої антисоціальної спрямованості. Ці особи у більшості випадків вперше вчинили нетяжке кримінальне правопорушення у результаті випадкового збігу обставин. Найбільш схильні до порушень працівники молодого віку, а також особи, які мають великий стаж роботи.

Аналіз розподілу нещасних випадків за загальним стажем роботи працівників засвідчив, що за абсолютною кількістю і частотою частіше за все травмуються працівники зі стажем більше 30 років, а за основною професією – до трьох років.

Серед вітчизняних учених – прибічників введення кримінальної відповідальності юридичних осіб все ж таки переважає думка, що визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення сприяло б ефективнішому забезпеченню охорони безпосередньо права власності від злочинних посягань [47; 42 та ін.]. Наприклад, П. В. Мірошник стверджує, що серед видів покарань, передбачених ст. 51 КК України, є такі, які можна застосовувати і до фізичних, і до юридичних осіб (штраф, позбавлення права

займатися певною діяльністю, конфіскація майна); О. В. Смаглюк наголошує: «...встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб є неприйнятним, оскільки кримінальне право базується на принципі особистої відповідальності громадян. Крім цього, якщо все ж таки передбачити можливість такої відповідальності, то стає незрозумілим, яке покарання застосовувати до юридичних осіб – ліквідацію, призупинення чи припинення діяльності? Але ж це не традиційні види покарань. Стосовно стягнення штрафу та відшкодування завданих збитків, то здійснення таких процедур можливе і в цивільно-правовому порядку. Але це питання залишається дискусійним, і, незважаючи на заперечення автором кримінальної відповідальності юридичних осіб, об'єктивно назріла необхідність вирішення цієї проблеми, оскільки зростання економічних злочинів і прогалини в законодавстві дозволяють злочинцям уникати відповідальності за вчинені злочини» [191].

Безперечно, наукова дискусія з цього питання має продовжуватися, що створить передумови для наукових досліджень у сфері кримінального права; також має тривати вивчення імплементації законодавства та практики застосування відповідних норм у законодавстві зарубіжних країн. Очевидним є те, що необхідно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. На важливість імплементації європейських стандартів у кримінальне право України наголошують і українські науковці [51, с. 89–94], зазначаючи, що цей процес набуває значення у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Підтвердження цього можна знайти в спеціальній літературі. Зокрема, вчені-правники зазначають, що сьогодні кримінальне законодавство України зіткнулося з реальною загрозою його неконтрольованого та безсистемного реформування, результатом чого цілком може стати не лише подальше його «захаращення» науково необґрунтованими та такими, що не викликані потребами сучасного суспільного життя, положеннями, а й, зрештою, призвести до порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і залежностей його приписів, що, у свою чергу, спричинятиме істотне

зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність [224, с. 54–66].

Варто відзначити, що у розділі XIV-1 КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», зокрема у ст. 96-3 КК підставами для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру визнано: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи визначених цією статтею кримінальних правопорушень; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із визначених цією статтею кримінальних правопорушень; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із визначених цією статтею кримінальних правопорушень [97].

З огляду на сьогоднішній день, вважаємо перспективним визнати суб'єктами кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою юридичних осіб й доповнити ст. 96-3 КК України й тільки через вироблення чітких підстав та умов такої відповідальності, встановлення для них специфічних видів покарань, а також критеріїв співвідношення із кримінальною відповідальністю фізичних осіб, на чому акцентують увагу інші науковці.

Однак, запропонованих підстав для впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, з точки зору сучасної доктрини кримінального права України, недостатньо. На нашу думку, одна з головних причин цього прихована в сутності юридичної особи, яка є особливою цивільно-правовою формою реалізації прав своїх засновників (фізичних осіб). Саме вони формують волю останньої, а сама юридична особа не може мати психіки. У зв'язку з цим постає питання щодо можливості існування такої складової суб'єктивної сторони, як «психічне ставлення» юридичної особи до вчиненого злочину та його наслідків. Саме тому юридичну особу не можна розглядати як суб'єкт кримінальних правопорушень, у тому числі злочинів проти власності.

Отримавши загальне уявлення про суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою звернемо безпосередню увагу на сферу будівництва.

Правопорушення у сфері будівництва вчиняють різні категорії осіб [24], а отже, на нашу думку, їх доцільно детальніше класифікувати, а саме:

1) за відношенням до об'єкта будівництва: «внутрішні» суб'єкти – працівники об'єкта, на якому здійснюється будівництво (службові особи, які працюють на ньому і виконують організаційно-розпорядчі або господарські функції); «зовнішні» суб'єкти – особи, залучені до процесу будівництва на підставі угод;

2) за відношенням до процесу будівництва: суб'єкти, залучені до процесів будівництва, – особи, які безпосередньо працюють на об'єкті будівництва; суб'єкти, які не залучені (не причетні) до процесів будівництва, але вчиняють правопорушення в цій сфері спільно з відповідальними особами;

3) за правовим статусом суб'єктів: загальні та спеціальні суб'єкти наділені владними повноваженнями, у тому числі й обов'язками по охороні праці;

4) за формою працевлаштування правопорушників: особи, які офіційно працюють, оформлені на підприємстві, установі чи організації будь-якої форми власності, відповідно до вимог трудового законодавства та інших нормативно-правових актів, що регламентують трудові відносини; особи, які працюють без укладання будь-яких договорів, порушуючи трудове (а в багатьох випадках – і міграційне) законодавство.

Однак, як вже зазначалося, у ч. 1 ст. 272 КК України зазначається, що це особи, які мають обов'язок дотримуватися правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Не виключенням є й будівельна сфера. На підприємствах, організаціях будівельної галузі створюються спеціальні підрозділи нагляду за охороною працею й (або) призначаються відповідальні особи, які наділені службовими повноваженнями.

Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про злочини проти

безпеки виробництва» (2009 р.) суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України, можуть бути особи, на яких покладено обов'язок забезпечувати додержання правил безпеки при виконанні певних робіт чи при роботі на відповідних підприємствах. Це можуть бути: громадяни–суб'єкти підприємницької діяльності, службові особи (керівники робіт, інженерно-технічні працівники), робітники і службовці відповідних підприємств (цехів) і виробництв. Сторонні для цих підприємств (цехів), виробництв особи (екскурсанти, робітники інших установ та організацій тощо) можуть нести відповідальність за вказаними статтями у випадках, якщо до їх відома у встановленому порядку були доведені правила безпеки на відповідних об'єктах [180].

У наукових криміналістичних дослідженнях, до суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері будівництва відносять: 1) будь-яких винних у цих порушеннях; 2) будь-яких працівників будівельної організації, які допустили порушення відповідних правил безпеки при виконанні будівельних робіт; 3) будь-яких працівників будівельної організації, зайнятих безпосередньо проведенням будівельних робіт; 4) будь-яких осіб, які працюють на певному будівельному об'єкті за трудовим договором; 5) посадових осіб, на яких офіційно покладено обов'язки щодо забезпечення безпечного виконання будівельних робіт, а також рядових працівників будівельних організацій, які безпосередньо виконують такі роботи; 6) посадових осіб, відповідальних за безпеку робіт, а також рядових працівників (осіб, які постійно або тимчасово працюють на певному виробництві або знаходяться на його території у службових справах), які зобов'язані в силу специфіки своєї роботи суворо дотримуватися спеціальних правил безпеки; 7) будь-яких осіб, зобов'язаних додержуватися правил безпеки при проведенні будівельних робіт (посадові особи організації, всі інші працівники, які здійснюють будівельні роботи, інші особи – екскурсанти, практиканти та ін., ознайомлені з відповідними правилами безпеки при веденні таких видів робіт) [194, с. 61–62; 59, с. 48].

На нашу думку, до суб'єктів порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві варто віднести:

1) посадових осіб будівельних підприємств, установ та організацій (39 %), які наділені службовими повноваженнями з охорони праці й забезпечення безпеки на будівництві – відповідальні за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.. На сьогодні КК України містить в собі основні науково обґрунтовані розробки вчень про спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, які виражаються у розширенні переліку законодавчо закріплених видів спеціальних суб'єктів, застосування нових мір кримінальної відповідальності до суб'єктів, які володіють спеціальними ознаками.

Сфера будівництва є складним механізмом, у якому взаємодіє велика кількість суб'єктів правопорушень, серед яких посадові особи, які перебувають на різних посадах окремих органів державної влади.

Ознакою, що визначає суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, як спеціального, є наявність у службової особи підприємства, установи, організації у сфері будівництва конкретних обов'язків по забезпеченню дотримання вимог безпеки праці, офіційно закріплених у відповідних нормативно-правових актах з охорони праці [79].

У п. 1 примітки до ст. 364 КК України службовими особами визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи

повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [97].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності, виявляє такі дані стосовно їх службового становища: керівники будівельних організацій та їх заступники складають 12,5%; керівники будівельно-монтажних підрозділів, ділянок будівництва та їх заступники – 18,0%; виконроби, майстри дільниць, бригадири – 28,0%; працівники бухгалтерії – 12,0%; комірники – 15,5%; проектувальники – 5,5%; інші категорії матеріально відповідальних осіб – 8,5%. Для цих категорій осіб характерні доволі високий соціальний статус та рівень освіти, переважно технічної або економічної спрямованості, знання специфіки будівельної діяльності, зокрема окремих технологічних процесів, а також наявність досвіду та професійних навичок у цій сфері [58].

Професійне опитування серед працівників, інженерів з охорони праці та начальників цехів виявило наступну ситуацію. Приблизно 50% опитаних працівників вважають свою роботу небезпечною, пояснюючи цим часті травми та нещасні випадки. Начальники цехів не погоджуються з цією думкою, вважаючи, що травми часто є наслідком прагнення продемонструвати сміливість (80%) та схильності до ризику (40%). Інженери з охорони праці основною причиною виробничих травм вважають порушення правил виконання робіт і техніки безпеки (80%). Близько 50% працівників називають головною причиною порушення інструкцій з техніки безпеки неналежну організацію праці та несправність технологічного обладнання. Цю думку поділяють і інженери з охорони праці, які також зазначають, що в умовах поспіху та штурму зростає ймовірність нещасних випадків. Начальники цехів звертають увагу на недосконалість техніки та засобів захисту. Приблизно 50% працівників вважають серйозними причинами травм поганий настрій, втому, конфлікти в колективі, неуважність керівників до підлеглих та незадовільний психологічний клімат. Начальники цехів переважно (90%) виділяють такі причини, як недостатній контроль виконання вимог безпеки відповідними службами,

відсутність системи стимулювання за безпечну працю, погане навчання безпеці праці та швидке забування інструкцій. Інженери з охорони праці зауважують про недостатні повноваження відділів охорони праці, неефективне заохочення безпечної праці, недостатню пропаганду її та умисне приховування порушень. Працівники також зазначили, що в деяких випадках безпечна праця є матеріально не вигідною, оскільки суворе дотримання правил безпеки може зменшити розмір заробітної плати. Начальники цехів (100%) підтвердили, що точне дотримання вимог безпеки в деяких випадках може зменшувати розмір заробітку працівника. Інженери з охорони праці не висловили своєї думки щодо суперечності між дотриманням правил безпеки та рівнем заробітної плати [156, с. 40–41].

Розглянемо структуру, основні функції і завдання управління охороною праці в будівельній організації.

Управління охороною праці здійснюється роботодавцем, який є власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, а також фізичною особою, що використовує найману працю. Функції управління охороною праці включають комплекс об'єктивно необхідних і раціональних дій, спрямованих на забезпечення безпеки праці. До таких дій належать:

- контроль стану охорони праці, що включає процес отримання, сприйняття, обробки інформації про стан безпеки праці та її використання для прийняття управлінських рішень;

- оцінка діяльності посадових осіб на основі кількісних критеріїв стану охорони праці;

- визначення порядку стимулювання посадових осіб за досягнення та недоліки у забезпеченні безпеки праці і профілактики професійних захворювань та виробничого травматизму;

- розробка, прийняття та виконання управлінських рішень.

Основні завдання управління охороною праці включають:

- 1) розробку заходів щодо реалізації державної політики з охорони праці на регіональному та галузевому рівнях;

2) підготовку, прийняття та виконання заходів, спрямованих на забезпечення: належних, безпечних і здорових умов праці; утримання в належному стані обладнання, будівель і споруд, безпечного ведення технологічних процесів; необхідних засобів індивідуального захисту для працівників; організацію і проведення навчання працівників з питань охорони праці;

3) стимулювання інтеграції управління охороною праці в єдину систему загального управління організацією виробництва.

Управління охороною праці здійснюється роботодавцем – власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом та фізичною особою, яка використовує найману працю. Функції управління охороною праці охоплюють сукупність об'єктивно необхідних та раціональних дій, спрямованих на забезпечення безпеки праці. До таких дій належать: контроль стану охорони праці як процесу отримання, сприйняття, обробки інформації про стан безпеки праці та її використання для прийняття управлінських рішень; оцінка діяльності посадових осіб згідно з кількісними критеріями стану охорони праці; визначення порядку стимулювання посадових осіб за успіхи і недоліки в роботі із забезпечення безпеки праці та профілактики профзахворювань і виробничого травматизму; розробка, прийняття та виконання управлінських рішень.

Основні завдання управління охороною праці включають:

1) розробку заходів щодо реалізації державної політики з охорони праці на регіональному та галузевому рівнях;

2) підготовку, прийняття та реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці, утримання в належному стані обладнання, будівель і споруд, безпечного ведення технологічних процесів, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, організацію і проведення навчання працівників з питань охорони праці;

3) стимулювання інтеграції управління охороною праці в єдину систему загального управління організацією виробництва [134].

Служба охорони праці контролює дотримання чинного законодавства, виконання приписів органів державного нагляду, відповідність нормативним актам про охорону праці машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, технологічних процесів, своєчасне проведення навчання та інструктажів працівників, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, використання праці неповнолітніх, жінок та інвалідів згідно з чинним законодавством, проходження медичних оглядів працівників, виконання заходів, наказів, розпоряджень з питань охорони праці, а також здійснює зв'язок з медичними закладами, науковими та іншими організаціями з питань охорони праці. Спеціалісти служби охорони праці мають право представляти роботодавця в державних та громадських установах під час розгляду питань охорони праці, безперешкодно відвідувати виробничі об'єкти, отримувати від посадових осіб необхідні відомості, документи і пояснення, перевіряти стан безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, вимагати відсторонення від роботи працівників, які не пройшли медичного огляду, інструктажу, навчання, перевірки знань з охорони праці, надсилати роботодавцю подання про притягнення до відповідальності працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці, порушувати клопотання про заохочення працівників, котрі беруть активну участь у підвищенні безпеки та поліпшенні умов праці.

Система управління охороною праці (СУОП) – це сукупність суб'єкта та об'єкта управління, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність з метою забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці. Охорона праці базується на законах та інших нормативно-правових актах, які є головним джерелом зовнішньої інформації, що надходить до СУОП [150].

Основні завдання управління охороною праці включають навчання працівників безпечним методам праці, забезпечення безпечності технологічних процесів, нормалізацію санітарно-гігієнічних умов праці, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, організацію лікувально-профілактичного обслуговування, професійний добір працівників з окремих

професій, удосконалення нормативної бази з питань охорони праці. Основні функції управління охороною праці включають опрацювання ефективної цілісної системи управління охороною праці, оперативно-методичне керівництво роботою з охорони праці, організацію забезпечення працівників правилами, стандартами, нормами, положеннями, інструкціями та іншими нормативними актами з охорони праці, паспортизацію цехів, дільниць, робочих місць щодо відповідності їх вимогам охорони праці, облік, аналіз нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, підготовку статистичних звітів, розробку перспективних та поточних планів роботи підприємства, організацію роботи методичного кабінету охорони праці, пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, допомогу комісії з питань охорони праці підприємства, забезпечення підвищення кваліфікації і перевірку знань посадових осіб з питань охорони праці.

Комісія з питань охорони праці підприємства може створюватися згідно із Законом України «Про охорону праці» (ст. 16) на будівельних підприємствах, в організаціях, господарствах з кількістю працюючих 50 і більше чоловік незалежно від форм власності та видів господарської діяльності. Комісія є постійно діючим консультативно-дорадчим органом трудового колективу та роботодавця або уповноваженого ним органу і створюється з метою залучення представників роботодавця та трудового колективу до співробітництва в галузі управління охороною праці на підприємстві, узгодженого вирішенні питань, що виникають у цій сфері. Рішення про доцільність створення комісії, її кількісний та персональний склад, строк повноважень приймається трудовим колективом на загальних зборах за поданням роботодавця, органу трудового колективу та профспілкового комітету.

До кола обов'язків роботодавця входить організація навчання, перевірка знань і проведення інструктажу з питань охорони праці для всіх працівників під час прийняття на роботу і в процесі роботи, в тому числі і у випадках переведення працівника на іншу роботу на тому ж підприємстві. Вперше у законодавчій практиці України власникові поставлено за обов'язок забезпечити навчання

працівників прийомам та методам надання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки за виникнення аварій. Порядок і види навчання, інструктажів, порядок перевірки знань з охорони праці всіх працівників встановлені «Типовим положенням про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці», затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 4 квітня 1994 р. № 30 [134, с. 10].

Наприклад, ОСОБА_6, відповідно до наказу керівника ТОВ «Дніпро-Гранула» ОСОБА_7 № 54-пр від 31.10.2017 призначений на посаду технічного директора. Так, 25.10.2018, помічник машиніста гранулятора ТОВ «Дніпро-Гранула» ОСОБА_8, приблизно о 19 год. 45 хв. прийшов на роботу. У той же день, приблизно о 21 год. 50 хв., під час загрузки сировиною (відходами поліетилену), одна з двох дробарок забилася та зупинилася. Після чого ОСОБА_8, вимкнувши забиту сировиною дробарку типу РW 004/2003 виробництва фірми «P.P.H.U KOLTEX sp.zo.o» (Польща) на електрощиті управління дробарками, відкрив кришку дробарки та почав руками звільняти ножі від сировини. Приблизно о 21 год. 56 хв. ОСОБА_8, знаходячись біля вищевказаної дробарки, лівою рукою взявся за сировину, щоб витягнути її, однак в цей час ножі дробарки прокрутилися і один з ножів вдарив ОСОБА_8 по пальцям лівої руки. Згідно висновку судово-медичної експертизи № 1000е від 02.04.2019 року ОСОБА_8 отримав тілесні ушкодження у вигляді: неповної травматичної ампутації 2-го, 3-го, 4-го та 5-го пальців лівої кисті з формуванням в посттравматичному періоді 2-палої лівої кисті - які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, що зумовили стійку втрату працездатності не менше ніж на одну третину/не менш 33%.

Отже, нехтуючи вимогами нормативно-правових актів, а також положень своєї посадової інструкції, а саме вимог п. 53 додатку I «Технічного регламенту безпеки машин», п. 3.4, п. 3.5 розділу IV «Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів», п. 3.20, п. 5.2, п. 5.3, п. 11.2 розділу VII «Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів», п. 1.7.152, п. 4.2.30, п. 5.3.9 «Правил улаштування електроустановок», ОСОБА_6 не

виконав своїх обов'язків по утриманню в належному технічному стані технологічного устаткування та безпечну його експлуатацію на товаристві ТОВ «Дніпро-Гранула», що сприяло створенню небезпечної виробничої ситуації та її негативним наслідкам, у вигляді отримання тяжких тілесних ушкоджень ОСОБА_8, тим самим вчинив злочин у сфері безпеки виробництва [197].

2) фізичних осіб, які використовують найману працю на підставі трудового договору (34 %). Важливим є питання відповідальності такого спеціального суб'єкта, як фізична особа, що використовує найману працю на умовах трудового договору. При дослідженні судової практики встановлено, що до кримінальної відповідальності притягувалися особи, які використовували найману працю за трудовим договором і жодного разу – за цивільно-правовим договором. На погляд Г. С. Крайника, лише у випадку укладання трудового договору фізична особа може нести кримінальну відповідальність у разі заподіяння працівнику чи стороннім виробництву особам шкоди, передбаченої ч. 1 або ч. 2 ст. 272 КК. Така особа бере на себе функції службової особи, зобов'язується забезпечити належні та безпечні умови праці [79].

Вид договору (цивільно-правовий чи трудовий), а також обов'язки, взяті його сторонами, як вбачається, має визначальне значення при кваліфікації за ст. 272 КК.

Наприклад, ст. 3 ЦК вказує, що однією з загальних засад цивільного законодавства є свобода договору [242]. Будь-які особи можуть укласти між собою не заборонені чинним законодавством нашої держави договори. Те саме стосується договорів про проведення окремих робіт з підвищеною небезпекою. КЗпП передбачає, що трудовий договір укладається між роботодавцем і працівником. Працівник зобов'язується виконати певну роботу (зокрема, з підвищеною небезпекою), а роботодавець – забезпечити безпечні умови праці (ст. 27 КЗпП) [69].

Щодо осіб, які залучають найману працю за цивільно-правовими договорами, вони не можуть вважатися суб'єктами досліджуваного злочину, оскільки не мають нормативних зобов'язань щодо забезпечення безпеки

відповідних осіб. Кримінальній відповідальності за ст. 272 КК України за наслідки, що виникають при виконанні робіт з підвищеною небезпекою через неналежне виконання цивільно-правових договорів, підлягають працівники, які виконували такі роботи, або фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, у яких ці особи працюють на підставі трудового договору, та які їх уповноважили на проведення робіт з підвищеною небезпекою. Наприклад, якщо під час ремонту даху за цивільно-правовим договором робітник, уповноважений фізичною особою-підприємцем, з якою у нього укладений трудовий договір, отримує тяжкі тілесні ушкодження, то кримінальній відповідальності підлягає фізична особа-підприємець. Однак, якщо такі роботи здійснюються за власною ініціативою робітника, який не уклав трудовий договір з фізичною особою-підприємцем, і він зазнає шкоди, передбаченої ч. 1 чи ч. 2 ст. 272 КК України, то кримінальній відповідальності ніхто не підлягає.

Причому зі службових осіб (136 осіб, 73%) службових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності було притягнуто до кримінальної відповідальності 19 (10 %), а службових осіб підприємств, установ чи організацій – 117 (63 %).

Наприклад, *ОСОБА_7*, будучи призначеним розпорядженням директора філії ВАТ «Павлоградвугілля» шахта «Ювілейна» №79/к від 05 липня 2005 року на посаду машиніста електровозу підземного на умовах договору та діючи у порушення вимог ст. 41 Гірничого закону України, пункту 1 глави 5 розділу IV, пункту 17 глави 1 розділу IV, пункту 13 глави 1 розділу VII Правил безпеки у вугільних шахтах, п.п.1.11, 3.13, 3.17 Інструкції №5 з охорони праці, безпечного виконання робіт і поведінки в шахті машиніста електровозу підземного, при відсутності на електровозі другої кабіни (сидіння) та пасажирської вагонетки, після посадки людей до кабіни електровозу не припинив роботу, не доповів ІТР дільниці чи гірничому (підземному) диспетчеру про порушення вимог нормативних актів з охорони праці, та, приблизно о 13.00 год., почав рух електровозу АМ-8Д, не виконавши вимог нормативних актів з охорони праці, що стосуються його професії, та своїми діями піддаючи небезпеці життя та здоров'я людей [196].

Нові працівники, які приєдналися до підприємства, після первинного інструктажу на робочому місці повинні пройти стажування під керівництвом досвідчених і кваліфікованих фахівців перед початком самостійної роботи. Це стажування триває від 2 до 15 змін або дублювання не менше 6 змін.

Працівники, чиї обов'язки пов'язані із забезпеченням безаварійної експлуатації важливих і складних потенційно небезпечних об'єктів або виконанням окремих небезпечних робіт (наприклад, на теплових та атомних електростанціях, гірничодобувних підприємствах та інших подібних об'єктах, де порушення технологічних режимів може загрожувати працівникам і навколишньому середовищу), повинні пройти дублювання з обов'язковими протиаварійними та протипожежними тренуваннями відповідно до плану ліквідації аварій перед початком самостійної роботи.

Допуск до стажування чи дублювання оформлюється розпорядженням по підприємству або структурному підрозділу, де вказується тривалість стажування та ім'я відповідального працівника. Перелік посад і професій, які потребують стажування, а також його тривалість визначаються керівником підприємства. Тривалість стажування залежить від попереднього досвіду та характеру роботи, а також від кваліфікації працівника. Керівник підприємства має право звільнити працівника від стажування, якщо він має стаж роботи за відповідною професією не менше трьох років або переводиться в інший цех, де характер роботи та тип обладнання не змінюються.

Стажування проводиться на робочих місцях за програмами, розробленими для конкретної професії, посади або робочого місця, які затверджуються керівником підприємства або структурного підрозділу. Під час стажування працівники повинні виконувати завдання, які за складністю, характером та вимогами безпеки відповідають їхнім функціональним обов'язкам.

3) рядових працівників (27 %), які безпосередньо виконують будівельні роботи, а також таких працівників (осіб, які постійно або тимчасово працюють на певному виробництві або знаходяться на його території у службових справах), які зобов'язані в силу специфіки своєї роботи суворо

дотримуватися спеціальних правил безпеки. Наприклад, відповідно до ст. 14 Закону України «Про охорону праці», ОСОБА_5 зобов'язаний: дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства; знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту. Так, 29.07.2017 року, приблизно о 18 годині 40 хвилин, ОСОБА_5, перебуваючи на робочому місці, а саме у приміщенні камери № 4 Складського господарства ПрАТ «Український бетон» керуючи електронавантажувачем YALE MR 14, виконував завдання по переміщенню будівельних матеріалів, що згідно з п.101 НПАОП 0.00- 4.12-2005 «Перелік робіт з підвищеною небезпекою» від 26.01.2005, затвердженого наказом Держпраці, відносяться до робіт підвищеної небезпеки. Піднявши вилами навантажувача піддон з бетоном, який стояв на такому ж піддоні, побачив, що до низу піддону причепився брикет, та почав потроху здавати назад. В цей момент з сторони спини ОСОБА_5 вийшов транспортувальник ОСОБА_7 та почав відчіпляти цей брикет. ОСОБА_5, не передбачаючи можливості настання небезпечних наслідків свого діяння (бездіяльності), хоча повинен був і міг їх передбачити, не зупинив вантажопідйомні операції, а саме переміщення піддона з бетоном, в зоні знаходження транспортувальника ОСОБА_7 та не повідомив відповідальну особу за безпечне виконання робіт про прилипання бетону до піддону, що стало загрозою для потерпілого ОСОБА_7, а також не дбав про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі переміщення піддону електронавантажувачем, внаслідок чого сталося падіння бетону з піднятих вил електронавантажувача на транспортувальника ОСОБА_7, який перебував поруч, чим останньому були заподіяні тілесні ушкодження, від яких 07.08.2017 року настала його смерть [199].

4) сторонні особи, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки при проведенні будівельних робіт (посадові особи організації, всі інші працівники, які

здійснюють будівельні роботи, інші особи ознайомлені з відповідними правилами безпеки при веденні таких видів робіт – екскурсанти, практиканти та ін.).

Отже, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, є особа, яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. Незважаючи на значні відмінності суб'єктів розглянутих злочинів у їх правовому статусі всі вони (службові особи, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, робітники і службовці, сторонні для виробництва особи) є спеціальними суб'єктами. Підставою для такого висновку слугує встановлений регулятивними нормами обов'язок цих осіб дотримувати правил безпеки виробництва [17, с. 53].

Законодавець, обмежуючи коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, звужує сферу застосування цієї кримінально-правової норми, оскільки виключає випадки вчинення даного кримінального правопорушення фізичною особою, що використовує найману працю, але не зареєстрована як підприємець. До суб'єктів цього злочину (окрім службових осіб підприємств, установ чи організацій) необхідно віднести будь-яку фізичну особу, що використовує найману працю з укладенням трудового договору.

Розглянемо характеристики, що визначають цих осіб як спеціальних суб'єктів. У загальному, характеристика особи злочинця повинна містити відомості про його: правовий статус, професійні обов'язки; стать, вік та досвід роботи за спеціальністю; ставлення до роботи, заохочення та стягнення; соціальну та професійну характеристику.

Проведене дослідження засвідчило, що порушники як правило, не мають вираженої антисоціальної спрямованості. Ці особи переважно вперше вчинили нетяжкий злочин у результаті випадкового збігу обставин та мають загальну позитивну характеристику. Найбільш схильні до порушень працівники молодого віку, а також особи, які мають великий стаж роботи. Аналіз розподілу нещасних випадків за загальним стажем роботи працівників засвідчив, що за абсолютною кількістю і частотою частіше за все травмуються працівники зі стажем більше 30 років, а за основною професією – до трьох років.

За результатами дослідження емпіричних матеріалів, О. В. Таран та М. Я. Панчишин встановили, що у 93 % випадків кримінальне правопорушення передбачене ст. 272 КК України було вчинено однією особою (керівник підприємства, особа, відповідальна за стан охорони праці, особа, яка зобов'язана була дотримуватися відповідних правил), у 91 % випадків це чоловіки, вік злочинців до 20 років, від 21 до 35 років – 26 %, від 36 до 50 – 48 %, та від 51 року – 24 %. Випадків вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці неповнолітніми у процесі дослідження виявлено не було (убачається, що це пов'язано з тим, що неповнолітні не можуть суб'єктами певних трудових відносин).

Найбільш типовими особами – порушниками правил безпеки є: – керівники робіт, інженерно-технічні працівники, які здійснюють організацію виробничого процесу, технічне, економічне й управлінське керівництво (за результатами проведеного узагальнення вони складають 44% від загальної кількості суб'єктів кримінального правопорушення).

Досвід роботи за спеціальністю (сумарно на різних підприємствах) складав до двох років – 47 %, до 5 років – 25 %, 6–10 років – 18 %, більше 10 років – 10 %. У 97 % випадків порушники мають позитивну професійну та соціальну характеристику, у 42 % мали спеціальну підготовку у сфері охорони праці. На момент вчинення кримінального правопорушення 35 % працювали на підприємствах державної форми власності, 45 % малих і середніх приватних підприємствах, 20 % у фізичної особи підприємця, яка використовує найману працю [222].

Отже, на підставі одержаних результатів, можна зробити висновок про те, що переважна кількість кримінальних правопорушень за ст. 272 КК України вчиняється чоловіками віком від 36 до 50 років, які позитивно характеризуються за місцем роботи і працюють переважно на малих і середніх підприємствах приватної форми власності.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України характеризується загалом необережною формою вини. Саме

порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою може бути умисним або необережним. Ставлення винного до настання наслідків - лише необережне. Мотив та мета для кваліфікації цього злочину значення не мають [139]. Таким чином, кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва характеризуються необережною формою вини у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. Об'єктивно обумовлено, що саме порушення вимог безпеки праці (у формі дії чи бездіяльності) може бути як усвідомленим, навіть цілеспрямованим, так і неусвідомленим. Свідомий і вольовий характер дій особи ще не дає підстав говорити про умисність цих дій в кримінально-правовому сенсі, оскільки КК України встановлює це поняття для узагальненої характеристики окремої форми вини в цілому. Однак, такий складний характер психічного ставлення суб'єкта до порушення цих вимог безпеки не змінює змісту необережності як єдиної форми вини, не перетворює її у «змішану» форму вини [7].

За результатами аналізу слідчої практики, ці кримінальні правопорушення частіше вчиняються через самовпевненість, коли особа усвідомлює невідповідність своєї поведінки вимогам та правилам, передбачає можливість настання негативних наслідків, але розраховує на їх запобігання в силу конкретних обставин, що зможуть, на її думку, протидіяти злочинному результату. На підтвердження, порушення нормативних вимог з охорони праці, зазначає Р. В. Вітюк, відносять до кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини, оскільки такі порушення можуть бути як навмисними, так і необережними, а ставлення до наслідків характеризується необережністю. Тобто, з точки зору суб'єктивної сторони, порушення вимог охорони праці може здійснюватися з умислом або необережністю, але щодо наслідків – виключно з необережністю. У цьому випадку, ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до наслідків є визначальним, оскільки загалом аналізований склад злочину є необережним. Тому, якщо стосовно наслідків суб'єкт діяв з умислом, то вчинене діяння слід кваліфікувати як злочин проти життя і здоров'я особи [33].

Такі обставини зумовлюються особою самого винного (сила, знання, досвід, майстерність тощо); діями інших осіб (розрахунок на їх своєчасну реакцію), обстановкою, у якій допускається порушення (відсутність сторонніх осіб, надійність механізмів), а також загальним станом безпеки виробництва на будівництві (тривала практика таких порушень).

При вчиненні кримінального правопорушення через недбалість злочинець, як правило не усвідомлює, але за належної уважності та передбачливості, зобов'язаний та має можливість усвідомлювати характер своїх дій (бездіяльності), які не відповідають вимогам та правилам. Наявність обов'язку особи передбачати можливість злочинного наслідку встановлюється виходячи з вимог безпечного проведення конкретного виду робіт, конкретних обов'язків особи, правил експлуатації виробничого обладнання тощо.

Наведемо типовий приклад злочинної недбалості. Так, *наприклад, 09 листопада 2021 року о 08:00 год. бригада будівельників під керівництвом ФОП ОСОБА_4, виконроба ОСОБА_3, в складі ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, виконували роботи по будівництву багатопверхового житлового будинку за адресою АДРЕСА_2. Близько 08:00 год. ОСОБА_3 дав усну вказівку ОСОБА_7 проводити будівельні роботи, які полягали в муруванні шахти ліфта на 11 поверсі 2 під їзду житлового будинку за адресою АДРЕСА_2. Встановлено, що на час проведення будівельних робіт на даній ділянці будівництва були частково відсутні панелі перекриття між 10 та 11 поверхами даного під їзду, окрім цього в місцях відсутності панелей ця ділянка не була обгородженою, при цьому висота поверху в місці встановлених плит перекриття становить 2 м 62 см.*

Відповідно до Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженого Наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15 (з0231-05) до робіт з підвищеною не безпекою відносяться роботи верхолазні та на висоті (п. 94). Окрім цього, згідно з п. 1.2 Інструкції з охорони праці № 19 при виконання робіт на висоті, затвердженої наказом ФОП ОСОБА_4 № 01/ОП від 01.07.2020, роботи на висоті слід відносити до категорії робіт з підвищеною небезпекою,

тому працівники повинні бути попередньо під розпис ознайомлені з Інструкцією з охорони праці при виконання робіт на висоті. Відповідно до Державних будівельних норм України охорона праці і промислова безпека у будівництві (ДБН А.3.2-2-2009) пункту 6.2.2 «Робочі місця і проходи до них, розташовані на висоті більше ніж 1,3 м і на відстані менше ніж 2,0 м від межі перепаду по висоті, повинні бути огорожені захисними огорожами, конструкції яких визначаються в ПВР.

Відповідно до Посадової інструкції з охорони праці виконроба (майстра) ОСОБА_3, затвердженої Наказом ФОП ОСОБА_4 №01/ОП від 01.07.2020, в його функції входить: виконроб несе відповідальність по забезпеченню безпечних умов праці на об'єктах, якими керує (п. 2.1); здійснює контроль за застосуванням згідно з призначенням технологічного оснащення, будівельних машин, енергетичних установок, транспортних засобів і засобів захисту працюючих (п. 2.2); забезпечує правильне складування деталей, конструкцій, безпечно ведення будівельних робіт (п. 2.4.3); організовує роботу з ПВР чи технологічними картами в установленому порядку та знайомить робітників з безпечними методами виконання робіт (п. 2.5.3); контролює виконання заходів з охорони праці на довіреній йому ділянці, доводить до відома керівництва про зриви термінів їх виконання (п. 2.13).

Окрім цього, наказом ФОП ОСОБА_4 № 4к від 04.11.2021 виконання обов'язків директора ОСОБА_4 та здійснення контролю за процесом будівництва по АДРЕСА_2 в період час з 05.11.2021 по 12.11.2021 покладено на виконроба ОСОБА_3.

Так, ОСОБА_3, діючи в порушення вимог пунктів 2.1, 2.2, 2.4.3, 2.5.3, 2.13 його посадової інструкції з охорони праці, пунктів 6.2.2, 12.1.3 Державних будівельних норм України Охорона праці і промислова безпека у будівництві (ДБН А.3.2-2-2009), пунктів 2.26, 2.27 проекту виконання робіт на об'єкті будівництва багатоквартирного житлового будинку за адресою АДРЕСА_2, допустив до роботи з підвищеною небезпекою муляра ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_3, жит. АДРЕСА_3, а саме до мурування шахти ліфта на 11

поверсі будинку і знаючи що останній здійснює такі роботи без дотримання правил техніки безпеки не вжив жодних заходів щодо припинення виконання таких робіт та належним чином не здійснював контролю за безпекою їх виконання.

ОСОБА_7, виконуючи доручене йому ОСОБА_3 завдання щодо мурування шахти ліфта на 11 поверсі багатоповерхового житлового будинку в ділянці будівництва, де, всупереч вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, були частково відсутні панелі перекриття між 10 та 11 поверхами даного під`їзду, окрім цього в місцях відсутності панелей ця ділянка не була обгородженою, перебуваючи біля свого безпосереднього місця праці, впав з висоти 11 поверху на 10 поверх. Як встановлено в ході проведення досудового розслідування, в момент падіння ОСОБА_7 не використовував жодні засоби індивідуального захисту, передбачені Інструкцією з охорони праці при виконанні робіт на висоті [206].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показує, що злочинні порушення найчастіше відбуваються через легковажність, коли винний порушує встановлені правила безпеки, усвідомлюючи їх значення, і передбачає можливість настання наслідків, але безпідставно розраховує на їх запобігання. Усвідомлене порушення спеціальних вимог та норм безпеки на будівництві може траплятися і через недбалість, коли особа не може передбачити наслідки. Специфіка кримінальних правопорушень, пов'язаних з виробничим травматизмом, полягає в тому, що ступінь суспільної небезпеки діяння при злочинній недбалості не завжди відповідає тяжкості наслідків. Це пов'язано не лише з неможливістю суб'єкта передбачити всі можливі наслідки, а й з тим, що недбалість часто супроводжується комплексом непередбачуваних обставин.

Можна цілком погодитися з таким висновком - усвідомлення суспільно небезпечного характеру порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є інтелектуальною характеристикою не лише умислу, але й злочинної самовпевненості як виду необережної форми вини. Особа, що діє самовпевнено, усвідомлює небезпеку можливих наслідків і саме

тому намагається відвернути ці наслідки. Відповідно, при самовпевненості винуватий усвідомлює потенційну суспільну небезпеку своєї дії чи бездіяльності, оскільки передбачення небезпеки настання наслідків можливе лише при розумінні небезпеки діяння.

Можливість передбачення особою настання шкідливого наслідку може бути зумовлена як його особистісними характеристиками (освіта, досвід, компетентність, стан здоров'я і т. ін.), так і конкретною обстановкою, в якій проводились конкретні дії і були допущені порушення.

Деякі науковці обґрунтовують необхідність запровадження кримінальної відповідальності для інших працівників у випадках, коли вони допускають порушення вимог законодавства щодо охорони праці, розглядаючи це в контексті кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва [215, с. 521]. На підтвердження, більшість працівників вважають, що у випадку недотримання вимог техніки безпеки слід покарати як безпосередніх, так і непрямих винуватців, включаючи їхніх керівників або тих, хто своїми вимогами сприяв порушенню відповідних норм і правил. Пропозиції інженерів з техніки безпеки полягають у наступному: покращити навчання та виховання працівників, зосереджуючи увагу на покаранні постраждалих за недотримання вимог техніки безпеки (80%), а також на відповідальності начальника цеху та майстра (20%). Начальники цехів також пропонують карати безпосереднього порушника безпеки праці незалежно від причин порушення, а також майстра [156].

Адже дійсно, ефективна трудова та виробнича діяльність можлива лише за умови злагодженої роботи всього колективу, коли як керівники, так і інші працівники усвідомлюють свою відповідальність у забезпеченні дотримання вимог з охорони праці та виконують встановлені норми..

Що стосується *мотивів* вчинення порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві, то особи, які їх вчинили переважно належать до випадкового типу злочинців і не мають чітко вираженої антисоціальної спрямованості, водночас, необережне ставлення до наслідків, яке зустрічається у значній кількості випадків, убачається, певною асоціальною установкою суб'єктів такого виду кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 2

1. Інститут кримінально-правового захисту безпеки праці є складним і багатогранним явищем. Його складність зумовлена не лише використанням у виробничих процесах джерел підвищеної небезпеки, але також соціально-економічними особливостями правових відносин, що регулюються нормами права і стосуються застосування людиною своїх здібностей до праці. На нашу думку, ці особливості є визначальними для необхідності дослідження проблематики кримінально-правового забезпечення дотримання норм з охорони праці. Правильне визначення складу кримінального правопорушення дійсно пов'язане з вирішенням багатьох проблемних питань щодо застосування кримінальної відповідальності та призначення покарання.

2. Безпека виробництва – це технічний стан, що зводить до мінімуму ризик негативного впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів на людей, майно та навколишнє середовище. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є узагальнюючою нормою в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. Вона охоплює різні види виробничої діяльності, у тому числі й будівництво будь-яких організаційно-правових форм і категорій власників.

3. Під кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва потрібно розуміти суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на врегульовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами суспільні відносини щодо гарантування безпеки виробництва в різних його сферах, створюючи загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи заподіюючи шкоду здоров'ю потерпілих. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва є суспільні відносини, що забезпечують таку безпеку. Аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, дав підстави виокремити видовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують підвищений рівень безпеки виробництва.

3. Основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час

виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності виконання робіт з підвищеною небезпекою в галузі зведення нового об'єкта, реконструкції, розширення, добудови, реставрації та ремонту об'єктів, виконання монтажних робіт. Відповідальність за таке кримінальне правопорушення настає незалежно від: а) форми власності будівельного підприємства, на якому виконуються роботи з підвищеною небезпекою й не має значення, виконуються такі роботи на законному чи незаконному будівництві; б) передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види будівельних робіт, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування.

Додатковим безпосереднім об'єктом в такому кримінальному протиправному діянні є суспільні відносини, що забезпечують життя та здоров'я людини, а додатковими факультативними – суспільні відносини, що забезпечують безпеку власності, екологічну безпеку, а також нормативно визначений порядок роботи підприємства, установи, організації чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності в галузі будівництва.

Потерпілими внаслідок цих злочинних діянь можуть бути як учасники виробничого процесу, так і інші особи, які не мають до нього відношення.

4. Незважаючи на велику кількість можливих способів вчинення порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві здійснена систематизація основних з них, зокрема: 1) незабезпечення безпечних та нешкідливих умов праці, включаючи неналежну організацію робочого місця та відсутність засобів індивідуального захисту для працівників (58% кримінальних проваджень); 2) незабезпечення безпеки технологічних будівельних технічних процесів (15%); 3) незабезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту (22 %); 4) недостатній контроль за безпечним виконанням робіт (9%); 5) порушення норм і правил при виконанні будівельних робіт (11%); 6) відсутність систематичного інструктажу та навчання працівників з питань охорони праці на будівництві (15%).

5. Відповідно до ч. 1 ст. 272 КК України, діяння, яке призводить до таких наслідків як створення загрози загибелі людей або інших тяжких наслідків є кримінально караним. Таке створення загрози загибелі людей повинне бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному будівельному процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з необхідністю можуть настати передбачені законом наслідки у вигляді заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей, а не лише можливість їх настання.

6. У більшості випадків порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві встановлення причинного зв'язку між злочинним порушенням і шкідливими наслідками не викликає складнощів, оскільки такий зв'язок є очевидним.

7. Обстановка порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є складною системою, що включає не лише безпосередні фізичні умови, в яких сталася подія, але й ширший спектр явищ на конкретному об'єкті (вид діяльності, форму власності будівельної компанії, загальний стан охорони праці, нормативно-правову базу сфери будівництва, стан дисципліни тощо). Обставиною порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є насамперед місце виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та умови, визначені процесом будівництва, а також стан дотримання вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів, у тому числі щодо охорони праці та правил безпеки у яких діють суб'єкти будівництва.

8. Суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є спеціальний. У відповідності до ст. 272 КК України – це особи, на яких покладено обов'язок забезпечувати додержання правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою.

Загалом, до суб'єктів порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві варто віднести:

1) посадових осіб будівельних підприємств, установ та організацій (39 %):
а) на яких офіційно покладено обов'язки щодо забезпечення безпечного виконання будівельних робіт; б) відповідальних за безпеку робіт;

2) фізичних осіб, які використовують найману працю на підставі трудового договору (34 %);

3) рядових працівників (27 %), які безпосередньо виконують будівельні роботи, а також таких працівників (осіб, які постійно або тимчасово працюють на певному виробництві або знаходяться на його території у службових справах), які зобов'язані в силу специфіки своєї роботи суворо дотримуватися спеціальних правил безпеки;

4) сторонні особи, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки при проведенні будівельних робіт (посадові особи організації, всі інші працівники, які здійснюють будівельні роботи, інші особи ознайомлені з відповідними правилами безпеки при веденні таких видів робіт – екскурсанти, практиканти та ін.).

На підприємствах, організаціях будівельної галузі створюються спеціальні підрозділи нагляду за охороною працею й (або) призначаються відповідальні особи, які наділені службовими повноваженнями.

9.3 огляду на сьогоднішній день, визнано перспективним встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб й доповнити ст. 96-3 КК України, встановлення для них специфічних видів покарань, а також критеріїв співвідношення із кримінальною відповідальністю фізичних осіб. Однак, запропонованих підстав для впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в контексті предмету дослідження недостатньо. Одна з головних причин цього прихована в сутності юридичної особи – будівельної організації (підприємства), яка є особливою цивільно-правовою формою реалізації прав своїх засновників (фізичних осіб). Саме вони формують волю останньої, а тому постає питання щодо можливості існування такої складової суб'єктивної сторони, як «психічне ставлення» юридичної особи до вчиненого саме кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України та його наслідків. У зв'язку з цим юридичну особу у сфері будівництва не можна

розглядати як суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

10. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві може бути вчинене зі змішаною формою вини або виключно з необережності. У разі вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України зі змішаною формою вини психічне ставлення особи до діяння може проявлятися у формі прямого умислу або злочинної недбалості. У разі, якщо суб'єкт порушує відповідні правила безпеки з прямим умислом, то ставлення до наслідків може бути лише у формі злочинної самовпевненості; якщо ж психічне ставлення до діяння виражене у формі злочинної недбалості, то і ставлення до наслідків також може бути лише недбалим. У таких випадках характерною є виключно необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості. Загалом, суб'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві характеризується необережною формою вини.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ НА БУДІВНИЦТВІ

3.1. Особливості кваліфікації порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та відмежування від інших кримінальних правопорушень

Кримінальна відповідальність посідає ключове місце у системі протидії злочинності, виступаючи одним із базових інститутів кримінального права та забезпечуючи реалізацію охоронних правовідносин, що виникають у разі посягання на суспільні блага. Як відзначає О. О. Дудоров, суть кримінальної відповідальності полягає у встановленні державою обов'язку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, зазнати передбачених законом обмежень майнового, особистого чи іншого характеру з метою відновлення порушеної соціальної рівноваги, забезпечення загальної та спеціальної превенції, а також підтримання авторитету правопорядку [46]. Вчинення кримінального правопорушення завжди спричиняє заподіяння або створення реальної загрози заподіяння шкоди життю, здоров'ю, безпеці, майновим інтересам чи іншим охоронюваним законом цінностям, що обумовлює обов'язок держави застосувати комплекс відповідних правових, соціальних та організаційних механізмів реагування. Найбільш суворим із них традиційно визнається кримінально-правовий, який реалізується через інститут кримінальної відповідальності та застосування передбачених кримінальним законом заходів примусу.

Забезпечення належної реалізації кримінально-правового впливу неможливе без чіткої нормативної регламентації суспільно небезпечних діянь, визначення меж правомірної та неправомірної поведінки, а також встановлення

критеріїв, за допомогою яких правозастосовні органи ідентифікують правопорушення та визначають його юридичну природу. У цьому контексті важливе місце займає кримінальне законодавство, яке систематизує правила поведінки у сфері охорони суспільних відносин, у тому числі пов'язаних із забезпеченням безпеки праці та виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві.

Кваліфікація кримінальних правопорушень є центральним і визначальним елементом будь-якого кримінального провадження, оскільки саме вона забезпечує можливість встановити юридичну оцінку фактичних обставин події, ідентифікувати суспільно небезпечне діяння, визначити його видову належність, а відтак – вирішити питання про наявність складу кримінального правопорушення, особу винного, межі та характер можливої кримінальної відповідальності.

У доктрині кримінального права та у слідчо-судовій практиці проблематика кваліфікації посідає провідне місце, оскільки правильна юридична оцінка вчиненого особою діяння чи її посткримінальної поведінки є ключовою передумовою забезпечення законності у сфері правосуддя. Помилка при кваліфікації спричиняє як необґрунтоване засудження, так і безпідставне виправдання особи, а також застосування кримінально-правової норми, що не охоплює всіх необхідних ознак вчиненого діяння чи поведінки після його вчинення. Як вірно відзначає М. І. Панов, від правильності кваліфікації безпосередньо залежить законність і обґрунтованість прийнятих процесуальних рішень, індивідуалізація покарання, дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, а також ефективність протидії конкретним формам злочинної поведінки [154].

Наукове осмислення категорії «кваліфікація кримінальних правопорушень» у вітчизняній юридичній доктрині сформувалося переважно у повоєнний період як установлення відповідності фактичних ознак конкретного діяння тим ознакам, що передбачені у диспозиції певної норми кримінального закону. Надалі це визначення стало основою для розвитку сучасних концепцій

кваліфікації, у межах яких вона трактується як інтелектуально-правовий процес співвіднесення факту з нормою, встановлення юридичної тотожності між вчиненим діянням та складом кримінального правопорушення, а також як специфічна сфера професійної діяльності слідчих, прокурорів і суддів, спрямована на правильне застосування кримінально-правових норм [189, с. 138].

У сучасній науковій літературі сформовано низку дефініцій «кваліфікація злочинів/кримінальних правопорушень» або «кримінально-правова кваліфікація». Зокрема, під кваліфікацією розуміють встановлення відповідності фактичних обставин конкретного діяння ознакам кримінального правопорушення, передбаченим законом [93]; підшукування та застосування відповідної кримінально-правової норми до інкримінованого діяння [83]; встановлення та юридичне фіксування тотожності між фактичними ознаками події і складом кримінального правопорушення [101]; процес формування юридичної оцінки діяння, що набуває правового оформлення й зумовлює наслідки [149]; правозастосовну діяльність, спрямовану на індивідуалізацію кримінально-правового регулювання у конкретній ситуації [144] тощо. Попри різноманіття формулювань, частина авторів пропонує власні оригінальні підходи, інші – модифікують уже існуючі наукові визначення.

Узагальнення наведених позицій дає підстави вважати, що термін «кваліфікація» охоплює два взаємопов'язані аспекти: процесуальний – діяльність уповноважених суб'єктів щодо встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) між фактичними ознаками діяння та юридичними ознаками, визначеними кримінальним законом; та результативний – юридичне закріплення цієї відповідності шляхом визначення кримінально-правової норми (статті чи частини статті КК України), що підлягає застосуванню.

У загальному вигляді, наголошує В. І. Антипов, кваліфікація кримінального правопорушення означає встановлення повної відповідності між фактичними ознаками вчиненого діяння та ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого однією чи кількома нормами КК України, що дозволяє визначити, яке саме кримінальне правопорушення вчинено і якими

нормами воно регламентоване [1, с. 15]. Разом з тим кваліфікація стосується не лише власне кримінально протиправних діянь. Вона застосовується також щодо діянь, формально передбачених КК України, але таких, що не є кримінальними протиправними (наприклад, у разі малозначності або за наявності обставин, що виключають кримінальну протиправність), а також при оцінці посткримінальної поведінки особи.

Продовжуючи, Т. Б. Ніколаєнко, В. А. Омельчук стверджують, що під час кваліфікації досліджуються два самостійні об'єкти – конкретне кримінальне правопорушення як явище матеріальної дійсності та кримінально-правова норма як елемент правової надбудови – і між ними встановлюється відповідність, стала одним із ключових здобутків кримінально-правової науки та на сьогодні визнається загальноприйнятим підходом [144, с. 12].

У подальшому наука визначила такі об'єкти як фактичну та юридичну підстави кваліфікації, які повинні бути досліджені максимально повно та зіставлені для встановлення їхньої повної відповідності. Таке дослідження потребує використання знань практично з усіх галузей права (кримінального, кримінального процесу, криміналістики, криминології, господарського, фінансового, податкового права тощо), а також даних спеціальних наук – технічних, медичних, психіатричних, психологічних та ін. Наприклад, при кваліфікації правопорушень у сфері приватизації істотне значення мають положення господарського законодавства, без яких правильна кримінально-правова оцінка є неможливою.

Кваліфікація кримінального правопорушення, кваліфікація діяння, що не є кримінально протиправним, а також кваліфікація посткримінальної поведінки охоплюються ширшим родовим поняттям «кримінально-правова кваліфікація» та співвідносяться з ним як видове і родове. Такий підхід підтримується не всіма дослідниками. Так, В. О. Навроцький вважає, що кримінально-правова кваліфікація є явищем вищого порядку, оскільки включає оцінку не лише суспільно небезпечних діянь, що містять склад кримінального правопорушення, а й інших – зокрема діянь неосудних осіб, поведінки при необхідній обороні чи

затриманні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або за інших обставин, що виключають кримінальну протиправність [136, с. 6–12]. У свою чергу, М. Й. Коржанський дещо по-іншому трактує поняття кваліфікації, визначаючи її як «кримінально-правову оцінку вчиненого діяння, вибір і застосування до нього тієї кримінально-правової норми, яка найповніше описує його ознаки» [75, с. 24]. Проте такі відмінності не є принциповими, оскільки знову ж таки йдеться про дослідження фактичної та юридичної підстав кваліфікації та встановлення відповідності між ними.

Натомість М. І. Панов критично оцінює таке розширене тлумачення, виходячи з того, що предметом кримінального права є саме кримінальне правопорушення та встановлені за нього заходи кримінально-правового впливу. Відповідно, до об'єкта кваліфікації слід відносити лише ті суспільно небезпечні діяння, які кримінальний закон визнає кримінальними правопорушеннями. Інші діяння – неосудних, осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, а також поведінку, що є правомірною у зв'язку з наявністю обставин, що виключають кримінальну протиправність, – не можуть розглядатися як об'єкти кримінально-правової кваліфікації у вузькому значенні. Йдеться, радше, про розмежування кримінальних правопорушень і схожих із ними діянь, які, однак, є правомірними, тому кримінально-правову кваліфікацію доцільно тлумачити як оцінку лише тих суспільно небезпечних діянь, які кримінальним законом визначені як кримінальні правопорушення [65, с. 23].

Подальшого розвитку наукове розуміння кваліфікації набуло в працях І. О. Зінченка [61], В. В. Кузнецова та А. В. Савченка [116], О. В. Уса [233], які розглядають кваліфікацію не лише як процес установлення точної відповідності між ознаками діяння та ознаками складу злочину, передбаченого кримінальним законом, а й як процедуру юридичного закріплення встановленої відповідності

На думку В. В. Антипова та В. І. Антипова, кримінально-правова кваліфікація є ширшим поняттям, оскільки охоплює як констатацію наявності складу кримінального правопорушення, так і висновок про його відсутність у конкретних діях чи бездіяльності особи [1, с. 6]. Включення до дефініції

кваліфікації елемента «юридичне закріплення» видається обґрунтованим, адже обов'язковий характер має саме офіційна кваліфікація, яка набуває юридичної сили лише після її фіксації у процесуальному акті. Уявити обов'язковість кваліфікації без її належного документального оформлення фактично неможливо.

Таким чином, під кваліфікацією слід розуміти встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом. Кваліфікація є інтелектуально-логічним процесом, що здійснюється за правилами формальної логіки із застосуванням дедукції й індукції, аналізу й синтезу, руху від абстрактного до конкретного.

Правова оцінка діяння, що не є кримінально караним, полягає у встановленні його кримінально значимих ознак, визначенні кримінально-правової норми, яка підлягає застосуванню, та з'ясуванні відповідності (тотожності, ідентичності) ознак фактично вчиненого діяння ознакам поведінки, що не має кримінально-правового характеру, але передбачена відповідною нормою кримінального закону. Кваліфікація посткримінальної поведінки – це кримінально-правова оцінка дій (бездіяльності) особи після вчинення кримінального правопорушення шляхом установлення їхніх кримінально значимих ознак, визначення норми, що регламентує таку поведінку, та встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак фактичної поведінки вимогам відповідної кримінально-правової норми [233, с. 14].

Кожне кримінальне правопорушення містить численні ознаки, проте при кваліфікації враховуються лише юридично значущі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що формують склад конкретного діяння. Якщо їх сукупність відповідає передбаченій законом сукупності ознак, це свідчить про наявність у поведінці особи складу певного кримінального правопорушення; відсутність хоча б однієї істотної ознаки свідчить про відсутність відповідного складу в цілому.

Кваліфікація як інтелектуальний процес полягає у послідовному встановленні відповідності всіх ознак конкретного суспільно небезпечного

діяння ознакам складу кримінального правопорушення, закріпленого в законі. Вона здійснюється поетапно, на кожному етапі забезпечуючи пізнання релевантних обставин провадження та їх відображення у відповідних процесуальних документах – постановах слідчого і прокурора, ухвалах та вироках суду.

У теорії кримінального права сформульовано низку правил, що використовувалися при кваліфікації кримінальних правопорушень [128]. Вони застосовувалися і щодо кваліфікації ухилення від оподаткування, зокрема при вирішенні питань конкуренції кримінально-правових норм, множинності кримінальних правопорушень, попередньої злочинної діяльності та співучасті.

Проте після прийняття й набрання чинності КК України 2001 року [97], який запровадив низку концептуальних новацій, окремі положення теорії кваліфікації потребують перегляду та узгодження з чинним кримінальним законодавством. Зокрема, законодавче закріплення класифікації кримінальних правопорушень залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, визначеного санкціями кримінально-правових норм, унеможливило застосування низки традиційних правил кваліфікації, що були притаманні кримінальному праву попередньої доби.

З огляду на підвищену суспільну небезпеку порушень правил безпеки під час виконання робіт на будівництві, складність будівельних процесів, технічну специфіку будівельного виробництва та значні ризики для життя й здоров'я людей, питання правильної правової кваліфікації таких діянь набуває особливої актуальності. Ба більше, у правозастосовній практиці нерідко виникають складності з відмежуванням відповідних правопорушень від інших кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, у сфері службової діяльності або правопорушень, пов'язаних із неналежним виконанням професійних чи технічних обов'язків, що зумовлює потребу у ґрунтовному теоретичному аналізі ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, встановленні його меж, а також у розробці критеріїв відмежування його від суміжних складів.

Відповідно до ч. 1 ст. 271 КК України встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого. Водночас, у ч. 2 ст. 272 КК України, кваліфікованими видами таких кримінальних протиправних діянь є: 1) загибель людей; 2) інших тяжких наслідків [97].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, вироків судів та узагальнень правоохоронних органів дає підстави стверджувати, що правозастосовна практика щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою характеризується високою складністю та наявністю значної кількості помилок. До типових помилок слід віднести:

1. *Невірне встановлення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.* У ст. 272 КК України передбачено спеціального суб'єкта – особу, яка зобов'язана забезпечувати або дотримуватися правил безпеки. На практиці часті випадки, коли: повідомлення про підозру пред'являється робітникам, які фактично не мали організаційно-розпорядчих або контролюючих функцій; не визначено реального кола відповідальних осіб (наприклад, підрядник, субпідрядник, інженер-технічний нагляд, виконавець робіт, майстер дільниці, керівник будівництва). Як наслідок – кримінальна відповідальність може бути покладена не на ту особу, яка реально порушила нормативні вимоги.

Наприклад. Під час виконання демонтажних робіт працівник ОСОБА_4, перебуваючи на поверхні каркаса навісу прирейкового складу на висоті 4,86 м, розташованого на території АТ «Фармак» за адресою: м. Київ, вул. Чорноморська, 4, працював без застосування передбачених нормативами засобів індивідуального захисту. Виконуючи роботи з демонтажу покрівельного покриття, він утратив рівновагу та падінням з висоти впав на асфальтове покриття. Унаслідок цього потерпілий отримав тілесні ушкодження

середнього ступеня тяжкості, а також тяжке тілесне ушкодження, що згідно з висновком судово-медичної експертизи становить тяжкі наслідки.

Встановлено, що 07.06.2023 ОСОБА_5, перебуваючи на посаді виконавця робіт ТОВ «Будівельна компанія «ФАРМКОМПЛЕКТ», діючи необережно, не бажав і не передбачав настання суспільно небезпечних наслідків, хоча відповідно до займаної посади був зобов'язаний і мав об'єктивну можливість передбачити їх настання при допуску працівника до виконання робіт з підвищеною небезпекою... Посадова особа не забезпечила виконання базових вимог охорони праці, а саме: допустила працівника до робіт з підвищеною небезпекою без проведення спеціального навчання, інструктажу та перевірки знань з охорони праці, а також без оформлення необхідних документів (наряду-допуску, наказу, розпорядження); не запобігла потраплянню працівника на неміцну поверхню, непридатну для безпечного виконання робіт; допустила до виконання робіт на висоті особу, яка не пройшла спеціальне навчання та перевірку знань згідно з Типовим положенням; залучила до підготовки робочих місць працівників, які не мали права виконання робіт на висоті; допустила проведення робіт із порушенням технологічної послідовності та без дотримання вимог охорони праці; не провела інструктаж з охорони праці на робочому місці; не забезпечила використання необхідних засобів індивідуального захисту та технологічної оснастки; не здійснила належного контролю за дотриманням працівниками вимог охорони праці; не забезпечила належної виробничої та трудової дисципліни [211].

Таким чином, необережні та недбалі дії ОСОБА_5, який як посадова особа підприємства був зобов'язаний забезпечувати дотримання правил техніки безпеки та нормативних вимог охорони праці при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, призвели до настання тяжких наслідків – отримання ОСОБА_4 важкого та середнього ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Отже, ОСОБА_5 своїми діями вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 272 КК України, а саме порушення правил безпеки під час виконання робіт з

підвищеною небезпекою особою, яка була зобов'язана їх дотримувати, що спричинило тяжкі наслідки.

Такий приклад демонструє правильне визначення спеціального суб'єкта (особа з організаційно-розпорядчими функціями) і застосування ч. 2 ст. 272 КК України.

2. Ототожнення порушень техніки безпеки з недоліками організації будівництва. У практиці правоохоронних органів іноді трапляються випадки, коли за ст. 272 КК України кваліфікуються діяння, які по суті становлять: порушення технології будівництва; використання дефектних матеріалів; організаційні недоліки, що не пов'язані саме із забезпеченням безпеки. Виходячи з цього, не кожна аварія чи нещасний випадок є наслідком порушення правил безпеки в розумінні ст. 272 КК України – необхідно чітко відмежовувати такі ситуації від цивільно-правових або господарсько-правових деліктів.

Наприклад. Обвинувачений ОСОБА_3, не пройшовши навчання та перевірку знань з охорони праці відповідно до ст. 18 Закону України «Про охорону праці» та не маючи передбачених законом дозвільних документів (зокрема дозволу Держпраці на виконання робіт підвищеної небезпеки та декларації відповідності матеріально-технічної бази вимогам пожежної безпеки), упродовж серпня 2017 року самовільно виконував функції оператора газозаправного пункту на АГЗП АЗС «Бренд Оіл» ТОВ «МК Ойл Трейд», розташованої в Одеській області.

Діючи умисно і всупереч вимогам спеціальних нормативних актів, він незаконно здійснював заправку побутових газових балонів та автотранспортних засобів скрапленням газом, що є діяльністю з підвищеною небезпекою і вимагає спеціального дозволу. Сукупність зазначених порушень створила реальну загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, що відповідає критеріям, визначеним у п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12.06.2009. 16.03.2019 року, продовжуючи порушувати правила безпеки, ОСОБА_3 заправив побутові балони газом громадянам ОСОБА_6 та ОСОБА_7, діючи при цьому з злочинною необережністю, оскільки

був зобов'язаний та мав можливість дотримуватися правил охорони праці, але не вжив необхідних заходів.

Своїми діями ОСОБА_3 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 272 КК України – порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, що створило загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. 15.05.2019 року між ОСОБА_3 та прокурором була укладена угода про визнання винуватості, відповідно до якої він визнав свою вину. Сторони погодилися на призначення покарання у вигляді штрафу в розмірі 1700 грн без застосування додаткових обмежень [204].

У цій справі чітко простежується, що акцент зроблено саме на правилах безпеки, а не лише на недоліках технології чи матеріалів.

3. Відсутність встановлення причинного зв'язку. Наявність факту порушення правил безпеки, але не доведено, що саме це порушення спричинило тяжкі наслідки. При цьому часто аварії чи нещасні випадки мають сукупний характер, що вимагає комплексної експертної оцінки.

Наприклад. Суд відмовив у доведенні причинного зв'язку між виявленими порушеннями і наслідками у вигляді загрози загибелі людини та виправдав обвинуваченого [208]. Зокрема, органом досудового розслідування встановлено, що ОСОБА_5, зареєстрований як фізична особа-підприємець та здійснюючи діяльність у сфері виробництва виробів з деревини, уклав у 2011 р. трудові договори з ОСОБА_7, ОСОБА_8 та ОСОБА_9. Разом із зазначеними працівниками він здійснював обслуговування деревообробних верстатів, що відповідно до п. 115 Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці № 15 від 26.01.2005, належать до робіт з підвищеною небезпекою. У період з 03.06.2011 по 01.09.2016 ОСОБА_5 допустив системні порушення законодавства про охорону праці, зокрема: не призначив відповідальну особу з охорони праці та сам не пройшов чергового навчання з охорони праці (порушення ст. 13, 15 Закону України «Про охорону праці»); надав працівникам інструкції з охорони праці, не зареєстровані у встановленому порядку (порушення п. 5.1 ДНАОП 0.00-4.15-98); не проводив із працівниками

періодичних інструктажів з охорони праці та пожежної безпеки (порушення п. 3.1 НПАОП (Нормативно-правові акти з охорони праці) 20.0-1.02-05); не забезпечив проведення спеціального навчання для працівників, що виконують роботи з підвищеною небезпекою (порушення п. 3.14 НПАОП 0.00-4.12-05); не облаштував територію цеху дорогами з твердим покриттям та не забезпечив проведення періодичного огляду будівлі (порушення п. 2.1.6, 2.1.21 НПАОП 20.0-1.02-05); не обладнав приміщення вентиляцією та системою опалення, не забезпечив огороження небезпечних зон і не надав паспорти на деревообробне обладнання (порушення п. 2.3.1, 3.2.1, 3.1.2 НПАОП 20.0-1.02-05); не усунув захаращення робочих місць пиломатеріалами та відходами; ввів в експлуатацію низку деревообробних верстатів без огорожень, розклинювальних ножів та без відповідних засобів безпеки (порушення п. 6.3.12, 6.3.14, 6.3.28 НПАОП 20.0-1.02-05); не призначив відповідальну особу за безпечний стан електрообладнання та не надав акти опосвідчення електроустановок (порушення ПБЕЕС ДНАОП 0.00-1.21-98); не забезпечив цех аптечкою першої медичної допомоги (порушення п. 2.1.39 НПАОП 20.0-1.02-05) [208].

Перераховані порушення, як у сукупності, так і окремо, створили реальну загрозу загибелі працівників або настання інших тяжких наслідків, оскільки пов'язані з введенням в експлуатацію джерел підвищеної небезпеки, що не відповідали вимогам нормативно-правових актів з охорони праці.

Оцінивши в сукупності вказані обставини та докази, які покладені в основу обвинувачення, Суд визнає, що виявлені у деревообробному цеху ФОП ОСОБА_5 в АДРЕСА_1, недоліки устаткування та ряд порушень нормативно-правових актів з охорони праці під час виконання робіт з підвищеною небезпекою мали місце внаслідок неналежного виконання обвинуваченим обов'язків, пов'язаних з забезпеченням дотримання вимог правил безпеки, однак за відсутності наслідків у вигляді створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків та відповідно причинного зв'язку виявлених порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві і наслідками у вигляді загрози загибелі людей чи настання інших

тяжких наслідків – останній не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Тобто Судом встановлено, що відсутня така обов'язкова ознака об'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення, як наслідки у вигляді створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків при виконанні робіт у деревообробному цеху ФОП ОСОБА_5.

Такий приклад ілюструє, що без достатніх доказів причинно-наслідкового зв'язку неможливо обґрунтувати кваліфікацію за ст. 272 КК України.

4. *Невірне визначення форми вини.* За ст. 272 КК України передбачена необережна форма вини. Однак на практиці трапляється, що досудове слідство «штучно» конструює умисел, щоб інкримінувати тяжчі злочини або навпаки – необґрунтовано визнають необережність там, де поведінка суб'єкта мала ознаки свідомого ігнорування вимог безпеки. Важливо чітко розмежовувати: умисел, необережність, і правова оцінка має ґрунтуватися на фактичних обставинах.

Наприклад. Вироком Димитровського міського суду Донецької області від 28 листопада 2019 року ОСОБА_2 було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 272 КК України. Йому призначено покарання у виді трьох років позбавлення волі з додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій у сфері охорони праці та виконання робіт з підвищеною небезпекою, строком на два роки. На підставі ст. 75, 76 КК України ОСОБА_2 звільнено від відбування основного покарання з випробуванням, встановлено іспитовий строк тривалістю два роки та покладено обов'язки: періодично з'являтися до уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти про зміну місця проживання чи роботи, а також не виїжджати за межі України без його дозволу. Аналогічним вироком ОСОБА_3 також визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 272 КК України, та призначено покарання у вигляді трьох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати відповідні посади строком на два роки. На підставі ст. 75, 76 КК України його звільнено від відбування покарання з випробуванням, встановлено іспитовий строк тривалістю два роки та

визначено аналогічні обов'язки щодо поведінки у період іспиту. Щодо ОСОБА_1, суд дійшов висновку про відсутність у його діях складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 272 КК України, у зв'язку з чим його було виправдано [198]. У цьому рішенні міститься чіткий опис саме необережної форми вини та підстав її визнання.

Вирок щодо ОСОБА_2 та ОСОБА_3 ґрунтується на тому, що вони: виконували організаційно-розпорядчі та контролюючі функції, мали повноваження щодо інструктажу, допуску працівників та забезпечення засобів захисту, зобов'язані були забезпечувати дотримання встановлених вимог охорони праці. Саме їхній обов'язок діяти та забезпечити безпечні умови праці став ключовим для визнання їх спеціальними суб'єктами злочину.

За змістом ч. 2 ст. 272 КК України кримінальне правопорушення є необережним, тобто характеризується: самовпевненістю (особа передбачала можливість настання тяжких наслідків, але легковажно розраховувала їх уникнути), або недбалістю (особа могла і повинна була передбачити наслідки, але не передбачила).

У проаналізованій справі суд установив, що ОСОБА_2 та ОСОБА_3 діяли злочинною недбалістю, оскільки: вони фактично допустили до виконання небезпечних робіт працівників без належного контролю, інструктажу чи засобів захисту; не забезпечили технічних та організаційних умов безпеки; мали об'єктивну можливість передбачити настання тяжких наслідків, що є ключовим для встановлення недбалості. Таким чином, наявність необережної форми вини узгоджується з законодавчою конструкцією складу злочину.

Кваліфікація за ч. 2 ст. 272 КК України потребує встановлення прямого причинного зв'язку між: конкретними порушеннями правил безпеки, допущеними обвинуваченими, та тяжкими наслідками, у тому числі смертю або тяжкими тілесними ушкодженнями працівників.

Суд визнав доведеним, що саме недотримання обвинуваченими вимог техніки безпеки (відсутність інструктажу, неналежний контроль, недопуск до

робіт, необладнані робочі місця) створило ситуацію, в якій працівники загинули або отримали тяжкі ушкодження.

Наявність загибелі потерпілих автоматично переводить кваліфікацію до ч. 2 ст. 272 КК України, оскільки: смертельні наслідки є одним із передбачених законом тяжких наслідків, вони не потребують додаткової кваліфікації за статтями проти життя (за умови відсутності умислу).

Судова практика виходить із того, що саме порушення спеціальних правил безпеки під час робіт з підвищеною небезпекою передбачає кримінальну відповідальність за наслідками, а не за типовою умисною формою вбивства чи тілесних ушкоджень.

Виправдання ОСОБА_1 підтверджує ключовий принцип кваліфікації за ст. 272 КК України – кримінальна відповідальність можлива лише тоді, коли особа мала юридичний обов'язок забезпечувати безпеку робіт. Оскільки суд встановив відсутність: відповідних обов'язків, реального впливу на організацію робіт, причинного зв'язку між його діями та настанням наслідків, – у його діях не було складу кримінального правопорушення.

5. *Ігнорування спеціальних нормативних актів.* У багатьох випадках кваліфікація проводиться без детального врахування: ДБН (державних будівельних норм); правил охорони праці; технологічних регламентів; інструкцій та положень з безпеки. Фактично сторона обвинувачення іноді спирається лише на загальні формулювання, що суперечить вимогам ст. 2, 91 КПК України [102].

Показовим прикладом системної проблеми ігнорування спеціальних нормативно-технічних актів при кваліфікації порушень правил безпеки є вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 04.10.2021 р. у справі № 100081707, яким особу було засуджено за ч. 2 ст. 272 КК України із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням [210]. Аналіз матеріалів цього кримінального провадження дає підстави стверджувати, що у процесі кваліфікації слідством і судом не було повною мірою досліджено та інтегровано до правової оцінки спеціальні нормативно-правові акти, які регламентують

порядок виконання робіт із підвищеною небезпекою, а саме: Державні будівельні норми (ДБН), що встановлюють вимоги до монтажу, організації робочих місць, укріплення конструкцій та засобів колективного захисту; НПАОП та галузеві правила охорони праці, які містять конкретні, детально прописані вимоги щодо допуску працівників, проведення інструктажів, застосування засобів індивідуального захисту; Технологічні регламенти, які визначають послідовність небезпечних операцій та необхідні заходи безпеки; Інструкції та посадові положення, що конкретизують обов'язки персоналу та межі відповідальності.

Попри те, що у справі йшлося про настання тяжких наслідків, органи слідства здебільшого посилалися на загальні порушення безпеки, не аналізуючи: які саме конкретні ДБН, НПАОП чи технологічні регламенти були порушені; чи був порушений обов'язковий порядок допуску працівників до робіт; як саме недотримання спеціальних вимог перебуває у причинному зв'язку із загибеллю потерпілого; чи мав обвинувачений реальний юридичний обов'язок забезпечувати дотримання саме тих вимог, які інкримінувалися. Такий підхід суперечить положенням ст. 2, 91 КПК України, яка прямо вимагає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [102]. Відтак, обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні полягають у дослідженні норм, стандартів та правил, що регламентують технологічний процес і безпеку виробництва. Як наслідок, обвинувачення було побудовано здебільшого на формулюваннях про «порушення правил безпеки», без детальної конкретизації нормативних актів, що, своєю чергою, не дозволило повною мірою встановити ані характер порушення, ані межі відповідальності обвинуваченого.

Суд, констатує наявність у справі недбалості, все ж також обмежився загальним формулюванням про невиконання вимог безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Попри це, суд визнав вину доведеною та призначив покарання у вигляді позбавлення волі з подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням. Таким чином, справа № 100081707 демонструє типову для практики проблему, що кримінально-правова кваліфікація за ст. 272 КК України нерідко здійснюється без глибокого аналізу спеціальних норм охорони праці, що деформує як встановлення об'єктивної сторони правопорушення, так і доведення причинного зв'язку та необережної форми вини.

Звернемо увагу на ще одну справу, в якій п'ятеро монтажників, зокрема четверо неповнолітніх, отримали травми під час виконання робіт на фасаді будинку та є показовою для оцінки практики застосування ч. 2 ст. 272 КК України й правильності врахування спеціальних нормативних актів з охорони праці. З матеріалів справи вбачається, що організація робіт відбувалася з порушенням низки спеціальних нормативних вимог, зокрема:

1. НПАОП 45.2-7.02-12 (правила безпеки під час робіт на висоті) – допуск неповнолітніх до виконання висотних робіт є повністю забороненим; – інструктаж з охорони праці повинен проводитися перед кожним виконанням небезпечних робіт та фіксуватися документально.

2. ДБН та технічні стандарти щодо підйомних механізмів (ZLP-500) – забороняється експлуатація фасадних колик з ознаками технічної несправності; роботодавець зобов'язаний організувати технічний огляд і негайно вилучати обладнання з експлуатації до усунення несправностей.

3. НПАОП щодо охорони праці неповнолітніх – будь-які роботи з підвищеною небезпекою передбачають заборону залучення осіб, молодших 18 років.

Показання потерпілих, що *про несправність коліски повідомляли ще у травні*, доводять, що керівництво свідомо ігнорувало технологічні регламенти та вимоги безпеки, чим створило реальну загрозу для життя працівників. У цьому

контексті справа є прикладом того, що кваліфікація за ст. 272 КК України можлива лише за умови ретельного дослідження нормативних актів, що визначають технічні вимоги безпеки, відповідно до ст. 91 КПК України. Ігнорування таких актів призводить до формального підходу й викривляє обсяг кримінально-правової відповідальності [219].

Хмельницький апеляційний суд залишив вирок першої інстанції без змін по суті, проте: скасував вирок у частині покарання директору ТОВ, призначив додаткове покарання – заборону займати керівні посади та здійснювати діяльність, пов'язану з роботами підвищеної небезпеки, строком на один рік.

Апеляційний суд правильно зазначив, що додаткове покарання є обов'язковим елементом санкції ч. 2 ст. 272 КК України, і його непризначення судом першої інстанції є порушенням закону.

Наведений приклад наочно демонструє, що трагедія стала можливою внаслідок систематичного ігнорування спеціальних нормативних актів, які регламентують виконання висотних робіт; кваліфікація за ч. 2 ст. 272 КК України базується саме на порушенні конкретних норм НПАОП, ДБН та технічних регламентів, а не лише на загальних формулюваннях; апеляційний суд акцентував на необхідності точного застосування норм охорони праці та санкції статті, демонструючи правильний підхід до бланкетного складу кримінального правопорушення.

Таким чином, справа підтверджує, що ігнорування спеціальних норм безпеки є не лише причиною підвищеного травматизму на будівництві, але й ключовим чинником кримінально-правової кваліфікації за ст. 272 КК України, а також одним із найпоширеніших недоліків слідчої та судової практики.

У сучасній кримінально-правовій доктрині питання розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень розглядається як важливий методологічний елемент процесу кваліфікації. З огляду на це заслуговують на увагу підходи низки вчених, які досліджували співвідношення суміжних складів, класифікацію їхніх ознак та взаємозв'язок із конкуренцією кримінально-правових норм. Так, Є. В. Фесенко, аналізуючи проблеми відмежування складів

кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, запропонував класифікувати ознаки складів за критерієм їх співвідношення на спільні (загальні) та відмінні. Під спільною ознакою учений розуміє таку властивість, що притаманна декільком складам кримінальних правопорушень і характеризує їх у певному аспекті. Відмінні ознаки, за його визначенням, характеризуються «повним незбігом їхніх змістовних характеристик» і є первинними критеріями для розмежування суміжних складів. Отже, суміжними є такі склади, у яких поєднуються схожі ознаки в різних комбінаціях, тоді як критеріями розмежування виступають саме ознаки відмінні [235, с. 151].

Л. П. Брич пропонує інше, деталізованіше визначення суміжних складів кримінальних правопорушень. Згідно з ним, суміжні склади – це склади, які: мають одну або кілька спільних ознак (за винятком загального об'єкта, причинного зв'язку, базових ознак суб'єкта та вини); одночасно містять одну або кілька розмежувальних ознак, що не збігаються зі змістом відповідних ознак іншого складу. При цьому спільні ознаки становлять групу ознак різних складів, зміст яких повністю або частково збігається, а розмежувальні ознаки – це такі однойменні ознаки, які якісно по-різному характеризують одну й ту саму властивість складу, що унеможливує їх одночасне існування в одному складі й тим самим дозволяє чітко відмежувати один склад кримінального правопорушення від іншого [19, с. 28].

Особливого значення для практики набуває питання співвідношення процесу розмежування суміжних складів і конкуренції кримінально-правових норм. У цьому контексті Л. П. Брич виокремлює два методологічні підходи: перший підхід – ототожнює суміжні склади з нормами, що перебувають у конкуренції. Такий підхід розглядає будь-яке співіснування схожих складів як конкуренцію норм; другий підхід, прихильницею якого є сама дослідниця, наполягає на відмежуванні явищ суміжності та конкуренції. На її думку, суміжні склади можуть існувати незалежно від конкуренції, а їх відмінність зумовлюється: характером співвідношення спільних ознак, специфікою

розмежувальних ознак, нормативним змістом диспозицій, що передбачають відповідні склади [19, с. 31].

Подібні висновки знаходять підтвердження і в працях В. О. Навроцького, який визнає наявність проблеми співвідношення суміжності та конкуренції норм, але пропонує інше розуміння їх взаємозв'язку. На його думку, ключове питання полягає у тому, чи перебувають норми, що охоплюють суміжні склади, у конкуренції між собою. Якщо так – застосовуються правила подолання конкуренції кримінально-правових норм; якщо ж ні – використовуються правила розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень [136, с. 280].

Суміжними зі складом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у сфері будівництва (ст. 272 КК України) необхідно визнати склади інших кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, передбачені у розділі X Особливої частини КК України, зокрема ст. 271, 273 та 275 КК України. Вирішення питання про правильну кваліфікацію діяння у межах цих норм має принципове значення, оскільки межі між указаними складами часто є змістовно близькими, а їх диспозиції – бланкетними, що створює труднощі у правозастосовній практиці.

Попри те що законодавець об'єднав ці статті в один розділ, визначивши спільний родовий об'єкт – безпеку виробництва, таке техніко-юридичне рішення не усунуло наявних суперечностей у розмежуванні складів цих правопорушень *за безпосереднім об'єктом*, а також *за характером та колом потерпілих*. Саме аналіз цих критеріїв традиційно визнається ключовим у доктрині кримінального права для визначення правильної межі між суміжними правопорушеннями.

Передусім, ознаки безпосереднього об'єкта відіграють основну роль у розмежуванні складів. Вони індивідуалізують кожен склад кримінального правопорушення, відображають специфіку охоронюваних суспільних відносин і, відповідно, формують основу для вибору норми, яка підлягає застосуванню. У цьому аспекті ст. 272 КК України має подвійну об'єктну характеристику: основний безпосередній об'єкт – безпека виробництва під час виконання робіт із

підвищеною небезпекою; додатковий безпосередній об'єкт – життя та здоров'я людей.

Саме наявність додаткового об'єкта відрізняє склад, передбачений ст. 272 КК України, від складу, передбаченого ст. 271 КК України, де додатковий об'єкт має вже іншу природу, оскільки в кримінальних правопорушеннях проти охорони праці потерпілими можуть бути лише працівники або особи, що перебувають з роботодавцем у трудових або організаційно-розпорядчих правовідносинах.

На відміну від цього, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, коло потенційних потерпілих значно ширше. Потерпілими можуть бути не лише працівники, зайняті у відповідному виробництві, а й будь-які сторонні особи, які опинилися в зоні небезпечних робіт. Така особливість пов'язана з більш широким змістом безпосередніх об'єктів, що охоплюють, окрім безпеки праці, також громадську (суспільну) безпеку, враховуючи потенційно високий рівень ризику, притаманний роботам з підвищеною небезпекою й пояснює, чому законодавець передбачив більш сувору кримінальну відповідальність за ст. 272 КК України порівняно з порушенням загальних норм охорони праці (ст. 271 КК України), адже небезпека, яку створює порушення спеціальних правил, поширюється не лише на трудовий колектив, а й на невизначене коло осіб.

Розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 271 та ст. 272 КК України, залежно від характеру порушених правил (вимог) безпеки, на сьогодні залишається однією з найбільш дискусійних та проблемних ділянок кримінально-правової кваліфікації у сфері безпеки виробництва. Головною причиною цього є те, що чинне законодавство не містить законодавчого визначення понять «загальні правила охорони праці» та «спеціальні правила охорони праці», а також не встановлює чітких критеріїв їх відмежування. Як наслідок, віднесення певних вимог до «загальних» чи «спеціальних» часто залежить від позиції конкретного науковця або правозастосовця і має певний елемент умовності.

У науковій літературі переважає спрощений підхід, відповідно до якого: порушення загальних правил охорони праці тягне відповідальність за ст. 271 КК України; порушення спеціальних правил безпеки – за ст. 272 КК України. Однак такий підхід є недостатнім і не забезпечує можливості коректного застосування кримінального закону, оскільки не розкриває змісту відповідних норм і не враховує того, що значна частина приписів охорони праці має комплексний, міжгалузевий характер і може одночасно бути як загальнообов'язковою, так і спеціальною стосовно певних видів діяльності [8].

Більше того, аналіз диспозицій ст. 271 та ст. 272 КК України не дає чітких підстав для їх розмежування, зокрема норма передбачена ст. 271 КК України оперує формулюванням «порушення законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці...», що охоплює максимально широкий спектр вимог. Натомість у ст. 272 КК України законодавець використовує формулу «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», не конкретизуючи, які саме нормативно-правові акти є джерелом таких правил.

Водночас різниця у найменуванні нормативно-правових джерел («правила», «вимоги», «законодавство про охорону праці») сама по собі не є достатнім критерієм для їх відмежування. Адже нормативно-правові акти, що містять правила безпеки, порушення яких утворює склад кримінального правопорушення за ст. 272 КК України, фактично є складовою частиною законодавства про охорону праці та можуть одночасно входити до змісту бланкетної диспозиції ст. 271 КК України.

Законодавець, виокремлюючи кримінальну відповідальність за порушення так званих «спеціальних правил», очевидно, прагнув підкреслити особливу небезпечність порушень у сфері виконання робіт з підвищеною небезпекою, однак не створив нормативної основи для чіткого розмежування кола таких правил. У зв'язку з цим правозастосовцю необхідно щоразу окремо встановлювати: зміст конкретних вимог безпеки; нормативне джерело, яким вони встановлені; їх системний зв'язок із загальними нормами охорони праці; їхній спеціальний характер для певного виду робіт.

Додатковою складністю є те, що норми багатьох нормативно-правових актів у сфері охорони праці дублюються, відтворюються та перетинаються у різних інструкціях, положеннях і галузевих регламентах. Відтак одне й те саме правило може одночасно бути: загальнообов'язковим правилом охорони праці, спеціальною нормою охорони праці для певної галузі, елементом технологічного регламенту, положенням інструкції з безпеки для робіт підвищеної небезпеки.

Такі складнощі спричиняють «нормативне накладення», яке суттєво ускладнює кваліфікацію та може призводити до необґрунтованого використання тієї чи іншої статті, а отже – до судових помилок. Саме тому для правильного розмежування ст. 271 та ст. 272 КК України необхідним є комплексний підхід, що включає системний аналіз усіх нормативних актів, які регулюють конкретний вид робіт, а також встановлення фактичного природу порушень, їх небезпечності та реального ступеня ризику.

Далі слід зауважити, що диспозиція ч. 1 ст. 272 КК України містить надмірне та концептуально невдале словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві», яке не лише не має самостійного кримінально-правового навантаження, але й фактично обтяжує процес кваліфікації. Зміст цієї фрази не розширює сферу застосування норми, оскільки виконання робіт з підвищеною небезпекою може здійснюватися як у межах підприємства, так і поза ним (наприклад, на будівельних майданчиках, об'єктах інженерної інфраструктури, під час підземних робіт, у сфері енергетики тощо). Отже, прив'язка до «виробництва або будь-якого підприємства» створює зайву колізію між фактичними умовами здійснення небезпечних робіт та формальною локалізацією, закріпленою у кримінальному законі.

Використання цього словосполучення також ускладнює встановлення місця вчинення діяння, що інколи стає підставою для помилок у розмежуванні ст. 271 і 272 КК України, хоча об'єктом кримінально-правової охорони за ст. 272 є безпека виконання робіт, а не організаційна форма чи юридичний статус суб'єкта господарювання. У цьому контексті зазначене формулювання виглядає анахронізмом, який варто виключити або замінити більш нейтральною та

адекватною за змістом конструкцією, що відповідатиме реальним умовам здійснення робіт підвищеної небезпеки.

У ст. 272 КК України об'єктивна сторона кримінального правопорушення визначається не конкретним місцем його вчинення, а характером діяльності, пов'язаної з виконанням робіт з підвищеною небезпекою. Законодавець сформулював диспозицію таким чином: *«порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві»*. Проте таке формулювання, з огляду на аналіз його змісту, має низку суттєвих недоліків. По-перше, звужене тлумачення терміна «виробництво» може обмежувати застосування ст. 272 КК України місцем розташування будівельних майданчиків, хоча на практиці значний обсяг робіт з підвищеною небезпекою виконується й поза такими. По-друге, словосполучення «будь-яке підприємство» фактично прив'язує кваліфікацію до організаційно-правової форми суб'єкта, залишаючи поза сферою кримінально-правового регулювання установи та організації, діяльність яких формально не є будівельною у вузькому значенні (заклади освіти, медичні установи, науково-дослідні організації тощо), але на їх об'єктах можуть виконуватися роботи з підвищеною небезпекою, а саме будівельні [120].

На наше переконання, формулювання «під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» є самодостатнім і повністю окреслює сферу кримінально-правової охорони. Застосування додаткових застережень щодо «виробництва чи будь-якого підприємства» не розширює зміст диспозиції, натомість створює ризики неузгодженостей у кваліфікації, які вже простежуються у правозастосувальній практиці.

Поняття «роботи з підвищеною небезпекою» має чітку нормативну основу – у Типовому положенні про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затверджених наказом Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 № 15 [178]. Цей Перелік містить систематизований список видів робіт, що визнаються небезпечними, з можливістю його деталізації у локальних актах підприємств і організацій. Отже,

саме нормативна дефініція робіт з підвищеною небезпекою, а не формальне визначення місця діяльності, має ключове значення для кваліфікації.

На підтвердження такого підходу у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 слушно зазначено, що відповідальність за ст. 272 КК України можлива й у випадку порушення правил безпеки під час здійснення робіт з підвищеною небезпекою у межах підприємницької діяльності без державної реєстрації [180]. Така позиція узгоджується з раніше сформульованими нами висновками про необґрунтоване звуження предметного та суб'єктного складу відповідного правопорушення при буквальному тлумаченні чинної редакції статті.

Ураховуючи наведене, пропонуємо вилучити зі змісту ч. 1 ст. 272 КК України словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві». Таке вдосконалення законодавчої техніки не порушить логіки розмежування цього складу злочину з іншими правопорушеннями проти безпеки виробництва, натомість сприятиме усуненню колізій та забезпеченню більш точної й стабільної правозастосовної практики.

Цілком обґрунтованою видається позиція О. О. Дудорова та Є. О. Письменського, які слушно пов'язують криміналізацію посягань у сфері безпеки виробництва з конституційними засадами охорони людини як найвищої соціальної цінності. У ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність та безпека становлять основу правового порядку держави, визначаючи спрямованість діяльності органів публічної влади та зміст національної правової системи [50, с. 73]. Саме тому встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою закономірно виступає одним із ключових механізмів охорони базових конституційних прав і гарантування належного рівня захисту життя та здоров'я людини у сфері будівництва.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про охорону праці» працівники при прийнятті на роботу та у процесі трудової діяльності зобов'язані пройти інструктаж і навчання з питань охорони праці за рахунок роботодавця, а ч. 2 цієї

статті встановлює спеціальні вимоги для працівників, зайнятих на роботах із підвищеною небезпекою або тих, що потребують професійного добору: вони повинні щорічно проходити спеціальне навчання та перевірку знань нормативно-правових актів з охорони праці [179]. Ідентичні положення містить і ч. 7 ст. 153 КЗпП України, що свідчить про системність таких вимог у трудовому законодавстві [69].

Зазначені норми формують так звані загальні вимоги безпеки праці, які у подальшому конкретизуються у великій кількості галузевих нормативно-правових актів – інструкціях, положеннях, технологічних регламентах, ДБН та ін. У сфері будівництва такі акти детально регламентують організацію безпечного робочого процесу, порядок застосування засобів захисту, вимоги до допуску працівників до небезпечних робіт тощо. Водночас, як випливає з тексту ст. 272 КК України, кримінальна відповідальність охоплює будь-яке порушення вимог безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, незалежно від того, чи віднесені ці вимоги до загальних або спеціальних й не уточнює зміст поняття «правил безпеки», на відміну від, наприклад, ст. 275 КК України, де законодавець чітко окреслює сферу застосування – «правила, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд».

На думку М. П. Куцевича, для спрощення та об'єктивізації встановлення наслідків у формі «загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків», передбачених у ст. 272–275 КК України, доцільно застосовувати низку чітких критеріїв. По-перше, має бути встановлена реальність настання тяжких наслідків, що безпосередньо впливають із порушення правил безпеки виробництва та не є абстрактними чи лише гіпотетичними. По-друге, необхідною є висока (підвищена) ймовірність настання таких наслідків, яка підтверджується технічною, експертною або іншою спеціальною інформацією. По-третє, важливим індикатором наявності загрози є виникнення фізичних, хімічних чи технологічних динамічних змін у виробничому середовищі, що свідчать про початок процесів, здатних призвести до аварії, вибуху, обвалу чи

іншого нещасного випадку. Водночас, як слушно підкреслює дослідник, у ч. 1 ст. 272–275 КК України термін «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» слід тлумачити як небезпеку фактичного настання таких наслідків, тобто як стан об'єктивного ризику, що виник у результаті порушення правил безпеки. Натомість у кваліфікованих складах злочинів законодавець оперує вже фактичним настанням тяжких наслідків, що й утворює кваліфікуючу обставину та значно підвищує суспільну небезпечність діяння [120, с. 274].

Суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 КК України, мають складну структуру. З одного боку, для основного складу характерним є не лише спричинення реальної шкоди здоров'ю потерпілого, а й створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. З іншого боку, законодавець до категорії «інших тяжких наслідків» відносить й тяжкі тілесні ушкодження. Така модель є свідомим відображенням підвищеного ступеня суспільної небезпеки правопорушень, пов'язаних з об'єктами підвищеного ризику.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 обґрунтовано зазначено, що словосполучення «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» у ст. 272–275 КК України слід розуміти як стан виробничих об'єктів чи підприємств, за якого виникає реальна, а не абстрактна небезпека заподіяння шкоди охоронюваним благам. Йдеться про такі зміни у технологічному, технічному чи фізичному середовищі виробництва, які об'єктивно створюють небезпеку для життя людей або реальний ризик настання інших тяжких наслідків, визначених законом [180].

У цьому контексті Пленум Верховного Суду України наголошує, що небезпека охоплює не лише життя та здоров'я осіб, які безпосередньо виконують роботи з підвищеною небезпекою (найманих працівників, стажистів, підрядників), а й будь-яких інших осіб, які можуть опинитися у зоні можливого ураження – зокрема, сторонніх працівників, відвідувачів об'єкта, мешканців прилеглих будинків чи осіб, що перебувають у безпосередній близькості до місця виконання робіт. Таким чином, правова позиція Верховного Суду чітко орієнтує

правозастосовця на об'єктивізований підхід до визначення загрози: кваліфікаційне значення має не суб'єктивне сприйняття небезпеки, а встановлення фактичних технічних та виробничих умов, які свідчать про реальний початок процесів, здатних призвести до загибелі людей або інших тяжких наслідків.

Узагальнюючи підходи судової практики та наукових досліджень, можна стверджувати, що наявність загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків як обов'язкового конструктивного елементу складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України, підлягає встановленню за сукупності таких ключових умов: реальна можливість настання тяжких наслідків, що безпосередньо впливають із порушення правил безпеки виробництва та не мають суто гіпотетичного або абстрактного характеру; висока (підвищена) ймовірність розвитку подій, унаслідок яких можуть настати загибель людей, тяжкі тілесні ушкодження або інші тяжкі наслідки, визначені у відповідних кримінально-правових нормах; виникнення фізичних, хімічних, технологічних чи інших динамічних процесів, що свідчать про початкову фазу формування небезпечного стану будівельного середовища (наприклад, нестабільність конструкцій, утворення вибухонебезпечної концентрації газів, порушення режимів навантаження, вихід обладнання з-під контролю тощо), який об'єктивно здатний призвести до аварії або нещасного випадку.

Безумовно, наведені ознаки не вичерпують усіх можливих проявів реальної загрози, проте вони утворюють універсальний орієнтовний критерій, що дозволяє системно підходити до оцінки небезпечних ситуацій у сфері безпеки виробництва, а саме будівництва. Застосування таких критеріїв може слугувати підґрунтям для формування методики доказування обставин кримінальних правопорушень зазначеної категорії, сприяти підвищенню якості досудового розслідування та забезпеченню належної кваліфікації діянь відповідно до вимог кримінального закону.

Разом з тим у науковій літературі існує й інша позиція. Так, В. О. Навроцький наполягає, що матеріальна шкода будь-якого розміру не може

включатися до змісту «інших тяжких наслідків», оскільки нормативні акти, які регламентують безпеку праці, спрямовані на охорону життя та здоров'я людини. Отже, шкода майнового характеру повинна отримувати самостійну кримінально-правову оцінку за інакшими нормами (наприклад, у вигляді кваліфікації за сукупністю) [136, с. 359]. Така дискусія зумовлена відмінністю підходів до розуміння безпосередніх об'єктів кримінально-правової охорони, а також різним трактуванням ступеня суспільної небезпечності діянь.

Щодо суб'єктивних ознак порушень безпеки виробництва, то О. О. Дудоров слушно зауважує, що суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 271 КК України може бути виключно службова особа підприємства, установи чи організації або громадянин-підприємець, на якого нормативно покладено обов'язок забезпечення вимог охорони праці [49]. В. І. Борисов додає, що до таких осіб належать працівники, відповідальні за виробничо-технічну дисципліну, майстри, бригадири, керівники робіт та інші особи, які здійснюють організаційно-розпорядчі функції [14].

На відміну від цього, за ст. 272 КК України суб'єктом правопорушення може бути будь-який працівник підприємства, незалежно від того, чи є він службовою особою, якщо він порушив правила безпеки праці, які був зобов'язаний дотримуватися у зв'язку з виконанням робіт із підвищеною небезпекою. Відтак, коло суб'єктів за ст. 272 КК України є ширшим й зумовлює підвищену суспільною небезпечність наслідків порушень, пов'язаних із виконанням ризикових робіт на об'єктах безпеки. Сама широта охоплення суб'єктів і відсутність чіткої класифікації вимог безпеки створюють важливі труднощі у відмежуванні ст. 272 КК України від ст. 271 КК України, що, у свою чергу, вимагає від правозастосовців ретельного дослідження змісту порушених правил, їх нормативного походження та фактичної ролі у забезпеченні безпеки праці у сфері будівництва.

Практика досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень у сфері будівництва засвідчує, що найбільше помилок виникає саме при розмежуванні порушення правил безпеки (ст. 272 КК України) та службової

недбалості (ст. 367 КК України). Обидва склади передбачають необережну форму вини та внаслідок певної зовнішньої схожості можуть бути помилково ототожнені. Проте їх кримінально-правова природа суттєво різниться.

Як наголошує С. В. Рак, ст. 367 КК України застосовується виключно у разі, коли: суб'єктом є службова особа, визначена відповідно до примітки до ст. 364 КК України; неналежне виконання обов'язків не пов'язане із порушенням конкретних нормативно визначених правил безпеки, а зумовлене загальним службовим недбальством (організаційними, управлінськими, контрольними прорахунками, несвоєчасною реакцією, формальним документуванням тощо); тяжкі наслідки настали не через порушення технічних норм охорони праці, а через загальне недбале ставлення до службових функцій, що могло спричинити порушення найрізноманітніших сфер діяльності (фінансової, управлінської, документаційної) [183].

Отже, ст. 367 КК України охоплює порушення загальних службових обов'язків, зміст яких, як правило, не деталізується конкретними правилами техніки безпеки.

Ключовим критерієм для розмежування складів є предмет порушення: якщо порушено конкретні нормативно визначені вимоги безпеки (ДБН, НПАОП, технологічні регламенти, галузеві інструкції), тобто такі, що безпосередньо регулюють порядок виконання небезпечних робіт, – кваліфікація можлива лише за ст. 272 КК України; якщо ж порушено загальні службові обов'язки (неналежний контроль, несвоєчасне прийняття рішень, необґрунтоване підписання документів тощо), що не містять у собі обов'язку дотримання конкретних правил безпеки, – застосовується ст. 367 КК України.

Таким чином, ст. 272 КК України – це спеціальна норма, яка має перевагу над ст. 367 КК України, якщо у справі наявне порушення вимог охорони праці та техніки безпеки. Складні ситуації виникають саме тоді, коли службова особа (директор, виконроб, майстер) порушує вимоги охорони праці під час організації робіт з підвищеною небезпекою. Формально такі дії одночасно можуть охоплювати ознаки і службової недбалості, і порушення правил безпеки.

З метою уникнення конкуренції загальної (ст. 367) та спеціальної (ст. 272) норми, а також забезпечити однозначність кваліфікації, доцільним видається доповнити ст. 272 КК України новою ч. 3 такого змісту: *«Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, – караються...»*.

Підсумовуючи варто наголосити, що проведений аналіз засвідчив специфіку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України й полягає в тому, що його основним безпосереднім об'єктом є безпека виконання робіт з підвищеною небезпекою, тоді як до додаткового безпосереднього об'єкта належать життя та здоров'я людей. Це принципово відрізняє його від складу, передбаченого ст. 271 КК України, де потерпілим може бути лише особа, пов'язана з роботодавцем трудовими чи адміністративно-розпорядчими відносинами. Для ст. 272 КК України коло потенційних потерпілих є ширшим і може охоплювати будь-яку сторонню особу, що опинилася у зоні небезпечних робіт.

Складність розмежування посилюється відсутністю нормативно закріпленого поділу на «загальні» та «спеціальні» правила охорони праці, а також дублюванням змісту вимог у численних нормативно-правових актах у сфері будівництва. Проте аналіз змісту бланкетних диспозицій свідчить, що кожна кримінально-правова норма спрямована на регулювання різних аспектів безпеки виробництва, що зумовлює необхідність їх тлумачення з урахуванням технологічної специфіки робіт та характеру джерела підвищеної небезпеки.

Порівняно зі ст. 271 КК України, де суб'єктом є переважно службова особа або роботодавець, ст. 272 КК України має значно ширше коло суб'єктів – будь-яких працівників, відповідальних за дотримання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, що пояснюється підвищеним рівнем суспільної небезпеки таких робіт та високим рівнем ризику для життя й здоров'я людей. У процесі відмежування ст. 272 КК України від суміжних складів кримінальних правопорушень вирішальне значення мають такі критерії: ст. 273 КК України застосовується лише у випадках порушення правил безпеки на

вибухонебезпечних підприємствах або під час робіт з вибухонебезпечними речовинами, а тому стосується будівництва лише у разі виконання спеціальних вибухових робіт; ст. 275 КК України охоплює порушення правил експлуатації будівель, споруд та промислового обладнання, тобто застосовується після завершення будівництва; ст. 367 КК України – службова недбалість, що не пов'язана з порушенням конкретних правил безпеки, а впливає з неналежного виконання службових обов'язків.

Водночас дослідження матеріалів кримінальних проваджень демонструє, що ключові проблеми кваліфікації за ст. 272 КК України пов'язані з: неправильним визначенням спеціального суб'єкта; змішуванням порушень техніки безпеки з недоліками організації будівництва; ігноруванням причинного зв'язку; помилками у визначенні форми вини; неналежним застосуванням спеціальних нормативно-правових актів; некоректним відмежуванням від ст. 271, 273, 275, 367 КК України.

Правильне встановлення характеру порушених вимог безпеки має ключове значення для кваліфікації діяння за ст. 272 КК України, особливо з огляду на неузгодженості, що виникають через недосконалість законодавчої техніки. З огляду на це доцільним видається удосконалення диспозиції ст. 272 КК України шляхом: вилучення словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві» як такого, що не має самостійного кримінально-правового змісту і створює колізії; заміни формулювання «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» на більш конкретизоване «порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою»; доповнення статті нормою щодо кваліфікації діянь службових осіб, які порушують правила безпеки з використанням службового становища. Удосконалення змісту ст. 272 КК України сприятиме підвищенню точності кримінально-правової кваліфікації, формуванню єдиної правозастосовної практики та зміцненню системи гарантій безпеки у сфері будівництва, що відповідає конституційному принципу пріоритетності життя та здоров'я людини.

3.2. Покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві

Проблематика кримінально-правової реакції на порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві має суттєве практичне значення, оскільки зазначені діяння становлять підвищений ризик для життя та здоров'я працівників, третіх осіб та для функціонування критичної інфраструктури. Рівень виробничого травматизму у будівельній галузі традиційно є одним з найвищих, що зумовлює потребу у належній кримінально-правовій охороні безпеки виробництва та ефективній реалізації норм ст. 272 КК України.

Кримінально-правовим наслідком кримінального правопорушення є покарання – найсуворіший захід державного впливу на особу, яка його вчинила. Більше того, за порушення правил безпеки при виконанні будівельних робіт виконує не лише каральну, а й превентивну функцію. У чинній редакції ст. 272 КК України передбачено диференційовану систему санкцій, яка залежить від виду порушення, тяжкості його наслідків (створення загрози, заподіяння шкоди різного ступеня тяжкості, загибель людини) та форми вини. Такий підхід відповідає принципам справедливості, пропорційності та індивідуалізації покарання, що є ключовими у кримінальному праві.

На початку звернемо увагу на покарання у кримінальному праві України. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України покарання визначається як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [97]. Сутність цього заходу полягає у передбаченому законом обмеженні прав, свобод або інших благ засудженого, що виступає формою публічно-правової реакції держави на суспільно небезпечне діяння. Такий підхід відображає ключовий принцип кримінального права – монополію держави на кримінальне покарання, яка виключає будь-які інші форми репресивного впливу поза межами судової процедури [5].

У ч. 2 ст. 50 КК України підкреслено поліфункціональний характер покарання, визначаючи його призначення не лише як засобу кари, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень – як з боку конкретної особи, щодо якої покарання застосовано (спеціальна превенція), так і з боку інших членів суспільства (загальна превенція). Таким чином, покарання виступає комплексним правовим інструментом, спрямованим на забезпечення правопорядку, формування у громадян поваги до закону та утвердження невідворотності юридичної відповідальності [48].

Разом з тим, законодавець принципово наголошує, що покарання не має на меті завдання засудженому фізичних страждань або приниження його людської гідності (ч. 3 ст. 50 КК України). Така законодавча вказівка відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема положенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [73], та відображає гуманістичну спрямованість сучасного кримінального права. Отже, обмеження прав і свобод особи внаслідок застосування покарання повинні здійснюватися виключно в межах, необхідних для досягнення його законних цілей, і не можуть перетворюватися на засіб фізичного або морального придушення.

У науковій літературі інститут покарання в кримінальному праві традиційно розглядається як заснована на законі про кримінальну відповідальність системно впорядкована сукупність кримінально-правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо визначення мети покарання, його оптимального виду та розміру, порядку і принципів призначення, а також підстав і форм звільнення від покарання чи від його відбування. У структурному вимірі, наголошує Є. С. Назимко, цей інститут охоплює положення розділів X, XI, XII та XV Загальної частини КК України, доповнені санкціями статей Особливої частини, що конкретизують види покарань і межі їх застосування у зв'язку з вчиненням конкретних кримінальних правопорушень [124, с. 22]. Таким чином, інститут покарання має комплексний і багаторівневий характер, поєднуючи загальні засади кримінально-правового реагування з індивідуалізованими

санкційними приписами, які визначають межі караності окремих складів злочинів.

Водночас у сучасній доктрині кримінального права акцентується, що призначення покарання виходить далеко за межі суто карального впливу. Так, О. І. Шинальський слушно зазначає, що покарання повинне розглядатися не лише як форма публічної відплати від імені держави винній особі за вчинення кримінального правопорушення, а й як інструмент забезпечення умов для її ресоціалізації, спрямування соціально девіантної поведінки у правослухняне русло та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень у майбутньому [247, с. 8]. Така позиція узгоджується з гуманістичними засадами кримінального права та з європейськими стандартами кримінальної політики, які орієнтують законодавця і правозастосовця на досягнення соціального ефекту, а не на репресивне домінування.

Система покарань у кримінальному праві є особливо значущим елементом зазначеного інституту. Вона являє собою структуровану, внутрішньо узгоджену та нормативно визначену сукупність видів покарань, що відображає реакцію законодавця на різні форми кримінально-протиправної поведінки, її суспільну небезпечність і характер. М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров визначають систему покарань як «установлений Кримінальним кодексом вичерпний перелік видів покарань, розташованих у певному порядку», наголошуючи на її основних характеристиках: вона складається з переліку конкретних, чітко зазначених у законі видів покарань; цей перелік є закритим і вичерпно визначеним у ст. 51 КК України (а щодо неповнолітніх – у ст. 98 КК України), що виключає можливість застосування будь-яких інших, не передбачених законом заходів; види покарань розміщені в певній послідовності, критерієм якої виступає їх порівняльна суворість [52]. Слід підкреслити, що саме термін «суворість» є коректним для характеристики видів покарань, оскільки поняття «тяжкість» законодавець вживає для класифікації кримінальних правопорушень, а не санкцій. Така юридично-технічна точність сприяє більш правильному розумінню структури кримінально-правових заборон і відповідей на них.

Аналогічну позицію висловлює й Ю. А. Пономаренко, який розглядає систему покарань як «установлену кримінальним законом узгоджену і впорядковану закриту множину видів покарань, що є підставою для визначення караності окремих видів кримінальних правопорушень» [161, с. 453]. Науковець наголошує, що саме системність і упорядкованість визначають можливість ефективної індивідуалізації покарання судом.

У теорії кримінального права загально визнаним є підхід до класифікації ознак покарання на групи: що характеризують сутність покарання, зміст покарання, форму покарання [248]. На противагу такій позиції, на думку А. В. Савченка, належать: покарання є формою державного примусу; воно може бути призначене виключно судом; застосовується лише до особи, визнаної винною у вчиненні злочину; тягне передбачені законом позбавлення або обмеження прав і свобод; спричиняє юридичну наслідковість у формі судимості [115].

В. В. Полтавець пропонує розширену систему ознак покарання, виокремлюючи шість ключових характеристик: покарання – це правова міра державного примусу, встановлена кримінальним законом, яка накладає на винну особу обов'язок дотримуватися визначених законом обмежень; застосовується лише до особи, яка вчинила злочин; призначається виключно судом; є формою кари за вчинене суспільно небезпечне діяння; містить у собі негативну соціально-правову оцінку не лише злочину, а й особи, яка його вчинила; реалізується у передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого [160].

Як бачимо, у доктрині кримінального права інститут покарання постає як складне соціально-правове утворення, що поєднує державний примус, каральний елемент, ресоціалізаційний потенціал і превентивну функцію, забезпечуючи баланс між захистом суспільних інтересів і дотриманням прав людини.

Узагальнюючи наукові підходи до визначення ознак покарання за шахрайство, доцільно виділити три блоки таких ознак:

а) ознаки, що характеризують сутність покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Покарання у справах цієї категорії є специфічною публічно-правовою реакцією держави на порушення вимог безпеки виробництва – діяння, яке створює підвищену небезпеку для людського життя, здоров'я працівників, а інколи й сторонніх осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України покарання застосовується виключно за вчинення винного, суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність [97]. Це означає, що порушення технічних норм, правил інструктажу, будівельних регламентів або правил експлуатації обладнання, які не утворюють складу злочину, не можуть бути підставою для кримінального покарання (вони тягнуть дисциплінарну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність) [100, с. 194].

Сутнісною ознакою покарання є його виключна законодавча природа: санкції ст. 272 КК України визначені лише законом, і принцип «*nulla poena sine lege*» («нема покарання без закону») має у даній сфері особливе значення, оскільки охорона праці та безпека виробництва передбачають суворе дотримання нормативів та стандартів, а будь-які надмірні або довільні санкції порушували б правовий баланс між інтересами держави та свободою особи [33, с. 149].

Покарання за ст. 272 КК України може бути застосоване лише до фізичних осіб, які є осудними та досягли віку кримінальної відповідальності. Таким чином, навіть якщо порушення правил безпеки на будівництві пов'язане з недоліками корпоративного управління або системними порушеннями всередині юридичної особи, покарання застосовується не до підприємства, а до конкретної посадової чи відповідальної особи.

Єдиною процесуальною формою призначення покарання є вирок суду, що узгоджується зі ст. 62 Конституції України [74]. Жодний інший орган, крім суду, не має повноважень установлювати покарання за порушення правил безпеки.

Важливою ознакою, що відрізняє покарання від інших заходів державного примусу, є стан судимості, який виникає внаслідок винесення обвинувального

вироку за ст. 272 КК України. Судимість має правові наслідки для особи, обіймаючої керівні посади, та для її подальшої участі в будівельній, інженерній, технічній і проектній діяльності – що має підвищене кримінально-правове значення саме в контексті робіт з підвищеною небезпекою.

б) ознаки, що характеризують зміст покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві. Зміст покарання за такі кримінальні правопорушення визначається його сутністю як державного примусу, спрямованого на відновлення порушеного правопорядку, забезпечення належного рівня охорони праці та запобігання подальшим порушенням проти безпеки виробництва.

Покарання у справах цієї категорії не може розглядатися як самоціль чи як суто репресивний інструмент. Воно має функціональний характер: сприяє формуванню відповідального ставлення до дотримання будівельних і технічних норм; забезпечує дисциплінування осіб, відповідальних за інструктаж, техніку безпеки, експлуатацію обладнання, організацію робіт; знижує рівень виробничого травматизму; здійснює запобіжний вплив на інших працівників і керівників у сфері будівництва.

Примусовість є ключовим елементом змісту покарання: воно застосовується незалежно від волі засудженого [188], що особливо важливо у випадках, коли порушення правил безпеки було наслідком недбалості або формального ставлення до службових обов'язків. У галузі будівництва значна частина злочинів, передбачених ст. 272 КК України, вчиняється саме з необережності, тому примусовий характер покарання є необхідним для гарантування належної дисципліни та дотримання технологічних регламентів [37, с. 67].

Разом з тим кримінальне покарання у даній сфері виконує роль «ultima ratio» (криміналізація діяння є правомірною і обґрунтованою [36]), що відповідає сучасним тенденціям криміналізації діянь у сфері безпеки праці. Воно застосовується у тих випадках, коли адміністративні та організаційні заходи

виявилися неефективними, а порушення створили реальну небезпеку загибелі людей чи інших тяжких наслідків [187].

в) ознаки, що характеризують форму покарання за ст. 272 КК України. Форма покарання визначається виключно законодавством [237]. Суд може застосувати лише ті види покарань, які передбачені ст. 51 КК України, тобто перелік є вичерпним і закритим. У справах про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою суди найчастіше застосовують: штраф; виправні роботи; пробаційний нагляд; обмеження волі або позбавлення волі; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що в контексті будівництва часто є вирішальним, адже саме професійна діяльність створює підвищений ризик для оточення.

Багатоманітність видів покарань дозволяє здійснити оптимальну диференціацію відповідальності залежно від:

- характеру порушення техніки безпеки;
- наявності наслідків (травмування, загибель, руйнування будівельних конструкцій);
- рівня необережності (звичайна чи груба недбалість);
- посади винної особи (машиніст, майстер, виконроб, інженер, керівник робіт).

Така диференціація створює передумови для індивідуалізації покарання [10; 84], яка набуває особливого кримінально-правового значення у справах щодо порушення правил безпеки, оскільки ступінь вини та реальний вплив конкретної особи на організацію робіт можуть істотно різнитися.

Отже, інститут покарання у контексті порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві характеризується:

- законодавчою визначеністю, виключністю та судовим способом застосування. Як уже зазначалося й підтримуючи О. Ю. Хроленок [240, с. 72] наголосимо, що система покарань у кримінальному праві відіграє ключову роль у диференціації кримінальної відповідальності, оскільки саме в її межах законодавець визначає набір конкретних видів покарань, які можуть бути

застосовані до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. У сфері порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві (ст. 272 КК України) така диференціація набуває особливого значення, оскільки ступінь суспільної небезпечності відповідних діянь істотно варіює – від створення загрози життю працівників до загибелі людини чи тяжких техногенних наслідків.

У свою чергу, Т. А. Денисова наголошує, що систематизація покарань не є самоціллю; навпаки, вона виступає необхідним механізмом впорядкування кримінально-правових відносин, що дозволяє забезпечити справедливий, обґрунтований і пропорційний розподіл державного примусу, залежно від характеру та небезпечності криміналізованої поведінки [43]. У випадках порушення правил безпеки на будівництві це означає, що законодавець зобов'язаний врахувати специфіку робіт підвищеної небезпеки, технологічні ризики, типові порушення техніки безпеки, а також різні рівні відповідальності суб'єктів (робітник – майстер – виконроб – інженер – керівник робіт).

Фундаментальною вимогою до покарання як правового інституту є його репресивність, тобто здатність стримувати прагнення до протиправної поведінки. У сфері будівельної діяльності репресивність покарання є безпосередньо пов'язаною з охороною життя людей, оскільки порушення техніки безпеки практично завжди створює підвищений ризик тяжких наслідків;

– державним примусом, спрямованим на запобігання загрозам для життя й здоров'я людей. Ключовою характеристикою покарання є його державний-примусовий характер. Призначення й виконання покарання є виключною прерогативою суду та уповноважених державних органів [38]. У сфері будівництва, де часто мають місце порушення технологічного процесу, формальний інструктаж або нехтування правилами експлуатації обладнання, примусовий характер покарання є необхідним інструментом забезпечення дисципліни, підвищення якості управління ризиками та зниження рівня виробничого травматизму. Покарання є мірою державного примусу, яка завжди має чітко визначені межі, вид і розмір, а його виконання є обов'язковим

незалежно від волі засудженого. Це особливо важливо у справах проти безпеки виробництва, де значна частина злочинів є необережними, а отже, особа зазвичай не усвідомлює повною мірою наслідків своїх дій до моменту їх настання;

– чіткими, законодавчо окресленими формами покарання, що дозволяють гнучко реагувати на різноманітні порушення у сфері будівництва. Покарання є формою і мірою кримінальної відповідальності, у застосуванні якої втілюються інтереси законності, правосуддя, потерпілих, держави та суспільства, а також інтереси самого засудженого, зокрема коли йдеться про його кримінально-правову «реабілітацію» через справедливе покарання [124, с. 101].

Важливо наголосити, що система покарань не закріплюється в санкціях статей Особливої частини КК України окремо – санкції формуються з урахуванням властивостей системи покарань, визначених нормами Загальної частини, принципами кримінального права, а також критеріями законності, справедливості та пропорційності [68, с. 39]. Саме тому регламентація системи покарань у Загальній частині КК України забезпечує обов'язковість упорядкування видів покарань у санкціях статей Особливої частини, включно зі ст. 272 КК України, а не навпаки.

Саме у справах про порушення правил безпеки на будівництві ця характеристика набуває особливого значення, оскільки покарання виконує не лише каральну, а й запобіжну функцію, формуючи відповідальне ставлення до дотримання технічних регламентів, будівельних норм і правил охорони праці. Більше того, у справах про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою механізм кримінально-правового регулювання проявляється у реалізації негативної та невідвортної реакції держави на недбалість, халатність чи неналежну організацію робіт, що поставили під загрозу життя та здоров'я працівників, а також у застосуванні системи передбачених законом кримінально-правових засобів;

– поєднанням каральної, запобіжної та регулятивної функцій, що забезпечують безпеку виробництва. Каральна функція виявляється у негативній оцінці небезпечного діяння та в установленні передбачених законом обмежень

прав і свобод винної особи; запобіжна спрямована на недопущення повторних порушень як засудженим, так і іншими учасниками будівельного процесу; регулятивна – формує належні стандарти професійної поведінки, дисциплінує суб'єктів та забезпечує дотримання технологічних норм. У сукупності ці функції слугують фундаментальною гарантією безпечної організації робіт підвищеної небезпеки, знижуючи ризик настання травматизму, аварій чи техногенних наслідків.

Призначаючи покарання за ст. 272 КК України, суд обирає конкретний його вид і розмір, забезпечуючи відповідність між: тяжкістю порушення правил техніки безпеки; характером наслідків (травмування, загибель людини, руйнування конструкцій чи створення реальної загрози таких наслідків); ступенем вини особи (звичайна чи груба необережність, невиконання професійних обов'язків, недбалість тощо).

Вказане відповідає вимогам ст. 65 КК України, згідно з якою суд призначає покарання: у межах, визначених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК України; з урахуванням положень Загальної частини КК України; з урахуванням тяжкості правопорушення, особи винного, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання [97].

Гнучкість кримінально-правового реагування забезпечується нормами ст. 69 і 69-1 КК України, що дозволяють призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, а також ст. 70 і 71 КК України, які регламентують можливість призначення більш суворого покарання у випадку сукупності правопорушень або вироків [142, с. 165–169]. У справах щодо порушення правил безпеки на будівництві ця гнучкість має істотне значення, оскільки ступінь вини та вплив конкретної особи на організацію робіт можуть суттєво відрізнятися.

Проведене дослідження судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2023–2025 років, показало, що кількість обвинувальних вироків за ст. 272 КК України залишається нечисленною, незважаючи на високий рівень травматизму у будівельній галузі. Це свідчить про значну латентність таких кримінальних правопорушень, складність збирання

доказів, доведення причинного зв'язку між порушеннями правил безпеки та наслідками, а також про широке використання угод про визнання винуватості та звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У 2023 році судами ухвалено невелику кількість обвинувальних вироків за ст. 272 КК України – 9. Для цього року характерне домінування рішень, постановлених у порядку затвердження угод між сторонами кримінального провадження. У 2024 році кількість судових рішень за ст. 272 КК України також залишалася невисокою – 11. На початку 2025 року судова практика за ст. 272 КК України демонструє аналогічні тенденції [171; 53; 81]. Проведений аналіз судової практики призначення покарань за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою дозволяє наголосити, що найчастіше за ч. 1 ст. 272 КК України застосовується штраф (91%), а за ч. 2 – призначаються покарання у виді обмеження волі (52%) та позбавлення волі (48% випадків).

В. І. Борисов, у далекому минулому, аналізуючи особливості покарання за злочини проти безпеки виробництва, виокремлює низку вихідних положень, які, на його думку, мають визначати законодавчу політику у цій сфері. По-перше, санкції за такі правопорушення повинні бути достатньо гнучкими, щоб суд мав реальну можливість індивідуалізувати покарання залежно від тяжкості наслідків, конкретних обставин справи та особливостей суб'єкта злочину. По-друге, санкції необхідно ранжувати відповідно до ступеня небезпечності потенційних наслідків порушення. Чим вищий нормативно визначений рівень безпеки виробничих процесів і чим значнішою є загроза заподіяння шкоди охоронюваному об'єкту, тим суворішою повинна бути кримінально-правова реакція. По-третє, у випадках, коли криміналізація діяння зумовлена дисциплінарною або адміністративною преюдицією, доцільно застосовувати штрафи, обмеження волі або арешт, залежно від того, який режим відбування покарання є найбільш відповідним на момент постановлення вироку. По-четверте, виходячи з мети загального попередження злочинів проти безпеки виробництва, позбавлення волі має зберігатися у санкціях лише за випадки настання найбільш небезпечних наслідків – людських жертв, техногенних

катастроф та інших аналогічно тяжких подій. По-п'яте, для досягнення мети спеціального попередження необхідно передбачити як факультативне додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, за винятком тих випадків, коли воно встановлене як основне [15]. Як свідчить аналіз нині чинного законодавства, більшість із сформульованих рекомендацій вченого знайшли відображення у санкціях ст. 272 КК України, що підтверджує їхню актуальність і відповідність сучасним підходам до кримінально-правового регулювання безпеки робіт підвищеної небезпеки.

Перейдемо до більш предметного аналізу видів і розмірів покарань, передбачених ст. 272 КК України. Насамперед слід наголосити, що покарання за ч. 1 ст. 272 КК України не пов'язане з позбавленням волі. У судовій практиці переважають штрафи (приблизно 85–90% вироків), значно рідше застосовуються виправні роботи (5–8%) та обмеження волі (до 5%), що відповідає загальній тенденції м'якості покарань за необережні кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва.

Штраф згідно зі ст. 53 КК України є грошовим стягненням, що накладається судом у випадках і межах, установлених у санкціях статей Особливої частини КК України [97]. У науковій літературі В. О. Попрас визначає штраф як заходи державного примусу, що полягають у передбаченому законом обмеженні права власності винної особи шляхом вилучення певної суми грошових коштів [164, с. 8]. За своєю юридичною суттю штраф належить до майнових покарань, що спрямовані на обмеження економічних можливостей засудженого.

Відповідно до ст. 52 КК України штраф є основним покаранням, оскільки прямо передбачений у санкції ч. 1 ст. 272 КК України. Згідно з ч. 4 ст. 52 та ч. 1 і 3 ст. 53 КК України штраф може застосовуватися лише тоді, коли він передбачений у конкретній нормі Особливої частини, за винятком випадків призначення більш м'якого покарання за ст. 69 КК України [97; 162].

Законодавець установив, що за ч. 1 ст. 272 КК України штраф обчислюється в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (НМДГ) у

межах від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що у грошовому вимірі відповідає 1 514 000 до 4 542 000 тис. грн. На підставі ч. 4 ст. 53 КК України суд має право розстрочити сплату штрафу строком до трьох років, якщо матеріальне становище особи цього потребує.

У разі неможливості сплатити штраф суд може застосувати ч. 5 ст. 53 КК України та замінити його: громадськими роботами – 10 годин за 1 НМДГ; виправними роботами – 1 місяць за 4 НМДГ.

Загальний строк громадських робіт не може перевищувати 240 годин, а виправних робіт – 2 роки. Заміна штрафу допустима лише тоді, коли доведено, що несплата зумовлена об'єктивними обставинами (відсутність доходу, майна тощо). У вивчених вироках не виявлено випадків, коли б суб'єкти злочину не могли сплатити штраф.

Штраф має низку позитивних характеристик: є ефективним заходом запобігання ненасильницьким кримінальним правопорушенням; дає економічний ефект, оскільки не потребує витрат на утримання засудженого; є адекватним покаранням для осіб, які вчинили злочин з необережності; дозволяє застосовувати індивідуалізований підхід без застосування заходів ізоляції. Зокрема, В. В. Васильєв наголошують на доцільності розширення застосування штрафів, особливо в альтернативі позбавленню волі [27].

Санкція ч. 2 ст. 272 КК України не передбачає штрафу як виду покарання. Проте суди іноді призначають його на підставі ст. 69 КК України, обираючи більш м'яке покарання. За результатами аналізу справ штраф за ч. 2 ст. 272 КК України застосовано приблизно у 3–5% випадків, здебільшого тоді, коли: кримінальне провадження здійснюється на підставі угоди про визнання винуватості; потерпілі не заперечують; шкода відшкодована; наслідки злочину не є надто тяжкими; поведінка обвинуваченого після вчинення діяння була бездоганною.

Виправні роботи (ст. 57 КК України) належать до основних видів покарань. Вони можуть бути призначені судом на строк від шести місяців до двох років і відбуваються, як правило, за місцем роботи засудженого. Обов'язковим

елементом виправних робіт є щомісячні відрахування із заробітку засудженого в дохід держави: для повнолітніх – у межах від 10 до 20%. У досліджених кримінальних провадженнях за ст. 272 КК України виправні роботи не призначалися неповнолітнім, що корелює з тим, що суб'єктами кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва зазвичай є повнолітні працівники, керівники, майстри, виконроби тощо.

Каральні властивості виправних робіт проявляються у тому, що вони: призначаються на певний строк; пов'язані з обов'язковими майновими обмеженнями у вигляді відрахувань із заробітку; змінюють правовий статус засудженого, впливаючи на його трудові та соціальні відносини [11].

Якщо суд у вирокі не зазначив строк виправних робіт або розмір відрахувань, таке покарання вважається фактично непризначеним, а вирок підлягає скасуванню як незаконний. Зі змісту ст. 57 КК України випливає, що виправні роботи можуть застосовуватись лише до осіб, які працюють, оскільки відбуваються за місцем роботи. Відтак до безробітних та осіб, які не мають постійного доходу, це покарання застосувати неможливо, що звужує сферу його використання.

Виправні роботи призначаються, як правило, за кримінальні правопорушення, що не є тяжкими, і щодо осіб, які не потребують ізоляції від суспільства. На відміну від громадських робіт, виправні роботи мають низку переваг: виробничий процес не переривається, підприємство не зазнає кадрових втрат; засуджений зберігає професійні навички та трудові зв'язки, що сприяє його ресоціалізації; створюється відчутний, але не руйнівний для особи економічний тиск.

За результатами аналізу судової практики за ст. 272 КК України, покарання у виді виправних робіт було призначене у 7 справах (приблизно 4% випадків). Разом із тим, звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) щодо виправних робіт за ст. 272 КК України не застосовувалося, що можна визнати позитивною тенденцією. Така практика заслуговує на підтримку,

оскільки забезпечує реальне виконання покарання, поєднання його карального та виховного впливу, без необхідності ізоляції особи від суспільства.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) може призначатися як основне, так і як додаткове покарання. У першому і другому випадку випадку його тривалість становить до трьох років.

Зміст цього покарання полягає в обмеженні права на працю особи, яка вчинила злочин, шляхом заборони займати визначені судом посади або здійснювати певний вид діяльності. Як підкреслює М. В. В'юнник, основним правообмеженням є звуження обсягу конституційного права на працю, закріпленого у ст. 43 Конституції України [97; 74]. Засуджений не може реалізовувати своє право на працю у тій частині, яку суд визнав небезпечною або такою, що сприяла вчиненню правопорушення [25].

Дане покарання повинно призначатися лише тоді, коли кримінальне правопорушення прямо пов'язане зі сферою будівництва, характером його професійної будівельної діяльності (керівництво роботами, контроль за дотриманням техніки безпеки, експлуатація механізмів тощо). Таке покарання виконує функцію спеціального запобігання, адже позбавляє особу можливості знову виконувати ті види робіт або посадові обов'язки, при здійсненні яких було порушено правила безпеки.

Призначаючи це покарання, суд має ретельно визначити коло посад чи видів діяльності, яких особа позбавляється. Неприпустимо звужувати право на працю настільки, що засуджений фактично не зможе отримати легальний заробіток або використати свою професійну кваліфікацію [141, с. 748].

Таке покарання може бути призначене як основне лише тоді, коли воно прямо передбачено в санкції відповідної статті, а також при переході до більш м'якого покарання на підставі ст. 69 КК України [161].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю тягне за собою низку похідних обмежень, серед яких: звуження можливостей отримувати доходи, що фактично може вплинути на матеріальне

становище особи; заборона виїжджати за межі України без дозволу органу пробації (ч. 2 ст. 34 КВК України) [103].

Аналіз чинної редакції ст. 272 КК України свідчить, що розширення застосування цього виду покарання є доцільним. У майбутній редакції ст. 272 КК України логічно передбачити позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як факультативне додаткове покарання у ч. 1 і ч. 2, а у ч. 3 (*відповідно службової особи – див. підр. 3.1, прим. авт.*) – як обов'язкове.

Обмеження волі полягає у триманні засудженого в кримінально-виконавчій установі відкритого типу без повної ізоляції від суспільства, але під постійним наглядом і з обов'язковим залученням до праці. Строк такого покарання – від одного до п'яти років (ст. 61 КК України). За своїм характером воно є «проміжним» заходом між некаральними майновими покараннями та ізоляційними видами покарань і виконує насамперед превентивну та виховну функції [145].

У контексті ст. 272 КК України покарання у виді обмеження волі застосовується тоді, коли: порушення правил безпеки має істотний ступінь небезпеки; внаслідок діяння настали чи могли настати тяжкі наслідки (травмування, вибухи, пошкодження конструкцій); проте суд вважає, що особа не потребує повної ізоляції від суспільства.

Обмеження волі – це сучасний аналог покарання у вигляді перебування в колоніях-поселеннях, яке існувало в КК України УРСР 1960 р., проте категорично не тотожне позбавленню волі. Його використання у справах про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є виправданим насамперед тоді, коли правопорушення було вчинене через недбалість та відсутня антисоціальна налаштованість особи [249, с. 36].

У судовій практиці обмеження волі застосовується доволі часто саме за ч. 2 ст. 272 КК України, у справах, де наявні тяжкі наслідки, але суд, врахувавши особу обвинуваченого (досвід роботи, позитивні характеристики, відсутність умислу), приходять до висновку, що повна ізоляція є надмірною. На підтвердження, як відзначає О. П. Горох, у понад 60% таких вироків суди

застосовують ст. 75 КК України, звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, але залишаючи в силі додаткове покарання у вигляді позбавлення права займати відповідні посади [41, с. 15].

Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК України) є найбільш суворим заходом, застосовуваним за порушення правил безпеки, що спричинили загибель людей, масштабні руйнування або іншу техногенну катастрофу. Воно полягає у повній ізоляції засудженого та поміщенні його до установи закритого типу з відповідним режимом, контролем та обмеженнями.

У науковій літературі позбавлення волі визначається як державно-примусовий захід, що поєднує каральний, ізоляційний та виправний вплив, та передбачає: повну ізоляцію особи від суспільства; виконання вироку в умовах установ виконання покарань; застосування системи дисциплінарних і режимних обмежень; виникнення стану судимості зі всіма правовими наслідками як під час відбування покарання, так і після звільнення [214, с. 962–963; 161, с. 210–215].

У контексті ст. 272 КК України позбавлення волі застосовується тоді, коли: порушення правил безпеки призвело до загибелі людини або кількох осіб; порушення носило системний характер або було наслідком грубого нехтування правилами техніки безпеки; обвинувачений вже притягувався до відповідальності за аналогічні порушення; діяння призвело до масштабних технічних і економічних наслідків (руйнування конструкцій, вибухи, пожежі, забруднення довкілля тощо) [33].

Судова практика 2023–2025 рр. підтверджує: покарання у вигляді позбавлення волі фактично застосовується лише у випадках загибелі людей або інших тяжкі наслідки, причому навіть у таких ситуаціях суди часто: призначають реальний строк позбавлення волі, але звільняють від його відбування з випробуванням (ст. 75 КК України), за умови визнання вини, щирого каяття, готовності компенсувати збитки родині потерпілого. У структурі вироків за ч. 2 ст. 272 КК України реальний строк позбавлення волі становить лише близько 10–12% від усіх призначених покарань, що свідчить про: превалювання недбалості як форми вини; відсутність суспільно небезпечних мотивів; специфіку

безпекових злочинів, де превалює не злочинний умисел, а технічні й організаційні помилки.

Проте в окремих справах 2024–2025 рр. суди призначали реальне позбавлення волі (3–5 років) без звільнення на підставі ст. 75 КК України – здебільшого у випадках, коли: порушення правил безпеки були грубими та свідомими; керівник ігнорував Держстандарти у сфері будівництва; особа вже притягувалась до адміністративної відповідальності за аналогічні порушення; наслідки мали виключно тяжкий характер (2–3 загиблих).

Загалом, варто наголосити, що обмеження волі є типовим покаранням для порушень правил безпеки, що спричинили тяжкі наслідки, але не містять ознак цинічного нехтування безпекою чи системної небезпечної поведінки. У свою чергу, позбавлення волі застосовується у найбільш тяжких випадках, коли порушення правил безпеки призвело до загибелі людей або техногенної катастрофи. Застосування обох цих видів покарань має виразний спеціально-запобіжний характер, оскільки спрямоване на усунення можливості повторення небезпечної діяльності.

Суди все частіше застосовують комбінований підхід – умовне звільнення від основного покарання, але суворе застосування додаткових покарань (ст. 55 КК України). Ефективність цих покарань у сфері будівельної діяльності тісно пов'язана з їх здатністю усувати винних осіб від управління роботами підвищеної небезпеки, що відповідає логіці кримінально-правового забезпечення безпеки виробництва.

Враховуючи вищевикладене, систему покарань у ст. 272 КК України пропонуємо викласти у такій редакції:

– ч. 1: «... карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;

– ч. 2: «... карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк зі штрафом до трьох тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

– ч. 3: «... караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» (*відповідно до запропонованої у попередньому підрозділі частини статті*).

Висновки до підрозділу 3

1. Проведений аналіз складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва засвідчує, що хоча вони й об'єднані законодавцем у межах одного розділу Особливої частини КК України та мають спільний родовий об'єкт, їх розмежування на практиці залишається складним та потребує чітких критеріїв. Визначальне значення при цьому має системний підхід до встановлення основного та додаткового безпосереднього об'єкта, кола потерпілих, а також особливостей діяння та суб'єкта.

2. Специфіка складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, полягає у тому, що його основним безпосереднім об'єктом є безпека виконання робіт з підвищеною небезпекою, тоді як до додаткового об'єкта належать життя та здоров'я людей, що істотно відрізняє його від складу ст. 271 КК України, де потерпілими можуть бути лише особи, пов'язані з роботодавцем трудовими або адміністративно-розпорядчими відносинами. Натомість для ст. 272 КК України коло потенційних потерпілих є значно ширшим, охоплюючи будь-яких сторонніх осіб, що перебувають у зоні небезпечних робіт. Ускладнення розмежування пов'язане також із відсутністю законодавчо закріпленого поділу на «загальні» та «спеціальні» правила охорони праці. Наявне дублювання норм у нормативних актах, що регулюють безпеку праці, призводить до того, що одні й ті самі положення можуть бути застосовані

як у межах ст. 271 КК України, так і у межах ст. 272 КК України. Водночас аналіз змісту бланкетних диспозицій зазначених статей свідчить, що кожна з них спрямована на забезпечення різних аспектів виробничої безпеки у тому числі будівельної, а тому їх тлумачення має здійснюватися з урахуванням специфіки видів робіт та особливостей джерела підвищеної небезпеки.

Порівняно зі ст. 271 КК України, де кримінальна відповідальність покладається переважно на службових осіб або роботодавців, у ст. 272 КК України коло суб'єктів значно ширше та охоплює будь-яких працівників, які зобов'язані дотримуватися правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Такий підхід зумовлений підвищеним рівнем суспільної небезпеки порушень, пов'язаних з експлуатацією джерел підвищеної небезпеки.

3. Головними критеріями відмежування ст. 272 КК України від інших кримінальних правопорушень є такі: ст. 273 КК України – стосується підприємств і об'єктів з вибухонебезпечним технологічним циклом, тому будівельні роботи підпадають під неї лише тоді, коли йдеться про: монтаж вибухового обладнання, порушення режиму роботи вибухонебезпечних речовин; ст. 275 КК України передбачає відповідальність за експлуатацію будівлі, споруди або обладнання, що здійснюється з порушенням правил безпеки й застосовується після завершення будівництва, коли об'єкт введено в експлуатацію; ст. 367 КК України – особа є службовою, порушення не пов'язане з порушенням конкретних правил безпеки, наслідки настали внаслідок неналежного виконання службових обов'язків, а не конкретних вимог будівельної безпеки.

4. Узагальнення положень доктрини кримінального права дозволяє виокремити три групи ознак покарання, які мають ключове значення і для правозастосування у справах щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві: а) ознаки, що характеризують сутність покарання; б) ознаки, що характеризують його зміст; в) ознаки, що характеризують форму покарання.

5. Проведений аналіз судової практики призначення покарань за

порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою дозволяє наголосити, що найчастіше за ч. 1 ст. 272 КК України застосовується штраф (91%), а за ч. 2 – призначаються покарання у виді обмеження волі (52%) та позбавлення волі (48% випадків). Запропоновано удосконалення видів та мір покарань у ст. 272 КК України, зокрема: ч. 1: «... карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»; ч. 2: «... карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк зі штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»; ч. 3: «... караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене комплексне дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві та розроблення на цій основі теоретичних положень і науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового регулювання й правозастосовної практики. Найсуттєвішими з них на думку автора є такі:

1. В умовах сьогодення схвалено достатню кількість нормативно-правових актів і проведено наукових досліджень, що дотичні до забезпечення й охорони праці. Такий науковий інтерес до цього питання обумовлений європейським вектором розвитку України та нагальною необхідністю вдосконалення забезпечення безпеки виробництва, особливо в умовах економічних викликів та потреб українського суспільства у повоєнній відбудові. Однак порівняння й дослідження наукових праць присвячених проблемам порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві дає змогу говорити про відсутність таких, що безпосередньо присвячені кримінально-правовій охороні в умовах дії нині чинного КК України 2001 р., з урахуванням Закону України «Про охорону праці» (1992 р.) та умов воєнного стану, а наявні ж окремі напрацювання засвідчують існування низки дискусійних питань й не створюють повного багатоаспектного уявлення щодо предмету дослідження.

2. Зважаючи на тернистий історичний шлях системи забезпечення охорони праці, генеза становлення та розвитку кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві отримала таку періодизацію:

1-й етап (звичаєво-імперський IX ст. – 1917 р.) – охорона праці дотично простежується з часів Київської Русі у Правді Руській, однак реальне нормативне закріплення основ правового регулювання трудових прав працівників, які забезпечували надання їм права на належну й гідну безпеку відбулося лише на

початку ХХ ст. після скасування кріпацтва, поява фабрик і заводів – зародження трудових відносин у сучасному їх розумінні;

II-й (радянський – 1918–2001 рр.) – прийняття першого кодифікованого акта на території України – Кодексу законів про працю, який регулював трудові відносини, закріплював правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою й в окремих випадках забезпечував таку, що стало основою забезпечення кримінально-правового захисту трудових прав людини у КК 1922 р., 1927 р. у розділі, який був присвячений злочинам проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи. Прийняття Основ законодавства СРСР і союзних республік про працю та КЗпП УРСР, який є чинним і нині та не в змозі регулювати сучасні трудові відносини, що й обумовлює необхідність прийняття Трудового кодексу України, а також встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці у КК 1960 р., що стало реальною основою кримінально-правового захисту прав людини під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

III-й (незалежний – з 2001 р. – дотепер) – створено і діє національна система охорони праці; внесення змін і доповнень до КЗпП у зв'язку із здобуттям Україною незалежності; прийняття нових законів, що регулюють трудові відносини, спрямованих на її охорону та забезпечення системи невідворотності покарання за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві окремою кримінально-правовою нормою (ст. 272 КК України). Однак, кримінальне правопорушення передбачене ст. 272 КК України, є ширшим за зміст родового об'єкту кримінальних правопорушень, розміщених у розділі Х Особливої частини КК України, а тому наголошено на доцільності змінити назву даного розділу, сформулювавши її наступним чином: «Кримінальні правопорушення проти охорони праці та безпеки виробництва». Відповідно, зміст ст. 272 КК України відповідатиме назві розділу і не буде виходити за його межі.

3. Проведений компаративістський аналіз кримінального законодавства в частині порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною

небезпекою на будівництві дозволив наголосити, що у більшості країн Європи та світу встановлена кримінальна відповідальність за порушення вимог безпеки праці в частині: а) відповідальності за спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини із закріпленням спеціальних обставин (необережність; порушення правил, норм та стандартів, правил безпеки – Аргентина, Туреччина, Франція, Японія); б) відповідальності за спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини без закріплення спеціальних обставин (Австрія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Данія, ФРН); в) відповідальність закріплюється за спричинення з необережності смерті чи тілесного ушкодження або поставлення в небезпеку спричинення таких наслідків внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки (Ізраїль).

Для країн близького зарубіжжя (пострадянського простору) (Азербайджан, Естонія, Литва, Молдова, та ін.) та окремих країн Європи й Азії (Болгарія, Іспанія, Польща, Фінляндія, Швейцарія та ін.) характерне пряме закріплення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою в окремих галузях господарювання (атомна енергетика, гірничі та будівельні роботи) на рівні окремих статей Особливої частини КК, однак без визначення потерпілого, і тільки при конструюванні кваліфікованих юридичних складів відповідного злочину вказується формулювання «людина» (Грузія, Казахстан, Латвія, Узбекистан).

4. Інститут кримінально-правового захисту безпеки праці є складним і багатограним правовим явищем, зумовленим поєднанням технічних, соціально-економічних і нормативних чинників, що визначають особливості правового регулювання трудових відносин та охорони праці, а порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві виступає узагальнюючою нормою в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, яка охоплює суспільно небезпечні діяння, пов'язані з недодержанням спеціальних вимог безпеки у процесі будівельної діяльності. Родовим об'єктом таких кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують безпеку виробництва, видовим – суспільні відносини, які

забезпечують підвищений рівень безпеки виробництва, основним безпосереднім об'єктом – суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності під час виконання будівельних і монтажних робіт, додатковим безпосереднім об'єктом – життя і здоров'я людини, а додатковими факультативними – безпека власності, екологічна безпека та встановлений порядок здійснення будівельної діяльності. Потерпілими можуть бути як учасники виробничого процесу, так і сторонні особи, а кримінальна відповідальність за ст. 272 КК України настає незалежно від форми власності будівельного підприємства, законності будівництва чи наявності дозвільно-ліцензійної документації, що зумовлює принципове значення правильного встановлення ознак складу цього кримінального правопорушення для його належної кваліфікації, відмежування від суміжних складів, застосування кримінальної відповідальності та призначення справедливого покарання.

5. Безпека виробництва – це технічний стан, що зводить до мінімуму ризик негативного впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів на людей, майно та навколишнє середовище. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є узагальнюючою нормою в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. Вона охоплює різні види виробничої діяльності, утому числі й будівництво будь-яких організаційно-правових форм і категорій власників.

Ознаками об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві є: 1) діяння – вчинення особою дій, які заборонені будівельними нормами, або невиконання дій, які особа повинна була вчинити згідно із законодавчими або нормативними будівельними вимогами; 2) наслідки – створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1), спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2); 3) причинний зв'язок між порушенням зазначених правил безпеки у галузі будівництва та наслідками, що настали; 4) обстановка вчинення кримінального правопорушення – місце виконання робіт з підвищеною небезпекою на

будівництві та умови, визначені процесом будівництва, а також стан дотримання вимог законодавчих норм та інших нормативно-правових актів, у тому числі щодо охорони праці та правил безпеки у яких діють суб'єкти будівництва.

6. Суб'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві має спеціальний характер і охоплює лише фізичних осудних осіб, на яких покладено обов'язок забезпечувати або додержуватися відповідних правил безпеки під час виконання будівельних робіт, зокрема посадових осіб будівельних підприємств, фізичних осіб, які використовують найману працю, рядових працівників, а в окремих випадках й інших осіб, зобов'язаних дотримуватися таких правил, тоді як юридична особа не може визнаватися суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, з огляду на неможливість встановлення у неї психічного ставлення до вчинюваного діяння та його наслідків.

Суб'єктивна сторона такого кримінального правопорушення характеризується необережною або змішаною формою вини, що свідчить про необхідність точного встановлення психічного ставлення винної особи як до самого порушення правил безпеки, так і до суспільно небезпечних наслідків, оскільки саме правильне визначення ознак спеціального суб'єкта та форми вини має принципове значення для кваліфікації діяння, відмежування його від суміжних складів кримінальних правопорушень і забезпечення належного застосування ст. 272 КК України в правозастосовній практиці.

7. Основні проблеми кваліфікації порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві обумовлені: невірним встановленням спеціального суб'єкта кримінального правопорушення; ототожненням порушень техніки безпеки з недоліками організації будівництва; ігноруванням встановлення причинного зв'язку; невірним визначенням форми вини; ігнорування спеціальних, відомчих нормативно-правових актів, а відмежування таких кримінальних протиправних діянь від інших складів кримінальних правопорушень повинно здійснюватися за ознаками основних та

додаткових об'єктів, кола потерпілих, суб'єкта та характеру порушених правил безпеки.

Правильне визначення характеру порушених вимог безпеки є критичним для кваліфікації діяння за ст. 272 КК України, з огляду на відсутність чіткого нормативного розмежування між загальними та спеціальними правилами охорони праці, а відтак для усунення колізій доцільно прибрати надмірне та концептуально невдале словосполученням *«на виробництві або будь-якому підприємстві»* (ч. 1 ст. 272 КК України), яке не лише не має самостійного кримінально-правового навантаження, але й фактично обтяжує процес кваліфікації; замінити *«порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»* на більш конкретизоване *«порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою»*; розширити ст. 272 КК України, передбачивши необхідне для кваліфікації вчинюваного діяння *службовою особою*. Такий унормований підхід сприятиме підвищенню точності кримінально-правової кваліфікації, забезпечить єдність правозастосовної практики та зміцнить захист суспільних відносин, безпеку у сфері будівництва.

8. Інститут покарання щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві характеризується: законодавчою визначеністю, виключністю та судовим способом застосування; державним примусом, спрямованим на запобігання загрозам для життя й здоров'я людей; чіткими, законодавчо окресленими формами покарання, що дозволяють гнучко реагувати на різноманітні порушення у сфері будівництва; поєднанням каральної, запобіжної та регулятивної функцій, що забезпечують безпеку виробництва.

З урахуванням наукових положень, аналізу судової практики, за ч. 1 ст. 272 КК пропонується встановити основні види покарань: штраф від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів, а також як додаткове покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. За ч. 2 ст. 272 КК пропонується встановити основні види покарань: обмеження волі та позбавлення волі та як додаткові покарання – штраф і позбавлення права

обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. За запропонованою ч. 3 ст. 272 КК встановити основний вид покарання – позбавлення волі, а як додаткове покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

9.3 метою удосконалення кримінально-правової регламентації відповідальності за порушення вимог безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою в Україні запропоновано нову доктринальну редакцію ст. 272 КК України:

«Стаття 272. Порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою

1. Порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -

карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк зі штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель дитини, або вчинене службовою особою при порушенні вимог безпеки, виробничої гігієни або інших правил охорони праці, що призвело до нещасних випадків серед людей або інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія, наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
2. Андрушко П. П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1. С. 150–157.
3. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11 (134). С. 5–11.
4. Бабанін С. В. Суспільно небезпечні наслідки порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 120–123. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/33.pdf.
5. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 488 с.
6. Бахуринська О. О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
7. Бахуринська О. О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 235 с.
8. Бахуринська О. Розмежування складів порушень вимог законодавства про охорону праці та інших злочинів проти безпеки виробництва. *Вісник прокуратури*. 2006. № 7. С. 66–73.
9. Беньківський В. Основні концептуальні підходи та проблеми причинного зв'язку в теорії кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 185–190.
10. Бережнюк В. М. Загальні критерії індивідуалізації покарання під час його призначення за Кримінальним Кодексом України. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2020. № 1 (41). С. 103–106.

11. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 434 с.
12. Бондарєва Н. Д. Термінологічне дослідження поняття «будівництво» в економіці України. *Вісник Львівського університету*. Серія : Економічна. 2008. Вип. 40. С. 47–50.
13. Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 269 с.
14. Борисов В. І. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. *Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки* : монографія. Харків, 2006. 224 с.
15. Борисов В. І. Кваліфікація злочинних порушень правил безпеки. Київ, 1988. 59 с.
16. Борисов В. І. Щодо проблеми відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 25. С. 74–86.
17. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. *Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки* : монографія. Харків : Вапнярчук Н. М. 2006. 224 с.
18. Бочарникова А. С. Історичні передумови правового регулювання охорони праці на підприємствах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 235–241.
19. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с.
20. Бруссо К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 246 с.

21. Буга В. В. Доктринальні підходи до визначення адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері будівництва. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 151–155.
22. Буга В. В. Запобігання правопорушенням у сфері будівництва в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2024. 384 с.
23. Буга В. В. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері будівництва. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки». 2022. Т. 33 (72), № 4. С. 65–70.
24. Буга В. В. Суб'єктивні ознаки правопорушень у сфері будівництва. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 40–46
25. В'юник М. В. Спеціальні покарання в контексті досягнення мети виправлення особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 146–149.
26. Вавриш А. В. Запобігання злочинам проти власності у сфері будівництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.
27. Васильєв А. А., Пироженко О. С. Про деякі проблеми застосування кримінального покарання у виді штрафу: аналіз законодавчих новел. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1. С. 74–83. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik13_06.pdf.
28. Венедіктов С. В. Правове регулювання трудових відносин: вітчизняний і зарубіжний досвід. Київ : Алерта, 2020. 368 с.
29. Ветров В. Д. Особливості визначення родового об'єкта злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. Вип. 6–1, т. 3. С. 94–97.
30. Вітко О. Ю. Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину. *Держава та регіони*. Серія: Правою 2013. № 2 (40). С. 113–118.
31. Вітюк Р. В. Кримінально-правова характеристика та запобігання порушенням вимог законодавства про охорону праці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 21 с.

32. Вітюк Р. В. Кримінально-правова характеристика та запобігання порушенням вимог законодавства про охорону праці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 219 с.
33. Вітюк Р. В. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавчих норм про охорону праці за законодавством України. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 145–150.
34. Вітюк Р. В. Характеристика об'єктивних ознак порушення вимог законодавства про охорону праці. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2, т. 2. С. 201–206.
35. Віхров О. П. Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки : курс лекцій. Чернігів : Чернігівські обереги, 2003. 207 с.
36. Водянніков О. Ю. Конституція і злочин: теорія криміналізації в світлі конституційної концепції *ultima ratio*. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 96. С. 14–35.
37. Волуйко О. М. Примушування (примус) як злочин у зарубіжному кримінальному законодавстві. *Митна справа*. 2012. № 5. С. 62–70.
38. Ворона В. С. Поняття спеціальних засад призначення покарання. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 3 (19). С. 162–165.
39. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства). Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 633 с.
40. Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва : підручник. Київ-Алчевськ : Києво-Могилянська академія ; ЛАДО, 2013. 542 с.
41. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування : монографія / за наук. ред. А. А. Музики. Київ : Дакор, 2019. 676 с.
42. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.

43. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2007. 288 с.
44. Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. № 466. *Офіційний вісник України*. 2011. № 34. Ст. 1404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-%D0%BF#Text>.
45. Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
46. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с.
47. Дудоров О. О. Проблеми юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. Вип. 2 (17). С. 133–142.
48. Дудоров О. О. Спеціальні засади призначення покарання. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 121–135.
49. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки виробництва. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки. 2011. № 3. С. 174–184.
50. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінальне право (особлива частина) : підручник. Луганськ : Елтон, 2012. Т. 1. 778 с.
51. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Обумовленість вдосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи і Європейського Союзу. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 9–10 жовтня 2014 р. Харків : Право, 2014. С. 89–94.
52. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
53. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

54. Ждан М. Д. Кримінологічна політика у сфері захисту трудових прав громадян : монографія / за заг. ред. Є. С. Назимка. Київ : Дакор, 2024. 444 с.
55. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата, майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 255 с.
56. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 32–43.
57. Запотоцький А. П. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з порушеннями правил охорони праці та безпеки виробництва під час будівництва. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 124–130.
58. Запотоцький А. П. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 122–132.
59. Запотоцький А. П. Основи методики розслідування злочинів у сфері будівництва : монографія. Київ : Освіта України, 2018. 320 с.
60. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 510 с.
61. Зінченко І. О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 114 с.
62. Іншин М. І. Захист трудових прав працівників: аналіз законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 2 (2). С. 129–133.
63. Історія наглядової діяльності в галузі охорони праці. *Управління державної праці у Хмельницькій області*. URL: <http://km.dsp.gov.ua/index.php?Newsid=591>.

64. Кальян О. С. Правове регулювання трудових відносин у країнах західної Європи (історично-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 188 с.
65. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов та ін. ; за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2016. 356 с.
66. Квасніцька О. О. Сутність будівельної діяльності: теоретичний погляд. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 413–423.
67. Класифікація засобів індивідуального та колективного захисту. *Служба охорони праці*. URL: <https://pro-op.com.ua/article/355-zasobi-kolektivnogo-zakhistu-pratsivnikiv>».
68. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія. Харків : НикаНова, 2011. 335 с.
69. Кодекс законів про працю : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
70. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34–35. Ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
71. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 115–119.
72. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Кримінальне право*. 2018. № 18. С. 196–199.
73. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : підписана в Римі від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
74. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

75. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. 3-тє вид., допов. та перероб. Київ : Атіка, 2007. 592 с.
76. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 112 с.
77. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : курс лекцій. Київ : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. 336 с.
78. Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 24 с.
79. Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 226 с.
80. Крайник Г. С. Питання об'єкта злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Вісник прокуратури*. 2007. № 1 (67). С. 35–40.
81. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 306 с.
82. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.
83. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2013. 786 с.
84. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Б. Харченко, О. О. Житний, Ю. В. Орлов та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків, 2020. 428 с.
85. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. ; за заг. ред. В. М. Бесчастного, О. М. Джужі. Київ : Дакор, 2018. 386 с.

86. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : Атіка, 2008. 375 с.

87. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. та доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв ; наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник. Київ : Правові джерела, 2002. 432 с.

89. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

90. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2018. 142 с.

91. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 891 с.

92. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Л. Стрельцова. Харків : Одіссей, 2009. 496 с.

93. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2010. 608 с.

94. Кримінальний кодекс Грузії : прийнятий 22.07.1999 р. № 2287-вс. *Matsne*. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>.

95. Кримінальний кодекс Киргизьської Республіки : прийнятий 02.02.2017 р. № 19. *Юстиция министрлиги*. URL: <https://cbd.minjust.gov.kg/111527/edition/1186183/ru>.

96. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 03.07.2014 р. № 226-V. *Законодательство, правовые и нормальные документы, постановления, акты и*

- другие документы Республики Казахстана.* URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
97. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст.131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
98. Кримінальний кодекс України : Законом УРСР від 28.12.1960 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>.
99. Кримінальний кодекс України : коментар /за ред. Ю. А. Кармазіна та Е. Л. Стрельцова. Харків : Одісей, 2002. 960 с.
100. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.
101. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.
102. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
103. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
104. Кротов Я. Судебники 1947 та 1550 років. Переклад тексту Судебника 1947 року. URL: http://krotov.info/acts/16/2/pravo_01.htm.
105. Круглюк Г. В. Суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого статтею 272 КК України «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка, м. Київ, 26 листопада 2025 р. Київ, 2025. С. 239–241.

106. Круглюк Г. В. Дискусійні аспекти визначення об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Академічні Візії*. 2024. Вип. 38. С. 1–6. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/35>. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1484339>

7

107. Круглюк Г. В. До питання суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів* : матеріали наук.-практ. конф., м. Полтава, 13–14 червня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 80–84.

108. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та окремих держав Європейського Союзу. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 268–277. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/39101/39111>. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-268-27](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-268-27).

109. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у державах Європейського Союзу. *International experience in scientific research: The 8th International scientific and practical conference, Chicago, USA, Mar. 19–21, 2026*. Chicago, 2026. С. 421–426.

110. Круглюк Г. В. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка, м. Київ, 23 листопада 2023 р. / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2023. С. 34–37.

111. Круглюк Г. В. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury*. 2025. № 6 (49). С. 98–104. URL:

<https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/25464>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6\(49\)-98-104](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6(49)-98-104).

112. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Безпека виробництва як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка, м. Київ, 30 листопада 2022 р. / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. С. 239–241.

113. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Особливості визначення конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Science in the modern world: innovations and challenges* : The 5th International scientific and practical conference, Toronto, Canada, Jan. 23–25, 2025. Toronto, 2025. С. 612–617.

114. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Проблемні питання щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Академічні Візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–7. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/829>. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10457681>.

115. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України : питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів : навч. посіб. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 392 с.

116. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг ред. В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2013. 320 с.

117. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 227 с.

118. Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) : монографія. Харків : Харків юрид., 2006. 212 с.

119. Куцевич М. П. Зародження інституту трудових прав працівника на теренах сучасної України та засобів їх кримінально-правового захисту. *Вісник*

Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2016. № 3. С. 147–152.

120. Куцевич М. П. Концептуальні засади захисту трудових прав працівника засобами кримінального права в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 460 с.

121. Куцевич М. П. Напрями вдосконалення кримінально-правового механізму захисту трудових прав працівників в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права* : зб. наук. пр. 2017. № 6. С. 120–124.

122. Куцевич М. П. Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05, 12.00.08. Одеса, 2018. 467 с.

123. Куцевич М. П. Трудові права працівника як об'єкт злочинів, передбачених в розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 3–2, т. 4, ч. 1. С. 68–73.

124. Литвинов О. М., Назимко Є. С. Інститут покарання в кримінальному праві України : навч. посіб. Донецьк.: Цифрова типографія, 2013. 214 с.

125. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київ. ун-т, 2006. 573 с.

126. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу : монографія. Київ : Право України ; Харків : Право, 2013. 96 с.

127. Луцик Г. Д. Злочини проти трудових прав людини: проблемні питання об'єкта за чинним КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2009. № 4. С. 224–235.

128. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ : Атіка, 2003. 224 с.

129. Марченко О. Л. Відповідальність за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва: зарубіжний досвід. *KELM*. 2021. № 6. С. 172–176. (Республіка Польща).

130. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину. Її складові та зміст. *Право*. 2003. № 1 (39). С. 163–168.

131. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

132. Миронець І. М. Поняття будівництва і капітального будівництва. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 3. С. 167–171.

133. Михайлова Х. М. Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 20 с.

134. Млавець Ю. Ю. Охорона праці : конспект лекцій для студентів математичного факультету і факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 56 с.

135. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. 192 с.

136. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

137. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, Б. С. Стичинський. 8-е вид., допов. і перероб. Київ : А.С.К., 2007. 944 с.

138. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценко. Київ : А.С.К, 2005. 848 с.

139. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

140. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

141. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10 вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.

142. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.

143. Національний стандарт України Охорона праці. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 2293:2014. *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*. URL: https://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf.

144. Ніколаєнко Т. Б., Омельчук В. А. Кваліфікація кримінальних правопорушень : актуальні проблеми : підручник. Хмельницький : НАДПСУ, 2022. 504 с.

145. Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 24 с.

146. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва : метод. реком. / О. В. Таран, А. П. Запотоцький, В. В. Арешонков, О. Ю. Дрозд та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 36 с.

147. Околович М. Є. Адміністративно-правове регулювання містобудівної діяльності органами місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 258 с.

148. Олійник О. М. Порівняльний аналіз Кодексу Законів про працю. *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]*. Серія : Історія та географія. 2011. Вип. 40. С. 76–82.

149. Основи кваліфікації кримінальних правопорушень : навч. посіб. / за ред. М. І. Панова та С. О. Харитонова. Київ : Норма права, 2023. 460 с.

150. Охорона праці в галузі юриспруденції : посібник / П. Д. Пилипенко, О. І. Жолновим, З. Я. Козак та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. Київ : Ін Юре, 2013. 272 с.

151. Охорона праці в галузі. *ММФ КНУ*. URL: http://www.mechmat.univ.kiev.ua/mss/Ohorona_pratsi.pdf.
152. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
153. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / передм. В. П. Тихого. Київ : Ін Юре, 2010. 374 с.
154. Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України» : лекція. Київ : Ін Юре, 2015. 104 с.
155. Панчишин М. Я. Криміналістична характеристика способів порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3 (96). С. 82–88.
156. Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 239 с.
157. Пасічнюк В. Б. Історія становлення та розвитку правового регулювання галузі охорони праці. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 108–114.
158. Перелік робіт з підвищеною небезпекою : затв. Наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 р. № 15. *Офіційний вісник України*. 2005. № 8. Ст. 455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0232-05#Text>.
159. План Відновлення України. *Національна рада з відновлення*. URL: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf.
160. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 21 с.
161. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

162. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / наук. ред. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2012. 80 с.

163. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 248 с.

164. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 20 с.

165. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ : ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

166. Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці. *Виадук-Телеком*. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/BE345995E3164598C2257B7C00433CDE](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/BE345995E3164598C2257B7C00433CDE).

167. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів : монографія. Київ : Задруга, 2014. 399 с.

168. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. Ст. 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>.

169. Про будівельні норми : Закон України від 05.11.2009 р. № 1704-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 5. Ст. 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>.

170. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву : Закон України від 16.09.2008 р. № 509-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 48. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-17#Text>.

171. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

172. Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі : Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 23.09.1994 р. № 263/121. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95>.

173. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.04.2001 р. № 205. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-01#Text>.

174. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107. *Офіційний вісник України*. 2011. № 84. Ст. 3077. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF>.

175. Про затвердження Порядку застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2011 р. № 547. *Офіційний вісник України*. 2011. № 40. Ст. 1641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-2011-%D0%BF#Text>.

176. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. *Офіційний вісник України*. 2013. № 50. Ст. 1788. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text>.

177. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 р. № 15. *Офіційний вісник України*. 2005. № 8. Ст. 455. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05>.

178. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з

підвищеною небезпекою : Наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. *Офіційний вісник України*. 2005. № 8. Ст. 455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text>.

179. Про охорону праці : Закон від 14.10.1992 р. № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.

180. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного суду України від 12.06.2009 р. № 7. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>.

181. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.

182. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 6-е вид. Харків : Консум, 2002. 310 с.

183. Рак С. В. Форма та зміст суспільно небезпечного діяння при вчиненні службової недбалості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. 29, т. 2. С. 92–96.

184. Резворович К. Р. Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 194 с.

185. Рекомендація щодо безпеки та гігієни праці у будівництві № 175 : ухв. Генеральною конференцією МОП від 20 черв. 1988 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_094#Text.

186. Романів Л. В., Бабух І. Б. Охорона праці в Україні: проблеми, досвід, перспективи. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 4 (108). С. 222–228.

187. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2013. 448 с.

188. Рябчинська О. П. Теоретико-правові засади функціонування системи покарань в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 40 с.
189. Саблук С. А. Кримінально-правова протидія злочинності в Україні у 1922–1960 рр. : монографія. Черкаси : Гордієнко Є. І., 2016. 414 с.
190. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka>.
191. Смаглюк О. В. Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 179 с.
192. Смик О. А. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення правил охорони праці : монографія. Київ : Норма. 2006. 256 с.
193. Соціально-економічне становище України за 2024 рік. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
194. Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 214 с.
195. Спасенко К. О. Обстановка, час і місце як елементи криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 150–156.
196. Справа № 186/877/19. Першотравенський міський суд Дніпропетровської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82809595>.
197. Справа № 204/3841/19. Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82362526>.
198. Справа № 226/2587/18. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. *IpLex*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003cf846463a15aef80bc8c5c218b5a7380>.

199. Справа № 233/1823/19. Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81945685>.

200. Справа № 233/577/19. Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79890528>.

201. Справа № 234/8805/18. Краматорський міський суд Донецької області. *Вердікт. Ліга:Закон*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/101282920>.

202. Справа № 369/2584/19. Києво-Святошинський районний суд Київської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81052175>.

203. Справа № 431/5783/19. Старобільський районний суд Луганської області. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/92539301/>.

204. Справа № 495/4328/19. Білгород-Дністровський міськрайонний суд Одеської області. *Вердікт. Ліга:Закон*. URL: <https://verdictum-pro.ligazakon.net/document/89048595>.

205. Справа № 500/28/19. Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79295360>.

206. Справа № 607/4574/22. Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104574232>.

207. Справа № 644/48/19. Орджонікідзевський районний суд м. Харкова. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79075722>

208. Справа № 713/111/17. Вижницький районний суд Чернівецької області. *ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/66206405>.

209. Справа № 752/11412/13-к. Голосіївського районного суду м. Києва. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46239167>.

210. Справа № 752/20837/19. Голосіївський районний суд м. Києва. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/100081707>.

211. Справа № 756/37/24. Оболонський районний суд міста Києва. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/117589332>.

212. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія. Київ : ОВК, 2016. 284 с.

213. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн.1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2004. 672 с.

214. Сторчак Н. А. Поняття позбавлення волі на певний строк. *Форум права*. 2013. № 1. С. 962–967.

215. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : підручник. Харків : Одиссей, 2006. 720 с.

216. Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 424 с.

217. Стукаленко О. В. Нотатки до розуміння місця будівельного права в системі права. *Legalactivity*. URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1282%3A200416-21&catid=149%3A2-0416&Itemid=185&lang=en.

218. Стукаленко О. В. Теоретичні аспекти визначення дефініцій «будівництво» та «капітальне будівництво». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 103–106.

219. Судова практика. Апеляційний суд ухвалив новий вирок директору та виконробу будівельного ТОВ, з вини яких травмувалися неповнолітні працівники. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/archive/1673636>.

220. Таран О. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про

охорону праці. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 5 (72). С. 206–212.

221. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : монографія. Київ : ДІА, 2012. 352 с.

222. Таран О. В., Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : метод. реком. Київ, 2015. 78 с.

223. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 131–134.

224. Тацій В., Тютюгін В, Пономаренко Ю. Проблеми стабільності та динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4 (83). С. 54–66.

225. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.

226. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.

227. Тимофеева Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 214 с.

228. Тихонова О. В. Фінансова безпека України: кримінально-правові та кримінологічні основи : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. 484 с.

229. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2006. 574 с.

230. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ : Атіка, 2003. 144 с.

231. Уголовный кодекс Республики Казахстан : принят 03.07.2014 г. № 226-V. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.

232. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47, т. 3. С. 101–106.

233. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.

234. Усов Д. С. Захист трудових прав за кримінальним законодавством інших країн на пострадянському просторі. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 103–109.

235. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія. Київ : Атіка, 2004. 280 с.

236. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Атіка, 2004. 488 с.

237. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Атіка, 2009. 512 с.

238. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

239. Харь І. О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта складів злочинів проти безпеки виробництва. *Юридична наука*. 2017. № 1. С. 54–66.

240. Хроленок О. Ю. Щодо виокремлення принципів формування системи кримінальних покарань. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 4, т. 3. С. 70–74.

241. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

242. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

243. Ціленко В. А. Питання системності господарсько-правового забезпечення будівельної діяльності. *Правова доктрина основа формування*

правової системи держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20–21 листопада 2013 р. Харків, 2013. С. 994–998.

244. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 255 с.

245. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

246. Чернявський С. С., Микитчик А. В. Розслідування шахрайств у сфері фінансування будівництва житла : навч.-практ. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Хай-Тек Прес, 2009. 167 с.

247. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 20 с.

248. Шиян Д. С. Місце покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у системі покарань у залежності від їх класифікації. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 3. С. 232–239.

249. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель : монографія. Херсон : Гельветика, 2017. 366 с.

250. Щербініна І. Ю. Наукові підходи до розуміння об'єкта злочину крізь призму заподіяння йому шкоди. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28), т. 2. С. 166–170.

251. Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2010) (English version). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

252. Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, amended 2013) (English version). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

253. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (1968, amended 2010). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

254. Criminal Code of the Republic of Estonia (2001, amended 2014). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

255. Nowelizacja prawa budowlanego w 2020 r. URL: <https://murator.com.pl/prawo/formalnosci-budowlane/nowelizacja-prawobudowlanego-2020-podpisana-przez-prezydenta-aa-zK3Q-kLbD-cFo1.html>.

256. Plokhy S. The origins of the Slavic Nations. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 165.

257. Poland Criminal Code of the Republic Poland (1997, amended 2016) (Polish version). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

258. Ukraine 2023 Crime & Safety Report. Overall Crime and Safety Situation. 2023. URL: <https://www.osac.gov/pages/ContentReportDetails.aspx?>

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліціїСергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2026 року

АКТ

18.05.2026

м. Київ

№ 161-011

Впровадження результатів дисертації
Круглюка Г. В. на тему «Кримінальна відповідальність
за порушення правил безпеки під час виконання робіт
з підвищеною небезпекою на будівництві»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу капітана поліції Бойчук
Вікторії Олександрівни;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук капітан поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
ННПД, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія
Андрійовича;

– т.в.о. завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук,
професора полковника поліції Кришевич Ольги Володимирівни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх справ Круглюка Г. В. на тему
«Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання
робіт з підвищеною небезпекою на будівництві».

Проаналізовано основні результати дослідження Круглюка Г. В., зокрема
наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Круглюк Г.В., Павловська А.А. Проблемні питання щодо визначення
об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.272 КК України
«Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою».
Академічні Візії. 2023. Вип. 26. С. 1–7. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/829>. DOI:<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10457681>

2. Круглюк Г.В. Дискусійні аспекти визначення об'єктивної сторони
порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Академічні Візії. 2024. Вип. 38. С. 1–6. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/35>. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14843397>

3. Круглюк Г.В. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury*. 2025. № 6 (49). – р. 98–104. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/25464>
DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6\(49\)-98-104](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6(49)-98-104)

4. Круглюк Г.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та окремих держав Європейського Союзу. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 268–277. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/issue/archive>
DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-268-27](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-268-27)

5. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Безпека виробництва як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 239–241.

6. Круглюк Г. В. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 34–37.

7. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Особливості визначення конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України / *The 5th International scientific and practical conference “Science in the modern world: innovations and challenges” (January 23-25, 2025) Perfect Publishing, Toronto, Canada*. 2025. С. 612–617.

8. Круглюк Г. В. До питання суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів: матеріали наук.-практ. конф.* (Полтава, 13-14 черв. 2025 р.). Одеса: «Молодий вчений», 2025. С. 80–84.

9. Круглюк Г. В. Суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого статтею 272 КК України «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 26 листоп. 2025 р.). С. 239–241.

10. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у державах Європейського Союзу / *The 8th International scientific and practical conference “International experience in scientific research” (March 19-21, 2026) BoScience Publisher, Chicago, USA*. 2026. С. 421–426.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Круглюка Григорія Володимировича містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства України», підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК
Дар'я ГОРБЕНКО
Андрій ВОЗНЮК
Ольга КРИШЕВИЧ
Олена ТИХОНОВА
Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

18.05.2026

м. Київ

№ 162-НД

Впровадження результатів дисертації
Круглюка Г. В. на тему «Кримінальна відповідальність
за порушення правил безпеки під час виконання робіт
з підвищеною небезпекою на будівництві»
у наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІПД, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія
Андрійовича;

– т.в.о. завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук,
професора полковника поліції Кришевич Ольги Володимирівни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри
кримінального права Національної академії внутрішніх справ Круглюка Г. В. на
тему «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час
виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві».

Проаналізовано основні результати дослідження Круглюка Г. В., зокрема
наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Круглюк Г.В., Павловська А.А. Проблемні питання щодо визначення
об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.272 КК України
«Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою».
Академічні Візії. 2023. Вип. 26. С. 1–7. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/829>. DOI:<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10457681>

2. Круглюк Г.В. Дискусійні аспекти визначення об'єктивної сторони
порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Академічні Візії. 2024. Вип. 38. С. 1–6. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/35>. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14843397>

3. Круглюк Г.В. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury.* 2025. № 6 (49). – р. 98–104. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/25464>
DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6\(49\)-98-104](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6(49)-98-104)

4. Круглюк Г.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та окремих держав Європейського Союзу. *Успіхи і досягнення у науці.* 2026. № 3 (25). С. 268–277. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/issue/archive>
DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-268-27](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-268-27)

5. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Безпека виробництва як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 239–241.

6. Круглюк Г. В. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 34–37.

7. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Особливості визначення конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України / *The 5th International scientific and practical conference “Science in the modern world: innovations and challenges” (January 23-25, 2025) Perfect Publishing, Toronto, Canada.* 2025. С. 612–617.

8. Круглюк Г. В. До питання суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів: матеріали наук.-практ. конф.* (Полтава, 13-14 черв. 2025 р.). Одеса: «Молодий вчений», 2025. С. 80–84.

9. Круглюк Г. В. Суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого статтею 272 КК України «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 26 листоп. 2025 р.). С. 239–241.

10. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у державах Європейського Союзу / *The 8th International scientific and practical conference “International experience in scientific research”* (March 19-21, 2026) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2026. С. 421–426.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку про те, що зазначені

вище наукові праці Круглюка Григорія Володимировича мають високий теоретичний рівень та практичну значущість і можуть бути використані під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Андрій ВОЗНІЮК
 Ольга КРИШЕВИЧ
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

Зведені дані
опитування 74 прокурорів та 90 слідчих Національної поліції України
(м. Київ, Івано-Франківськ, Львів, Одеса) щодо проблем кваліфікації та
удосконалення ст. 272 КК України

Примітка. У графах 2 і 3 передбачено місце для внесення фактичних результатів анкетування: кількість респондентів та їх частка у відсотках

Запитання	Прокурори	Слідчі
1. Чи потребує чинна редакція ст. 272 КК України уточнення з урахуванням специфіки виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві?	Так – 67 (90,5%) Ні – 7 (9,5%)	Так – 79 (87,8%) Ні – 11 (12,2%)
2. Чи погоджуєтеся Ви з тим, що в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови питання кримінально-правової охорони безпеки будівельних робіт набуло підвищеної актуальності?	Так – 72 (97,3%) Ні – 2 (2,7%)	Так – 87 (96,7%) Ні – 3 (3,3%)
3. Чи доцільно розглядати порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою як узагальнюючу норму в системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?	Так – 61 (82,4%) Ні – 13 (17,6%)	Так – 73 (81,1%) Ні – 17 (18,9%)
4. Чи підтримуєте Ви підхід, за яким потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, можуть бути не лише учасники виробничого процесу, а й інші сторонні особи?	Так – 68 (91,9%) Ні – 6 (8,1%)	Так – 82 (91,1%) Ні – 8 (8,9%)
5. Чи потребує законодавчого уточнення коло спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, у сфері будівництва?	Так – 64 (86,5%) Ні – 10 (13,5%)	Так – 78 (86,7%) Ні – 12 (13,3%)
6. Чи погоджуєтеся Ви з тим, що юридичну особу недоцільно визнавати суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України?	Так – 59 (79,7%) Ні – 15 (20,3%)	Так – 69 (76,7%) Ні – 21 (23,3%)

Запитання	Прокурори	Слідчі
7. Чи підтримуєте Ви висновок, що суб'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на будівництві загалом характеризується необережною формою вини?	Так – 63 (85,1%) Ні – 11 (14,9%)	Так – 75 (83,3%) Ні – 15 (16,7%)
8. Чи потребує практичне застосування ст. 272 КК України чіткого розмежування необережної та змішаної форми вини?	Так – 66 (89,2%) Ні – 8 (10,8%)	Так – 80 (88,9%) Ні – 10 (11,1%)
9. Чи вважаєте Ви, що основними проблемами кваліфікації за ст. 272 КК України є неправильне встановлення спеціального суб'єкта, причинного зв'язку та форми вини?	Так – 70 (94,6%) Ні – 4 (5,4%)	Так – 84 (93,3%) Ні – 6 (6,7%)
10. Чи підтримуєте Ви необхідність відмежування ст. 272 КК України від ст. 271 КК України за сукупністю ознак об'єкта, кола потерпілих і характеру порушених правил безпеки?	Так – 69 (93,2%) Ні – 5 (6,8%)	Так – 81 (90,0%) Ні – 9 (10,0%)
11. Чи вважаєте Ви за доцільне відмежовувати ст. 272 КК України від ст. 273, 275 та 367 КК України з урахуванням стадії будівельної діяльності, джерела підвищеної небезпеки та статусу суб'єкта?	Так – 68 (91,9%) Ні – 6 (8,1%)	Так – 83 (92,2%) Ні – 7 (7,8%)
12. Чи є, на Вашу думку, однією з головних причин помилок кваліфікації ігнорування спеціальних нормативно-правових актів і відомчих правил у сфері охорони праці та будівництва?	Так – 71 (95,9%) Ні – 3 (4,1%)	Так – 85 (94,4%) Ні – 5 (5,6%)
13. Чи підтримуєте Ви виключення зі ст. 272 КК України словосполучення «на виробництві або будь-якому підприємстві» як такого, що ускладнює кваліфікацію?	Так – 58 (78,4%) Ні – 16 (21,6%)	Так – 70 (77,8%) Ні – 20 (22,2%)
14. Чи доцільно замінити у ст. 272 КК України формулювання «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» на формулювання «порушення вимог безпеки, що стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою»?	Так – 62 (83,8%) Ні – 12 (16,2%)	Так – 74 (82,2%) Ні – 16 (17,8%)

Запитання	Прокурори	Слідчі
15. Чи підтримуєте Ви зміну назви розділу X Особливої частини КК України на «Кримінальні правопорушення проти охорони праці та безпеки виробництва»?	Так – 60 (81,1%) Ні – 14 (18,9%)	Так – 71 (78,9%) Ні – 19 (21,1%)
16. Чи є, на Вашу думку, доцільним доповнення ст. 272 КК України частиною третьою, що передбачатиме підвищену відповідальність за кваліфікуючих обставин?	Так – 65 (87,8%) Ні – 9 (12,2%)	Так – 77 (85,6%) Ні – 13 (14,4%)
17. Чи слід віднести до таких кваліфікуючих обставин спричинення загибелі дитини?	Так – 57 (77,0%) Ні – 17 (23,0%)	Так – 68 (75,6%) Ні – 22 (24,4%)
18. Чи підтримуєте Ви встановлення підвищеної відповідальності за вчинення діяння службовою особою при порушенні вимог безпеки, виробничої гігієни чи інших правил охорони праці?	Так – 64 (86,5%) Ні – 10 (13,5%)	Так – 76 (84,4%) Ні – 14 (15,6%)
19. Чи потребує вдосконалення санкція ч. 1 ст. 272 КК України шляхом розширення переліку основних покарань (штраф, пробаційний нагляд, обмеження волі)?	Так – 55 (74,3%) Ні – 19 (25,7%)	Так – 72 (80,0%) Ні – 18 (20,0%)
20. Чи підтримуєте Ви удосконалення санкцій ст. 272 КК України шляхом ширшого застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю?	Так – 61 (82,4%) Ні – 13 (17,6%)	Так – 75 (83,3%) Ні – 15 (16,7%)

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Проблемні питання щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Академічні Візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–7.

URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/829>.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10457681>

2. Круглюк Г. В. Дискусійні аспекти визначення об'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Академічні Візії*. 2024. Вип. 38. С. 1–6.

URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/35>.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14843397>

3. Круглюк Г. В. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury*. 2025. № 6 (49). С. 98–104.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/25464>

DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6\(49\)-98-104](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-6(49)-98-104)

4. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та окремих держав Європейського Союзу. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 268–277.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/39101/39111>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-268-27](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-268-27)

5. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Безпека виробництва як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф.*

П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 239–241.

6. Круглюк Г. В. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 34–37.

7. Круглюк Г. В., Павловська А. А. Особливості визначення конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України. *Science in the modern world: innovations and challenges: The 5th International scientific and practical conference* (Toronto, Canada, Jan. 23-25, 2025). Toronto, 2025. С. 612–617.

8. Круглюк Г. В. До питання суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів*: матеріали наук.-практ. конф. (Полтава, 13-14 черв. 2025 р.). Одеса: «Молодий вчений», 2025. С. 80–84.

9. Круглюк Г. В. Суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого статтею 272 КК України «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою». *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 26 листоп. 2025 р.). С. 239–241.

10. Круглюк Г. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у державах Європейського Союзу. *International experience in scientific research: The 8th International scientific and practical conference* (Chicago, USA, Mar. 19-21, 2026). Chicago, 2026. С. 421–426.